

Onderwijssecretariaat van de
Steden en Gemeenten van de
Vlaamse Gemeenschap v.z.w.

Leerplan Secundair Onderwijs

Optie **PUBLICITEIT EN ETALAGE**

Onderwijsvorm **Beroepssecundair onderwijs**

Graad **Tweede graad**

Leerjaar **Eerste leerjaar**
Tweede leerjaar

Leerplannummer **O/2/2005/178**
*Vervangt leerplan O/2/2000/178
vanaf 1 september 2005 in beide leerjaren*

Onderwijssecretariaat van de
Steden en Gemeenten van de
Vlaamse Gemeenschap v.z.w.

Leerplan Secundair Onderwijs

Dit leerplan werd ingediend voor:

- Vakken
- KV Waarnemingstekenen**
2005/87//3/L/SG/1/III/D/
  - TV Publiciteitstekenen/KV Beeldende vorming**
2005/88//3/L/SG/1/III/D/
  - TV Publiciteitstekenen**
2005/89//3/L/SG/1/III/D/
  - PV Praktijk Publiciteitstekenen/Beeldende vorming**
2005/89//3/L/SG/1/III/D/
  - PV Praktijk Schilderen en decoratie/Beeldende vorming**
2005/90//3/L/SG/1/III/D/

Optie **Publiciteit en etalage**

Onderwijsvorm **Beroepssecundair onderwijs**

Graad **Tweede graad**
Leerjaar **Eerste leerjaar**
Tweede leerjaar

Leerplannummer **O/2/2005/178**
Vervangt leerplan O/2/2000/178
vanaf 1 september 2005 in beide leerjaren

Inhoudstafel

Woord vooraf	3
Lessentabel	4
Leerplan bestemd voor	5
1 Het leerplan	6
1.1 Ontwikkeling	6
1.2 Goedkeuring	6
1.3 Verplichting	6
1.4 Pedagogische vrijheid	7
2 De leerlingen	8
2.1 Toelatingsvoorwaarden	8
2.2 Beginsituatie voor de optie Publiciteit en etalage	8
2.3 Leerlingenprofiel	8
3 Het onderwijs	10
3.1 Pedagogisch project	10
3.2 Opdrachten van het gewoon voltijds secundair onderwijs	11
3.3 Visie op de tweede graad	13
3.4 Specifieke klemtonen in het BSO	14
3.5 Visie op de optie Publiciteit en etalage	14
4 Algemene doelstellingen voor de optie Publiciteit en etalage	15
5 Algemene didactische wenken	16
5.1 Uitgangspunten	16
5.2 Werkvormen	17
5.3 Samenwerking tussen leerkrachten	18
5.4 Vakdidactiek	19
6 De vakken: leerplandoelstellingen, leerinhouden, didactische wenken en hulpmiddelen	20
6.1 KV Waarnemingstekenen	22
6.2 TV Publiciteitstekenen/KV Beeldende vorming	31
6.3 TV Publiciteitstekenen	43
6.4 PV Praktijk Publiciteitstekenen/Beeldende vorming	52
6.5 PV Praktijk Schilderen en decoratie/Beeldende vorming	62
7 Het gebruik van informatie- en communicatietechnologie (ICT)	71
7.1 Instructie, differentiatie en remediëring met behulp van ICT	71
7.2 Informatie verwerven en verwerken met ICT	71
7.3 Communiceren met ICT	71

8	Het gelijke onderwijskansenbeleid	73
8.1	Preventie en remediëring van studie- en gedragsproblemen	73
8.2	Taalvaardigheidsonderwijs	73
8.3	Intercultureel onderwijs (ICO)	73
8.4	Oriëntering bij instroom en uitstroom	74
8.5	Leerlingen- en ouderparticipatie	74
9	Taalbeleid	75
9.1	Lessen en lesmateriaal taalgericht maken	75
9.2	Enkele tips	75
10	Evaluatie	77
10.1	Eigenschappen van goede evaluatie	77
10.2	Coherente evaluatie	78
10.3	Permanente evaluatie	79
10.4	Evaluatie in de optie Publiciteit en etalage	80
10.5	Beschrijving van verschillende soorten toetsen	80
10.6	Voorbeeld van gemengde evaluatie bij groepswerk	81
10.7	Evaluatiecriteria voor groepswerk	85
11	Leermiddelen	86
12	Bibliografie	87
12.1	Algemeen	87
12.2	Voor de optie Publiciteit en etalage	87
12.3	Evaluatie	106
13	Bijkomende informatie	107
13.1	Algemeen	107
13.2	Voor de optie Publiciteit en etalage	107
13.3	Vakoverschrijdende eindtermen	108
14	Bijlagen	116
14.1	Vakoverschrijdende eindtermen tweede graad	116
14.2	Instructiekaarten	125
	Colofon	130

Woord vooraf

Dit leerplan wordt ingevoerd bij de aanvang van het schooljaar 2005-2006.

Het werd ontwikkeld door de leerplancommissie van het OVSG.

Het bestaande leerplan werd geëvalueerd en herwerkt volgens nieuwe inzichten. Zo bevat dit leerplan de neerslag van een jarenlange onderwijservaring. Het houdt niet alleen voor de individuele leerkracht een verplichting tot realisatie in, maar is meer en meer ook een ondersteunend instrument voor het pedagogisch beleid van de school. Het wordt gebruikt in de vakgroepen, maar het besteedt ook aandacht aan de samenhang met de andere vakken van de opleiding. Onderwijskwaliteit verhoogt door een schoolbeleid gericht op samenhang en op het uitwerken van een onderwijskundige visie in concrete leeractiviteiten.

Daarom besteedt dit leerplan veel aandacht aan de integratie van 'leren leren', aan actieve didactische werkvormen, aan alternatieve evaluatievormen, aan de integratie van ICT, taalbeleid en gelijke onderwijskansen. Op deze manier biedt het leerplan de mogelijkheid het pedagogisch project te concretiseren.

OVSG

Onderwijssecretariaat van de
Steden en Gemeenten van de
Vlaamse Gemeenschap v.z.w.

Ravensteingalerij 3 bus 7
1000 Brussel
tel.: 02 506 41 50
fax: 02 502 12 64
e-mail: begeleidingso@ovsg.be
website: www.ovsg.be

**Onderwijssecretariaat van de Steden en Gemeenten van de
Vlaamse Gemeenschap
OVSG
vzw
Ravensteingalerij 3 bus 7 - 1000 Brussel**

**Lessentabel
Tweede graad BSO
Publiciteit en etalage**

1 BASISVORMING

10

AV Godsdienst/Niet-Confessionele Zedenleer		2
AV Lichamelijke opvoeding		2
AV Project Algemene Vakken		6
OF		
AV Aardrijkskunde	1}	
AV Geschiedenis	1} of AV Maatschappelijke vorming	2
AV Natuurwetenschappen	1	
AV Nederlands	2	
AV Wiskunde	1	

2 OPTIONEEL GEDEELTE

2.1 Fundamenteel gedeelte

24

		<u>1ste lj.</u>		<u>2de lj.</u>
KV Waarnemingstekenen		4		6
<i>Figuurtekenen</i>	2		2	
<i>Natuurtekenen</i>	2		4	
TV Publiciteitstekenen/KV Beeldende vorming		6		4
<i>Kleurtekenen</i>	2		2	
<i>Lettertekenen</i>	2		2	
<i>Technisch tekenen</i>	2		0	
TV Publiciteitstekenen		2		2
<i>Stijllee</i>	1		1	
<i>Technologie</i>	1		1	
PV Praktijk Publiciteitstekenen/Beeldende vorming		8		8
<i>Decor- en letterschilderen</i>	4		4	
<i>Sierschilderen</i>	4		4	
PV Praktijk Schilderen en decoratie/Beeldende vorming		4		4
<i>Etalage</i>				

2.2 Complementair gedeelte

2

Leerplan bestemd voor de tweede graad eerste en tweede leerjaar van de tweede graad van het Beroepssecundair onderwijs

Optie: Publiciteit en etalage

Dit leerplan bevat de doelstellingen, leerinhouden en didactische wenken voor de volgende vakken van het *fundamenteel gedeelte*:

		<u>1ste lj.</u>		<u>2de lj.</u>
KV Waarnemingstekenen		4		6
<i>Figuurtekenen</i>	2		2	
<i>Natuurtekenen</i>	2		4	
TV Publiciteitstekenen/KV Beeldende vorming		6		4
<i>Kleurtechnieken</i>	2		2	
<i>Lettertekenen</i>	2		2	
<i>Technisch tekenen</i>	2		0	
TV Publiciteitstekenen		2		2
<i>Stijl leer</i>	1		1	
<i>Technologie</i>	1		1	
PV Praktijk Publiciteitstekenen/Beeldende vorming		8		8
<i>Decor- en letterschilderen</i>	4		4	
<i>Sierschilderen</i>	4		4	
PV Praktijk Schilderen en decoratie/Beeldende vorming		4		4
<i>Etalage</i>				

Het leerplan is opgebouwd als graadleerplan. De volgorde is niet bindend, de leerkracht kan zelf bepalen wat in het eerste of in het tweede leerjaar van de tweede graad behandeld wordt.

Indien bepaalde vakken in beide leerjaren niet door dezelfde leerkracht gegeven worden, zijn samenwerking en grondig overleg noodzakelijk, om zo te komen tot longitudinale planning.

1 Het leerplan

Een leerplan is een document dat de essentiële gegevens voor de concrete onderwijspraktijk bevat. Het is afgestemd op een welomschreven leerlingengroep en het somt de algemene en specifieke doelstellingen en aansluitende leerinhouden op voor één of meer vakken of vakgebieden. Bovendien geeft het wenken voor de didactische aanpak en verschaft het gegevens die nuttig zijn voor de realisatie van het leerplan.

1.1 Ontwikkeling

Het leerplan wordt ontwikkeld door de inrichtende macht of door de overkoepelende onderwijsorganisatie, i.c. het OVSG, in samenwerking met representatieve leden van de inrichtende machten.

Onderwijs vertrekt vanuit expliciete doelstellingen. Het leerplan bevat algemene en specifieke doelstellingen voor het vak. Het is de taak van de leerkracht de doelstellingen om te zetten in concrete lesdoelstellingen. De eigen doelstellingen bestaan uit twee categorieën:

- een aantal doelstellingen (basis of uitbreiding) komt voort uit de visie op het vak/vakgebied;
- een aantal concretiseert het eigen pedagogisch project en bepaalt aldus de identiteit van de inrichtende macht en de overkoepelde onderwijsorganisatie OVSG. Het betreft basisdoelstellingen die voortvloeien uit de vakoverschrijdende eindtermen.

1.2 Goedkeuring

De inspectie van de Vlaamse Gemeenschap beoordeelt het leerplan op basis van vastgelegde criteria en adviseert de minister van onderwijs met betrekking tot de goedkeuring. De beoordeling slaat in hoofdzaak op de algemene en specifieke doelstellingen, de leerinhouden, de minimale materiële vereisten en op de aanwezigheid van een aantal elementen zoals de didactische wenken en de aanbevelingen voor de vakevaluatie. Deze elementen behoren tot de pedagogische vrijheid en zijn inhoudelijk niet het voorwerp van de goedkeuring. De inspectie van de Vlaamse Gemeenschap neemt er kennis van, maar beoordeelt ze niet.

Na de goedkeuring door de minister van onderwijs verwerft een leerplan een officieel statuut. Men kan stellen dat een goedgekeurd leerplan een contract is tussen de inrichtende macht en/of de onderwijsorganisatie en de Vlaamse Gemeenschap.

1.3 Verplichting

Alle scholen zijn verplicht een goedgekeurd leerplan te gebruiken voor elk onderwezen vak van de basisvorming en het fundamenteel gedeelte. Voor de vakken van het complementair gedeelte van de lessentabel geldt het volgende: indien uren van het keuze- of complementair gedeelte worden aangewend voor de realisatie van leerdoelen van de vakken die behoren tot de basisvorming en/of het specifiek (= fundamenteel) gedeelte, dan zijn bedoelde uren ook onderworpen aan de goedgekeurde leerplannen waarin desbetreffende leerdoelen zijn vervat. In alle andere gevallen zijn voor de invulling van het keuze- of complementair gedeelte geen goedgekeurde leerplannen nodig.

De inspectie van de Vlaamse Gemeenschap controleert het gebruik van het leerplan en de realisatie van de basisdoelstellingen (B).

De uitbreidingsdoelstellingen (U) zijn niet verplicht.

1.4 Pedagogische vrijheid

De didactische aanpak (waaronder evaluatie) behoort tot de vrijheid van de inrichtende macht. Dit impliceert dat de school en haar leerkrachten deze vrijheid zinvol invullen en er verantwoordelijkheid voor opnemen. De inspectie van de Vlaamse Gemeenschap gaat eventueel na hoe de school met deze vrijheid omgaat.

Graadleerplan

Het leerplan is voor de tweede graad uitgeschreven. De doelstellingen zijn consecutief, thematisch of volgens de vaardigheden opgebouwd. De volgorde in de opbouw is niet bindend voor de leerkracht of de school. Voor de concrete invulling van het eerste en het tweede leerjaar van de graad ligt de bevoegdheid bij de school. De vakgroepen moeten overleggen en bepalen wat tot de invulling van het eerste of het tweede leerjaar behoort.

Ruimte voor eigen inbreng

Het volume aan leerinhouden is beperkt gehouden. De leerkracht moet niet onder tijdsdruk werken, maar heeft ruimte voor variatie in leerlingactiverende didactische werkvormen en voor vakoverschrijdend werken. Er is ruimte voor de eigen inbreng en creativiteit van de leerkracht en de school om o.a. thema's en projecten te ontwikkelen.

2 De leerlingen

2.1 Toelatingsvoorwaarden

De toelatingsvoorwaarden voor het gewoon voltijds secundair onderwijs worden opgesomd in de omzendbrief SO 64 van 25 juni 1999 betreffende de organisatie van het voltijds secundair onderwijs.

2.1.1 Eerste leerjaar van de tweede graad BSO

Kunnen als regelmatige leerlingen worden toegelaten:

- de regelmatige leerlingen die het tweede leerjaar van de eerste graad of het beroepsvoorbereidend leerjaar met vrucht hebben beëindigd;
- de leerlingen die uiterlijk op 31 december volgend op de aanvang van het schooljaar de leeftijd van 16 jaar bereiken, onder de volgende voorwaarde: gunstig advies van de toelatingsklassenraad;
- regelmatige leerlingen van het buitengewoon secundair onderwijs, onder de volgende voorwaarden: gunstige beslissing van de toelatingsklassenraad.

2.1.2 Tweede leerjaar van de tweede graad BSO

Kunnen als regelmatige leerlingen worden toegelaten:

- de regelmatige leerlingen die het eerste leerjaar van de tweede graad met vrucht hebben beëindigd;
- de regelmatige leerlingen van het buitengewoon secundair onderwijs, onder de volgende voorwaarde: gunstige beslissing van de toelatingsklassenraad.

2.2 Beginsituatie voor de optie Publiciteit en etalage

De leerlingen komen uit de eerste graad en beschikken bijgevolg over een basis vanuit het vak Plastische opvoeding.

Specifieke vakkennis is niet onmiddellijk vereist alhoewel het meer dan wenselijk is dat de leerlingen die voor deze studierichting opteren:

- ruime interesse vertonen voor het maatschappelijk gebeuren in functie van de studierichting;
- enige artistieke aanleg hebben;
- openstaan voor smaakvorming en gevoel hebben voor esthetiek;
- aanleg vertonen tot fijne motoriek gericht op tekenkundige vaardigheden, manuele en technische vaardigheden.

2.3 Leerlingenprofiel

De sociale achtergrond van de leerlingen is zeer uiteenlopend. Tussen de cultuur van hun leefmilieu en het cultuurmodel dat op school wordt gehanteerd, is er meestal een groot verschil. De aanwezigheid van allochtone kinderen die in het beroepssecundair onderwijs terecht komen omwille van hun socioculturele achtergrond, verscherpt in een aantal gevallen die problematiek. Deze mogelijke kloof beïnvloedt de schoolloopbaan van de leerlingen in meer of mindere mate en scheidt soms problemen.

De groepen zijn zeer heterogeen samengesteld, zowel wat het studiepeil en de motivatie, als wat de leeftijd betreft. De aanwezigheid van niet-leerplichtige leerlingen is zeker niet denkbeeldig. Deze heterogeniteit weerspiegelt zeer goed de realiteit van de maatschappij.

Door hun negatieve schoolervaring hebben heel wat leerlingen een afkeer van algemene vakken. Zij koesteren wel grotere verwachtingen ten overstaan van de beroepspraktijk.

2.3.1 Cognitieve kenmerken

Ook op cognitief niveau is de groep meestal zeer heterogeen: enerzijds kan het gebeuren dat intelligente kinderen wegens gedragsmoeilijkheden vanuit het ASO, het KSO of het TSO verwezen worden naar het BSO. Anderzijds zijn er vaak leerlingen waarvan de schoolkennis op het cognitieve vlak slechts op het niveau van de tweede en derde graad van het lager onderwijs ligt. Dit heeft uiteraard een weerslag op de volgende leerjaren. Verder kunnen ook Nederlandsonkundige leerlingen deel uitmaken van deze groep.

Voor het begrijpen zijn velen sterk aan het concrete en het eigen handelen gebonden. Ze denken eerder intuïtief en associatief. Ze beschikken over weinig concentratie- en uithoudingsvermogen voor abstracte leerinhouden. Dit wordt echter gecompenseerd door hun grote belangstelling voor het onmiddellijk bruikbare. Ze zijn meer geneigd tot leren door ervaringen dan door een uitleg die op inzicht en voorstelling een beroep doet. Wat ze geleerd hebben, kunnen ze moeilijk overdragen op andere situaties.

2.3.2 Algemene affectieve attitudes

Deze leerlingen zijn uiterst kwetsbaar op affectief vlak. De problemen die hierdoor zouden kunnen ontstaan, moeten door de leerkracht onderkend worden om de leerling evt. te kunnen doorverwijzen.

Twee vormen van persoonlijkheid tekenen zich duidelijk af: enerzijds de extraverte leerlingen, anderzijds de eerder introverte types. Om relatiemoeilijkheden te vermijden moet de leerkracht hiermee rekening houden en zich inleven in de specifieke klassituatie.

2.3.3 Veel voorkomende affectieve attitudes

Dikwijls zijn deze leerlingen open en spontaan. Ze hebben een sterk gevoel voor rechtvaardigheid. Ze zijn zeer loyaal tegenover mensen van wie ze begrip en sympathie ondervinden.

Ze zijn zeer zintuiglijk ingesteld, gericht op het hier en nu, op afwisseling en op directe resultaten. Ze zijn vlug ontmoedigd en ze beginnen aan hun eigen mogelijkheden te twifelen als hun inspanningen geen onmiddellijk succes opleveren. Het zijn 'doe-leerlingen'.

Hun gevoelsleven is vaak labiel en daardoor hebben ze geregeld problemen en conflicten. Ze zijn impulsief, snel achterdochtig en voelen zich vlug benadeeld.

Als ze ergens belangstelling voor hebben, kunnen ze zich daarvoor grote inspanningen getroosten.

Ze zijn zeer gevoelig voor complimentjes en verdragen moeilijk kritiek in het bijzijn van anderen.

Ze missen historisch perspectief en zij kunnen zich moeilijker beheersen.

Velen zijn schoolmoe geworden, spijbelen of wijzen het hele schoolgebeuren af door zich onverschillig en lui te tonen. Ze zoeken tevens actief naar compensaties die maatschappelijk niet steeds aanvaard worden.

Ze staan open voor invloeden buiten de school: media, vrienden, enz. Bepaalde tendensen spreken hen enorm aan.

Hun respect voor anderen is soms gering. Ze zijn niet haatdragend, maar ze zijn soms zeer hard tegenover elkaar door hun onbezonnen openhartigheid.

3 Het onderwijs

3.1 Pedagogisch project

Een pedagogisch project is een document dat de algemene doelen opsomt die een inrichtende macht in haar onderwijs wenst te realiseren. Deze doelen hebben betrekking op opvoeding en onderwijs en op de mens en de maatschappij in het algemeen. Het pedagogisch project kan aldus worden gezien als een beginselverklaring van een inrichtende macht die de essentiële kenmerken van haar identiteit bevat.

Elke inrichtende macht is bevoegd voor het uitschrijven van haar eigen project. Daardoor bestaat er in het officieel gesubsidieerd onderwijs een interne verscheidenheid. Er is echter ook een gemeenschappelijkheid terug te vinden. Daarop is het gemeenschappelijk pedagogisch project gebaseerd. Dat is de synthese van de bestaande projecten die elementen bevat die alle inrichtende machten als gemeenschappelijke noemer aanvaarden. Die synthese is uitgeschreven als een tienpuntenplan.

3.1.1 Tienpuntenplan

De Raad van Bestuur van het OVSG keurde op 25 september 1996 de volgende tekst goed als *“Gemeenschappelijk pedagogisch project van het officieel gesubsidieerd onderwijs - stedelijke, gemeentelijke inrichtende machten en Vlaamse Gemeenschapscommissie Brussel”*.

- 1. Openheid** *De school staat ten dienste van de gemeenschap en staat open voor alle leerplichtige jongeren, ongeacht hun filosofische of ideologische overtuiging, sociale of etnische afkomst, sekse of nationaliteit.*
- 2. Verscheidenheid** *De school vertrekt vanuit een positieve erkenning van de verscheidenheid en wil waarden en overtuigingen die in de gemeenschap leven, onbevooroordeeld met elkaar confronteren. Zij ziet dit als een verrijking voor de gehele schoolbevolking.*
- 3. Democratisch** *De school is het product van de fundamenteel democratische overtuiging dat verschillende opvattingen over mens en maatschappij in de gemeenschap naast elkaar kunnen bestaan.*
- 4. Socialisatie** *De school leert jongeren leven met anderen en voedt hen op met het doel hen als volwaardige leden te laten deel hebben aan een democratische en pluralistische samenleving.*
- 5. Emancipatie** *De school kiest voor emancipatorisch onderwijs door alle leerlingen gelijke ontwikkelingskansen te bieden, overeenkomstig hun mogelijkheden. Zij wakkert zelfredzaamheid aan door leerlingen mondig en weerbaar te maken.*
- 6. Totale persoon** *De school erkent het belang van onderwijs en opvoeding. Zij streeft een harmonische persoonlijkheidsvorming na en hecht evenveel waarde aan kennisverwerving als aan attitudevorming.*
- 7. Gelijke kansen** *De school treedt compenserend op voor kansarme leerlingen door bewust te proberen de gevolgen van een ongelijke sociale positie om te buigen.*

- 8. Medemens** *De school voedt op tot respect voor de eigenheid van elke mens. Zij stelt dat de eigen vrijheid niet kan leiden tot de aantasting van de vrijheid van de medemens. Zij stelt dat een gezonde leefomgeving het onvervreemdbaar goed is van elkeen.*
- 9. Europees** *De school brengt de leerlingen de gedachte bij van het Europees burgerschap en vraagt aandacht voor het mondiale gebeuren en het multiculturele gemeenschapsleven.*
- 10. Mensenrechten** *De school draagt de beginselen uit die vervat zijn in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en van het Kind, neemt er de verdediging van op. Zij wijst vooroordelen, discriminatie en indoctrinatie van de hand.*

3.1.2 Leerplan

Vanuit het tienpuntenplan worden eigen doelstellingen geformuleerd met als bedoeling het pedagogisch project te concretiseren.

Op dezelfde basis worden aangepaste didactische wenken uitgewerkt.

3.2 Opdrachten van het gewoon voltijds secundair onderwijs¹

3.2.1 Een volwaardige vorming aanbieden

De kerntaak van het onderwijs is aan elke leerling kansen bieden op een volwaardige vorming.

Daaronder verstaat men de persoonlijke, sociale, culturele en arbeidsgerichte ontwikkeling van de leerlingen. Deze vorming impliceert een brede en harmonische persoonsvorming, een vorming gericht op een actieve, kritische deelname aan het maatschappelijk leven en een voorbereiding op een verdere studieloopbaan of op een vlotte intrede in het beroepsleven.

Dit sluit nauw aan bij de visie zoals het rapport Delors² ze verwoordt aan de hand van volgende vier aspecten van leren:

- leren om te kennen;
- leren om te doen;
- leren om samen te leven;
- leren om zichzelf te kunnen zijn.

Meer recent heeft ook het Vlaams Parlement zich uitgesproken over de noodzaak van een volwaardige vorming. In een resolutie van 28 januari 1998 stelt het parlement dat blijvende aandacht moet gaan naar algemene vorming en het ontwikkelen van attitudes gericht op 'leren leren'.³

Volwaardige vorming krijgt in de tweede en de derde graad van het secundair onderwijs in principe op drie manieren vorm. Iedere leerling heeft recht op een relevante basisvorming.

Basisvorming bereidt een lerende voor op kritisch-creatief functioneren in de samenleving en de uitbouw van een persoonlijk leven. Daarnaast bereidt het secundair onderwijs jongeren voor op vervolgopleidingen. Doorstroomgerichte vorming bereidt de lerende voor op de vereisten van vervolgopleidingen binnen het onderwijs, buiten het onderwijs en van levenslang leren. Ten derde bereidt het secundair onderwijs jongeren ook voor op een vlotte

1 In de hierna volgende teksten gebruiken we de termen 'secundair onderwijs' in de betekenis van het gewoon voltijds secundair onderwijs.

2 J. Delors, *Learning, the Treasure within*. Report to UNESCO of the international Commission on Education for the Twenty-first Century, Highlights, s.l. Unesco, 1996.

3 Vlaams Parlement, Resolutie betreffende de werkgelegenheid in Vlaanderen, - Handelingen, 651 (1996 – 1997), 30 april 1997; 850 (1997 – 1998), 28 januari 1998.

intrede in het beroepsleven. De beroepsgerichte vorming bereidt een lerende voor op de vereisten gesteld aan de beginnende beroepsbeoefenaar. Naargelang van de onderwijsvormen zullen twee of meer van deze vormingscomponenten in de opleiding worden gerealiseerd.

De studierichtingen in het secundair onderwijs zijn inhoudelijk niet alleen kennisgericht, maar ontwikkelen ook vaardigheden en attitudes bij de leerlingen. Ze streven een harmonische ontwikkeling van cognitieve, dynamisch-affectieve, sociale en motorische componenten van de persoonlijkheid na.

De studierichtingen streven ook een brede vorming na, rekening houdende met een evenwicht tussen de verschillende cultuurcomponenten/kennisdomeinen⁴. Elementen van diverse cultuurcomponenten kunnen als aanvulling op verschillende manieren functioneel in vakken worden opgenomen o.a. door te verwijzen naar contexten.

3.2.2 Recht doen aan verschillen: zorgbreedte

Het secundair onderwijs heeft als opdracht jongeren een volwaardige vorming aan te bieden, rekening houdend met de verschillen tussen die jongeren. Ondanks de verschillen hebben al deze jongeren recht op gelijkwaardige toekomstperspectieven en een volwaardige integratie in de samenleving en het beroepsleven.

De verschillen tussen leerlingen kunnen zowel persoonsgebonden zijn (verschillende fysieke, psychische en intellectuele mogelijkheden, andere vaardigheden en belangstelling, jongens en meisjes), als sociologisch bepaald (culturele en etnische achtergrond, sociaal-economische herkomst, uit stedelijke en landelijke gebieden).

De Vlaamse gemeenschap heeft gekozen voor een emancipatorisch onderwijs. Hiermee wil ze hefboomen aanreiken voor de zelfontplooiing van alle leerlingen, met respect voor ieders eigenheid. Dit betekent dat emancipatorisch onderwijs leerlingen stimuleert tot een zo groot mogelijke autonomie en verantwoordelijkheidszin.

Recht doen aan verschillen gebeurt op macroniveau via een aangepast onderwijsaanbod, structureel en inhoudelijk. Het concept van de onderwijsvormen, met hun verschillende studierichtingen en hun verschillende leertrajecten moet een gelijkwaardige vorming aanbieden waarin de ontwikkelingsmogelijkheden van alle leerlingen optimaal worden benut en er voldoende brede opvangmogelijkheden gegarandeerd zijn. Mede in het licht van deze vaststelling is het pakket aan eindtermen voor de basisvorming gedifferentieerd voor de vier onderwijsvormen.

Op school- en klasniveau beschouwt de onderwijswereld zorgbreedte als een opdracht voor elke school. Dit gebeurt door leerlinggerichte begeleiding, gedifferentieerde leerwegen en gedifferentieerde doelstellingen.

3.2.3 Ontwikkelen van het zelfconcept van leerlingen

Om zichzelf optimaal te ontwikkelen, moeten leerlingen beschikken over een realistisch zelfconcept. Dit wil zeggen dat ze inzicht krijgen in de eigen mogelijkheden en beperktheden, een eigen waardenkader opbouwen en de kans krijgen om hun eigen levensdoelen vorm te geven. Stimulering van een realistisch zelfconcept stelt leerlingen in staat geleidelijk een toekomstperspectief te verwerven en voor zichzelf keuzes te maken waaronder een gepaste studie- en beroepskeuze. Zeker in de tweede en de derde graad van het secundair onderwijs is dit een belangrijk gegeven. Een goed realistisch zelfconcept

---

⁴ Voor de eerste graad was hierbij sprake van de muzisch-creatieve, de exact-wetenschappelijke, de verbaal-literaire, de technisch-technologische, de menswetenschappelijke en de ethisch-religieuze component.

is ook onontbeerlijk voor een optimale cognitieve, dynamisch-affectieve, sociale en harmonische ontwikkeling.

Een gepaste ontwikkeling van het zelfconcept veronderstelt dat leerlingen voldoende succes ervaren, geconfronteerd worden met een breed gamma van leerervaringen en de kans krijgen om hun eigen ideeën te toetsen aan die van medeleerlingen en volwassenen.

3.2.4 Leerlingen leren kiezen

Het secundair onderwijs stelt leerlingen in staat om verantwoordelijkheid op te nemen voor beslissingen. Keuzebekwaamheid is niet enkel een vereiste voor het maken van een studie- en beroepskeuze, maar ook voor de vele keuzes die dagelijks worden gemaakt.

Voorwaarden om tot keuzebekwaamheid te komen, zijn: een helder zelfconcept, een ruim en objectief zicht op de keuzemogelijkheden, inzicht in keuzeprocessen, inzicht in externe factoren die het keuzeproces kunnen beïnvloeden.

Leerlingen hebben bij hun studiekeuze recht op een gestructureerde studiekeuzebegeleiding. Dit omvat o.m. correcte en volledige informatie over de mogelijkheden, de beperktheden en de kenmerken van vervolgopleidingen. Inzake beroepskeuze hebben ze evenzeer recht op informatie over de waaier van mogelijke beroepen en mogelijkheden en beperktheden op de arbeidsmarkt.

De structuur van het onderwijs en de onderwijshoudens zoals o.m. omschreven in de vakoverschrijdende eindtermen bieden mogelijkheden om de ontwikkeling en de verfijning van het keuzeproces te bevorderen.

3.2.5 Leerlingen leren samenleven

Het secundair onderwijs in de tweede en de derde graad heeft niet alleen de taak leerlingen voor te bereiden op verdere studies of op een intrede in het beroepsleven. Het heeft ook de fundamentele taak leerlingen te leren samenleven met anderen. In de school wordt een basis gelegd om interpersoonlijke, familiale en maatschappelijke relaties op te bouwen en te onderhouden. Daarvoor volstaat het niet de anderen te leren kennen. De ontwikkeling van sociale vaardigheden is daartoe noodzakelijk.

Jongeren worden in de eigen omgeving meer en meer geconfronteerd met gevarieerde culturen. Om op een aangepaste manier in deze multiculturele samenleving te functioneren worden attitudes als een correcte omgang met anderen, respect voor elkaars cultuur, met eigen symbolen, waarden en cultuurintuïties, als essentieel gezien. Daarnaast zijn communicatieve vaardigheden zoals omgaan met conflicten en kennis van de eigen cultuur en andere culturen belangrijk. Die kennis en vaardigheden richten zich niet louter op het herkennen van en omgaan met verschillen, maar vooral op het besef van talrijke overeenkomsten.

De schoolcultuur speelt een belangrijke ondersteunende rol bij de ontwikkeling van de sociale en interculturele vaardigheden van de leerlingen door onder meer in de school- en onderwijsorganisatie te voorzien in inspraak- en participatiemogelijkheden voor leerlingen.

3.3 Visie op de tweede graad

Een polyvalente tweede graad

De fundamentele en maatschappelijk onderschreven doelstelling om alle leerlingen kansen te geven om zich optimaal te ontwikkelen en het gegeven dat verschillen in sociale herkomst, geslacht en individuele persoonskenmerken in principe geen belemmering mogen zijn bij die ontwikkeling, heeft consequenties voor de structurele en inhoudelijke vormgeving van het secundair onderwijs. Na een open eerste graad moet in de tweede graad, met zijn

onderwijsvormen, de leerweg van elke leerling relatief breed blijven. In de tweede graad worden bijgevolg geen al te determinerende keuzes gemaakt die een zware hypotheek leggen op de verdere studieloopbaan. De polyvalentie gaat echter niet zo ver dat elke studierichting in de tweede graad op elke studierichting in de derde graad voorbereidt. De studierichtingen in de tweede graad zijn wel voldoende breed georiënteerd om de overgang naar verschillende studierichtingen binnen eenzelfde onderwijsvorm zoveel mogelijk open te houden, en dit zeker binnen hetzelfde studiegebied. Overgangen tussen onderwijsvormen mogen niet worden uitgesloten.

3.4 Specifieke klemtonen in het BSO

Het beroepssecundair onderwijs (BSO) wil jongeren vormen tot bekwame vakmensen. Deze opdracht wordt gerealiseerd in het fundamenteel gedeelte van de optie.

Daarnaast streeft het beroepssecundair onderwijs de hoogste haalbare ontwikkeling van het persoonlijk potentieel na zodat jongeren hun plaats kunnen innemen in het sociaal-cultureel en sociaal-economisch leven. Een stevige persoonsvorming laat hen toe duidelijke keuzes te maken en zich weerbaar op te stellen. De decretale basisvorming moet in deze voldoende uitdagende doelen bevatten.

Andere doelen ontstaan vanuit de specifieke opdracht van het fundamenteel gedeelte van de optie, dit wordt ingevuld vanuit de eigenheid van de beroepsgerichte vorming. In het fundamenteel gedeelte worden de doelen afgestemd op het profiel van de optie. Ze zijn daarom sterk gedifferentieerd.

3.5 Visie op de optie Publiciteit en etalage

De tweede graad 'Publiciteit en etalage' is een praktijkgerichte opleiding die een aanloop vormt naar een verdere vakopleiding in de derde graad BSO.

Ze biedt bijgevolg niet alleen een kennismaking maar vooral ook een stevige onderbouw waarbij de leerlingen voeling krijgen met de inhoud van de beide facetten, nl. 'publiciteit' enerzijds en 'etalage' anderzijds, zodat ze na de tweede graad een bewuste keuze kunnen maken.

De leerlingen krijgen een pakket onontbeerlijke technische vaardigheden aangeboden die in de derde graad verder worden ontplooid en uitgebouwd.

4 Algemene doelstellingen voor de optie Publiciteit en etalage

In de optie Publiciteit en etalage worden volgende doelstellingen beoogd:

- inzicht krijgen in de beeldtaal eigen aan de reclamewereld, zowel bij twee- als drie-dimensionale vormgeving;
- de correcte terminologie kunnen gebruiken (LER 4);
- doelgericht kunnen waarnemen en weergeven (LER 3);
- tekenkundige, manuele, technische en computervaardigheden ontwikkelen (LER 4);
- ontwerpen kunnen opstellen en realiseren rekening houdend met de specifieke mogelijkheden en beperkingen van de opdracht (LER 5);
- zin voor verantwoordelijkheid ontplooiën (SOC 2);
- respect betonen voor anderen, voor het materiaal (SOC 11);
- kunnen samenwerken (SOC 12);
- zorgvuldig en nauwgezet kunnen werken;
- zich houden aan regels en afspraken (SOC 8);
- creativiteit en authenticiteit ontwikkelen.

5 Algemene didactische wenken

5.1 Uitgangspunten

Men kan de methodische en didactische wenken niet los zien van de vakoverschrijdende eindtermen. Deze eindtermen zijn niet altijd aan een bepaalde vakinhoud gerelateerd: er gaat vooral aandacht uit naar vaardigheden en attitudes. Het zijn de gebruikte werkvormen die het succes en het bereiken van deze doelstellingen zullen bepalen. Dit betekent niet dat kennis onbelangrijk is. Integendeel, kennis moet op toepassingsniveau (vaardigheidsniveau) kunnen ingezet worden. Leerlingen bereiken dit vaardigheidsniveau alleen wanneer ze ook de kans krijgen om te oefenen in wisselende en nieuwe, realistische contexten.

De vakoverschrijdende eindtermen 'leren leren' en 'sociale vaardigheden' maken integraal deel uit van alle vakken. Ook deze optie heeft een belangrijke invloed op de didactische werkvormen en de organisatievormen in de klas.

'Leren leren' wordt niet automatisch verworven: leerlingen moeten de kans krijgen het eigen leren actief en in een groeiende mate van zelfstandigheid ter hand te nemen. Didactisch kan de leerkracht deze groei naar zelfstandigheid inbouwen in de leeractiviteiten en werkvormen: van zelf werken, via zelfstandig werken naar zelfstandig leren van de leerling.

1ste graad Zelf werken (Sturing door de leerkracht)	2de graad Zelfstandig werken (Gedeelde sturing)	3de graad Zelfstandig leren (Op weg naar leerlingsturing)
Doelen staan vast.	Doelen staan vast.	Leerlingen bepalen leerdoel binnen algemene doelen.
Korte gesloten opdrachten.	Langere gesloten opdrachten.	Langere open opdrachten in samenspraak met leerlingen.
De leraar bepaalt inhoud, plaats, tijdstip, volgorde en aanpak.	De leraar bepaalt inhoud en aanpak.	De leraar bepaalt de algemene leerdoelen in functie van de opleiding.
De leraar stuurt in kleine stappen.	De leraar stuurt in kleine stappen.	De leraar is begeleider en 'helpt' op aanvraag.
De leerling doet wat gevraagd is.	De leerling doet wat gevraagd is, waarbij plaats, tijdstip en volgorde door de leerling worden bepaald.	De leerling bepaalt zelf wat nodig is om zijn doel te realiseren en voert dit uit.
Geen feedback of alleen op leerinhouden.	Feedback op leerinhouden.	Feedback op het leerproces, de aanpak en de inhoud; zelfevaluatie door de leerling.
Geen reflectie of alleen reflectie op het leerresultaat.	Reflectie op het leerresultaat en soms op het leerproces.	Reflectie op het leerresultaat én op het leerproces.

Daar waar in de eerste graad het 'zelf werken' nog volledig onder begeleiding van de leerkracht gebeurt, kan in de tweede graad meer tijd worden besteed aan 'zelfstandig werken'.

Tips om van 'zelf werken' te evolueren naar 'zelfstandig werken':

- maak de opdrachten /taken opener en uitgebreider;
- laat de leerlingen zich oriënteren op het materiaal als geheel (bv. het volledige hoofdstuk, de volledige proef, ...);
- laat de leerlingen kiezen uit opdrachten/taken en laat hen hun keuze verantwoorden;
- laat de leerlingen bij open en uitgebreider opdrachten/taken zelf een aanpak bedenken, ook al blijkt die fout te zijn. Nadien samen de aanpak en de redenering bespreken;
- kies regelmatig voor groepswork; laat de leerlingen reflecteren op groepsproces en groepsproduct;
- laat de leerlingen in duo's of groepjes reflecteren op elkaars producten, ook na individueel werk;
- laat de leerlingen zelf criteria opstellen ten behoeve van de reflectie op elkaars producten of op een groepsproduct;
- laat de leerlingen hun eigen of elkaars producten mee beoordelen 'voor een cijfer', via zelfevaluatie of 'peer evaluation';
- laat de leerlingen nadenken over de relevantie en toepassingsmogelijkheden van het geleerde, ook voor zaken buiten de school.

Meer dan in de eerste graad kunnen nu interactieve werkvormen met een variatie aan groeperingsvormen ingevoerd worden. Ook de taken kunnen nu complexer worden alhoewel ze nog beperkt in de tijd kunnen zijn. Onder begeleiding leren de leerlingen in de tweede graad fundamentele leerstrategieën inzetten en oefenen:

- vóór het uitvoeren van de opdracht leren ze plannen (zich oriënteren op het onderwerp, hun voorkennis inzetten, terugblikken op een vorige gelijkaardige opdracht, leerdoelen verduidelijken);
  - tijdens het uitvoeren van de opdracht leren ze informatie verwerven en kritisch verwerken (verbanden leggen, problemen oplossen, onderzoeken);
  - na het uitvoeren van de opdracht leren ze terugblikken op hun leerproces (hun aanpak evalueren, nagaan waarom iets fout ging, formuleren hoe ze hun aanpak zullen bijsturen).
- De bijgevoegde instructiekaarten expliciteren deze leerstrategieën en geven de gelegenheid ze bij elke opdracht in te zetten en te oefenen.

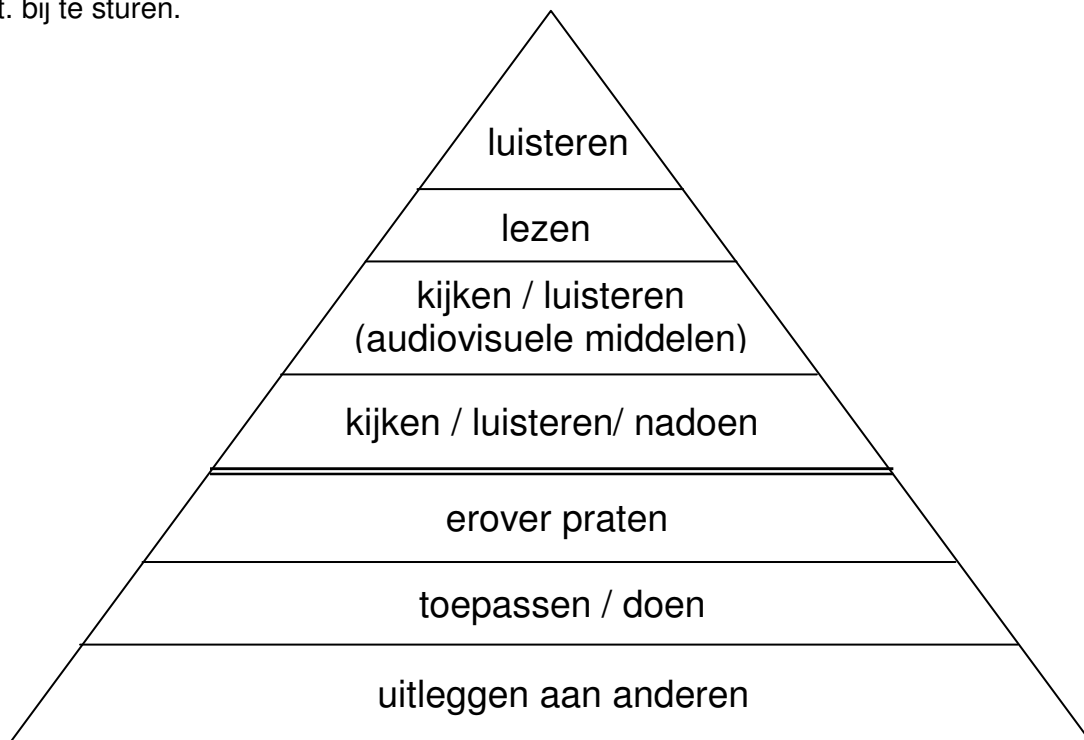
Leren is bovendien ook een sociaal proces: opgedane kennis en ervaringen worden getoetst aan anderen. Leerlingen zullen trouwens meer en meer moeten kunnen samenwerken. Didactisch betekent dit het geregeld organiseren van groepswork (in duo's of in grotere groepjes).

Om te participeren aan deze 'actieve' werkvormen hebben leerlingen complexe sociale vaardigheden nodig: luisteren naar elkaar, dialogeren, leiding kunnen nemen, leiding kunnen aanvaarden, ... De ontwikkeling van deze vaardigheden kan enkel de resultante zijn van een opgebouwd leerproces.

5.2 Werkvormen

Als bijlage vindt de leerkracht een repertorium van didactische werkvormen. Naast een korte beschrijving van het verloop van de werkvorm, wordt ook het verband aangegeven met 'leren leren' en 'sociale vaardigheden'. Eén werkvorm kan voor verschillende doelstellingen aangewend worden, maar door te werken met één bepaalde werkvorm kan men tegelijkertijd ook verschillende doelen nastreven. Het belangrijkste is doelbewust te variëren met het oog op wat leerlingen aan (basis)vaardigheden moeten verwerven.

Van sommige handelingen leert men meer dan van andere. De leerpiramide geeft weer met welke activiteiten men veel leert (basis van de piramide) en met welke veel minder (top). De leerpiramide kan voor de leerkracht een instrument zijn om de eigen klaspraktijk te evalueren en evt. bij te sturen.

Meer lectuur over werkvormen vindt men in de bibliografie.

5.3 Samenwerking tussen leerkrachten

Samenwerking tussen leerkrachten geeft een krachtige basis voor betere leerprocessen bij de leerlingen.

Elke leerkracht heeft de taak de verbanden tussen zijn vak en de andere vakken te beklemtonen. Hoofdstuk 6 van het leerplan bevat hiervoor geregeld verwijzingen naar andere vakken (zie kolom LINK). Dit stelt de leerkracht in staat met collega's afspraken te maken om de samenhang van vakonderdelen voor de leerlingen te verduidelijken.

Belangrijk is dat leerlingen kunnen ervaren dat de leerstrategieën van één vak ook toepasbaar zijn in andere vakken. Leerkrachten kunnen samenwerken over het gebruik van de instructiekaarten (zie hoofdstuk 14 Bijlagen) en over het omgaan met tekstmateriaal (leesstrategieën, zie hoofdstuk 9 Taalbeleid).

Verder kunnen afspraken gemaakt worden i.v.m. de opbouw van zelfstandigheid van leerlingen, de opbouw van groepswerk, het toepassen van activerende werkvormen.

Ook vakinhoudelijke samenwerking (parallel of complementair werken, thematisch, projectmatig) met leerkrachten van algemene vakken of van technische, kunst- of praktische vakken kan leerlingen motiveren.

Als leerlingen weten dat alle leerkrachten samenwerken aan hun vorming, ervaren zij dat als verrijkend voor hun opleiding.

5.4 Vakdidactiek

De opdrachten zijn gevarieerd en eerder kort. Ze spelen in op de belangstelling van de leerlingen. Waar mogelijk kan ook aan een buitenschoolse opdracht gewerkt worden.

Er wordt vakoverschrijdend samengewerkt. Belangrijke kennis en vaardigheden kunnen in verschillende vakken geoefend worden; er wordt dan naar elkaar verwezen.

Zo krijgen de leerlingen de kans om deze belangrijke basiskennis en -vaardigheden in verschillende situaties en opdrachten te oefenen.

6 De vakken: leerplandoelstellingen, leerinhouden, didactische wenken en hulpmiddelen

Leeswijzer

Het leerplan wordt schematisch voorgesteld in 6 kolommen. Deze zijn van links naar rechts te lezen.

Kolom 1: Numerieke volgorde (Nr.)

De doelstellingen zijn numeriek geordend van begin tot einde leerplan. Deze nummering heeft geen implicaties voor de chronologie in de realisatie van de doelstellingen. Er wordt geen volgorde vooropgesteld, het betreft een graadleerplan waarbij de vakwerkgroep dient uit te maken welke doelstellingen tot de invulling van het eerste of het tweede leerjaar behoren.

Kolom 2: Leerplandoelstellingen en leerinhouden

Leerplandoelstellingen (in omrande kader)

Dit zijn de eigen doelstellingen voor het vak.
Leerplandoelstellingen kunnen ook vakoverschrijdende eindtermen zijn of inhouden.

Leerinhouden (in wit vak)

Dit is leerstof die bedoeld is om de bijhorende leerplandoelstellingen te realiseren.

Kolom 3: Code

Codering van de leerplandoelstellingen:

- EDV eigen doelstelling voor het vak;
  - LER leren leren;
  - SOC sociale vaardigheden;
  - BUR opvoeden tot burgerzin;
  - GEZ gezondheidseducatie;
  - MIL milieueducatie;
  - MCV muzisch-creatieve vorming;
- telkens met het decretaal nummer: leerplandoelstelling die een vakoverschrijdende eindterm inhoudt.
Het gaat hier om verwijzingen naar de vakoverschrijdende eindtermen van de tweede graad, de tekst is integraal in hoofdstuk14: 'Bijlagen' opgenomen.

Kolom 4: Basis of uitbreiding (B/U)

Er wordt een onderscheid gemaakt tussen basis- en uitbreidingsdoelstellingen.

Basisdoelstellingen (B) vormen de criteria voor het slagen, moeten door nagenoeg alle leerlingen bereikt worden.

Uitbreidingsdoelstellingen (U) zijn bedoeld voor uitbreiding en differentiatie. Het realiseren ervan is afhankelijk van de beschikbare tijd en van de mogelijkheden binnen de leerlingengroep, ze kunnen niet verplicht worden voor alle leerlingen.

Kolom 5: Didactische wenken en hulpmiddelen

Didactische wenken zijn bedoeld als ondersteuning van de leerkracht, de vakwerkgroep en het schoolteam.

Zij kunnen:

- een leerplandoelstelling of leerinhoud verduidelijken;
  - didactische werkvormen of hulpmiddelen aangeven die leerplandoelstellingen helpen realiseren;
  - richtlijnen geven voor evaluatie;
  - verwijzen naar bibliografie, nuttige adressen;
  - verbanden leggen met andere vakken, met vakoverschrijdende eindtermen, met informatie- en communicatietechnologie, met intercultureel onderwijs, met taalbeleid.
- Zie ook overeenstemmende hoofdstukken elders in dit leerplan.

Kolom 6: Link

Deze kolom is bedoeld om het schoolteam te ondersteunen. De in kolom 5 omschreven verwijzingen worden hier gecodeerd weergegeven en vestigen de aandacht van de lezer op mogelijke vakoverstijgende afspraken en op vakoverschrijdende eindtermen.

Codering:

- ander vak, bijvoorbeeld AAR (aardrijkskunde), BIO (biologie), FRA (Frans), NED (Nederlands), ...;
- vakoverschrijdende eindtermen:
  - LER leren leren;
  - SOC sociale vaardigheden;
  - BUR opvoeden tot burgerzin;
  - GEZ gezondheidseducatie;
  - MIL milieueducatie;
  - MCV muzisch-creatieve vorming;
- informatie- en communicatietechnologie: ICT;
- intercultureel onderwijs: ICO;
- taalbeleid: TA.BE.

6.1 KV Waarnemingstekenen

KV Waarnemingstekenen	<u>1ste lj.</u> 4	<u>2de lj.</u> 6
<i>Figuurtekennen</i>	2	2
<i>Natuurtekennen</i>	2	4

Beginsituatie

In de eerste graad hebben alle leerlingen het vak Plastische opvoeding in de basisvorming gekregen. Mogelijk stromen er ook leerlingen in uit het beroepenveld 'Decoratie'. De leerlingen hebben echter geen echte tekenvaardigheid. Daarom is ten minste interesse voor het vak Waarnemingstekenen wenselijk.

Algemene doelstellingen

Figuurtekennen

Met het vakonderdeel 'figuurtekennen' worden volgende algemene doelstellingen beoogd:

- vaardigheden:
  - . nauwkeurig kunnen observeren (LER 2);
  - . zich kunnen concentreren (LER 10);
  - . tekenkundige vaardigheden ontwikkelen (LER 4);
  - . de juiste (vak)terminologie kunnen gebruiken (LER 3, TA.BE);
  - . het geobserveerde nauwkeurig kunnen weergeven met aandacht voor detail en compositie (LER 5);
  - . het opgelegde werk kunnen plannen (LER 6);
  - . aan een opgelegd tempo kunnen werken (LER 6);
  - . inzicht verwerven in de anatomie van het menselijk lichaam en dit kunnen weergeven;
  - . houdingen, verhoudingen en bewegingen kunnen analyseren en weergeven (LER 4);
  - . het menselijk lichaam als inspiratiebron kunnen gebruiken;
  - . creativiteit ontwikkelen.
- attitudes:
  - . zin voor ordelijk werken;
  - . ingesteld zijn op het zorgzaam omgaan met materiaal (SOC 8);
  - . kritiek kunnen aanvaarden en deze inzetten om de kwaliteit van het eigen werk te verbeteren (LER 8, SOC 2);
  - . initiatief durven nemen (SOC 2);
  - . esthetische smaak willen ontwikkelen.

Natuurtekennen

Voor het vakonderdeel 'natuurtekennen' worden volgende algemene doelstellingen vooropgesteld:

- vaardigheden:
  - . nauwkeurig kunnen observeren (LER 2);
  - . zich kunnen concentreren (LER 10);
  - . het juiste materiaal kunnen kiezen;
  - . tekenkundige vaardigheden ontwikkelen (LER 4);
  - . de juiste (vak)terminologie kunnen gebruiken (LER 3, TA.BE);

- . het geobserveerde nauwkeurig kunnen weergeven met aandacht voor detail en compositie (LER 5);
  - . het opgelegde werk kunnen plannen (LER 6);
  - . aan een opgelegd tempo kunnen werken (LER 6).
- attitudes:
- . zin voor ordelijk werken;
  - . ingesteld zijn op het zorgzaam omgaan met materiaal (SOC 8);
  - . kritiek kunnen aanvaarden en deze inzetten om de kwaliteit van het eigen werk te verbeteren (LER 8, SOC 2);
  - . initiatief durven nemen (SOC 2);
  - . esthetische smaak willen ontwikkelen.

Algemene didactische wenken

Figuurtekenen

Afwisselend wordt er:

- naar professioneel model getekend (vnl. in het tweede leerjaar);
- naar aangekleed model getekend (leerlingen die poseren);
- gewerkt aan publicitaire toepassingen aan de hand van eerder gemaakte modeltekeningen.

Er wordt vooral gewerkt in grafietpotlood, houtskool, conté, bister, rietpen, ecoline, balpen, stift, allerlei hedendaagse materialen, eventueel in pastel.

Er kan gebruik gemaakt worden van collagetechnieken.

De leerlingen kunnen in een schetsboek werken en ze leggen een documentatiemap aan: bv. prenten uit de 'kunstgeschiedenis', illustraties over het menselijk lichaam, foto's, ...

Huistaken (vooral snelschetsen) dienen als extra inoefening.

De leerlingen kunnen boetseren naar model om een driedimensionaal zicht te ontwikkelen.

Besteed aandacht aan een goede zithouding. Tussen verschillende lesonderdelen kunnen ontspanningsoefeningen voor ogen en rug ingelast worden.

Natuurtekenen

Er wordt gewerkt in grafietpotlood, kleurpotlood, pen en eventueel aquarel en pastel.

Coördinatie met TV- en KV-vakken (onderdelen: kleurtechnieken, figuurtekenen, technisch tekenen, ...) is noodzakelijk.

Leer de leerlingen 'procesmatig' werken: eerst ontwerpen, bladverdeling maken, dan opbouwen, dan corrigeren zodat ze constructief leren werken.

Eventueel leggen de leerlingen een documentatiemap aan.

Laat de leerlingen aandacht besteden aan hun zithouding en leer hen op een goede oogafstand van hun blad werken.

Evaluatie

De evaluatie gaat na in welke mate de doelstellingen bereikt worden.

In het vak Waarnemingstekenen wordt de evaluatie in een heel breed perspectief bekeken, waarbij niet alleen aandacht wordt besteed aan het resultaat zelf (product) maar ook aan de manier waarop dit resultaat bekomen wordt (proces).

Samen met de leerlingen spoort men mogelijke tekorten en hun oorzaken op. Het van elkaar leren, het analyseren van de passende oplossingsmogelijkheden zijn belangrijke vaardigheden.

Even relevant zijn ook het analyserend beoordelen van gedragingen en prestaties van de leerlingen.

Leerlingen maximaal betrekken bij hun eigen leerproces verhoogt hun motivering, geeft hen inzicht in wat er geëvalueerd zal worden en zal hen ondersteunen bij hun zelfevaluatie.

Evaluatie wordt opgebouwd aan de hand van criteria, die de leerlingen vooraf kennen en eventueel mee hebben besproken.

Niet alle criteria zullen tegelijkertijd aan bod komen. Afhankelijk van de opgave kan een selectie van criteria belangrijk zijn of kan de nadruk meer op één criterium (of enkele) worden gelegd.

Leermiddelen

Minimale materiële vereisten

- vast en ruim lokaal;
- voldoende materiaal en audiovisuele middelen, gemakkelijk toegankelijk voor de leerkracht (video, cd-roms ter illustratie, overheadprojector, eventueel audio-apparatuur, ...);
- geometrische figuren;
- individueel tafellicht;
- mobiele ezels;
- model;
- bord;
- skelet;
- meetinstrumenten;
- schetspapier;
- verlichting;
- schuiven-kasten;
- Steinbach (toegepaste oefeningen);
- verwarming;
- documentatie;
- boeken.

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
6.1 KV WAARNEMINGSTEKENEN					
6.1.1 Figuurtekenen					
1	Weten wat 'figuurtekenen' betekent en inzicht krijgen in verschillende technieken en toepassingsmogelijkheden.	EDV LER 3	B		
	Figuurtekenen: - concentratievermogen: essentie registreren; - waarnemingsvermogen; - ontwikkeling van tekenvaardigheid; - toepassingen in reclame, kunst, mode, fotografie.				
2	Het gepaste materiaal kunnen gebruiken.	EDV LER 4	B		
	Materiaal: gebruik van schildersezels, verschillende tekenmaterialen, papiersoorten.				
3	Grondig en bewust kunnen observeren.	EDV LER 2	B		
	Observatieoefeningen en concentratieoefeningen.			Eén lijn, contour, blind schetsen, positief-negatief, vanuit massa, ...	
4	De essentie van een houding kunnen waarnemen en in grote lijnen kunnen vastleggen.	EDV LER 3	B		
	Snelschetsen: basisconstructie en richtingslijnen.				

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
5	Een tekening kunnen opbouwen door het juiste gebruik van meet- en vergelijkingstechnieken.	EDV LER 4	B		
	<p>Meettechnieken:</p> <ul style="list-style-type: none"> - met priem; - met aslijn; - met gestrekte arm; - referentiekader met raster. <p>Vergelijkingstechnieken:</p> <ul style="list-style-type: none"> - vergelijking van massa, onderlinge volumes; - vergelijking positieve en negatieve ruimte; - richtingslijnen. <p>Opbouwtechnieken:</p> <ul style="list-style-type: none"> - basisconstructies met volumes; - basisconstructies inschrijven in een meetkundige figuur. 			Opbouw-, meet- en vergelijkingstechnieken vullen elkaar voordurend aan.	
6	Het menselijk lichaam juist kunnen weergeven naar verhouding.	EDV LER 5	B		
	<p>Houdingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rechtopstaand; - zittend. 				
7	Het begrip ‘verkorting’ kennen en kunnen toepassen bij een zittende en staande houding.	EDV LER 4	B		
	Verkorting.				
8	Verhoudingen kennen en kunnen toepassen bij de weergave van onderdelen van het menselijk lichaam.	EDV LER 4	B		
	Verhoudingen en opbouw van hoofd, handen en voeten.				

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
9	Figuurtekenen in eenvoudige opdrachten kunnen toepassen.	EDV LER 5	B		
	Toepassingen: - snelschetsen; - uitgewerkte tekeningen; - lichaamsdelen.			Zowel publicitaire als artistieke toepassingen kiezen, vakoverschrijdend samenwerken.	KV/TV/ PV
10	Creativiteit ontwikkelen.	EDV LER 5	B		
				Creativiteit aanwakkeren door documentatie te bespreken, vakoverschrijdend samen te werken, door verschillende materialen en technieken te exploreren.	MCV 1 MCV 2 MCV 4 TA.BE KV/TV/ PV

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
6.1.2 Natuurtekenen					
11	Zich kunnen concentreren en bereid zijn aandachtig waar te nemen.	EDV LER 10	B		
	Waarnemingsoefeningen en concentratieoefeningen.			Het waarnemen aanscherpen door blind te laten tekenen.	
12	In samengestelde vormen basisvormen kunnen herkennen.	EDV LER 3	B		
	Basisvormen: eerst tweedimensionaal, dan driedimensionaal.				
13	Richtingen en verhoudingen kunnen waarnemen.	EDV LER 3	B		
14	Licht- en schaduwwerking op een lichaam kunnen waarnemen.	EDV LER 3	B		
15	Het begrip 'waarnemingstekenen' kennen en inzicht krijgen in de verschillende technieken en mogelijkheden ervan.	EDV LER 3	B		
	Doel, inhoud en nut van het vak waarnemingstekenen.			Werk aanschouwelijk met het nodige beeldmateriaal zoals ...	
16	Het gepaste materiaal kunnen gebruiken.	EDV LER 4	B		
	Kennis en gebruik van verschillende materialen.			Dit wordt in de verschillende toepassingen geïntegreerd. Bv.: verschillende soorten potlood, kleurpotlood, pen, eventueel pastel.	

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
17	Het begrip ‘waarnemingsperspectief’ kennen en inzicht verwerven in het gebruik ervan.	EDV LER 3	B		
	Begrip: waarnemingsperspectief. Beginselen van waarnemingsperspectief: <ul style="list-style-type: none"> - wetten van de perspectief; - opbouw en constructie. 			Aandacht voor meetoefeningen (cf. figuurtekenen).	
18	Waarnemingsperspectief kunnen toepassen.	EDV LER 4	B		
	Waarnemingsperspectief met 1 en 2 vluchtpunten van : <ul style="list-style-type: none"> - tweedimensionaal: vierkant, rechthoek, cirkel; - driedimensionaal: kubus, balk, cilinder (rechttopstaand en liggend), bolvorm, kegel, piramide. Combinaties van deze vormen (tweedimensionaal en driedimensionaal). Toepassingen in grijswaarden en in (kleur)potlood in verschillende technieken.			Bv. <ul style="list-style-type: none"> - arceren; - perspectivisch middelpunt bepalen. Technieken om ellipsen te tekenen bespreken.	
19	Inzicht verwerven in eigen schaduw en slagschaduw van een voorwerp of lichaam en deze kunnen gebruiken om een voorwerp of lichaam weer te geven.	EDV LER 4	B		
	Schaduwplan. Eigen schaduw en slagschaduw in verschillende technieken in grijswaarden en kleur(potlood): <ul style="list-style-type: none"> - tweedimensionaal: vierkant, rechthoek, cirkel; - driedimensionaal: kubus, balk, cilinder (rechttopstaand en liggend), bolvorm, kegel, piramide. Combinaties van deze voorwerpen en/of lichamen (tweedimensionaal en driedimensionaal).			Bv.: arceren. Eventueel gebruik van ‘tekenmodellen’.	

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
20	Inzicht verwerven in verschillende soorten vormen en texturen en deze kunnen weergeven.	EDV LER 4	B		
	Eenvoudige organische en anorganische vormen. Constructief, volume, textuurweergave.			Steeds beginnen met een constructietekening. Eventueel ook lineair.	
21	Een elementaire compositie kunnen maken in een gegeven ruimte en deze kunnen weergeven.	EDV LER 5	U		
	Compositieoefeningen met organische en/of anorganische vormen: - in grijswaarden; - in kleur; - in aquarel/pastel.				

6.2 TV Publiciteitstekenen/KV Beeldende vorming

TV Publiciteitstekenen/KV Beeldende vorming	<u>1ste lj.</u> 6	<u>2de lj.</u> 4
<i>Kleurtechnieken</i>	2	2
<i>Lettertelingen</i>	2	2
<i>Technisch tekenen</i>	2	0

Beginsituatie voor het vak

Kleurtechnieken en Lettertelingen

De leerlingen kregen in de eerste graad het vak AV Plastische opvoeding.

Een aantal leerlingen volgde in het beroepsvoorbereidend leerjaar het beroepenveld 'Decoratie' waarin gedurende zeven wekelijkse lestijden plastische en decoratieve technieken worden geoefend.

Technisch tekenen

Leerlingen hebben over het algemeen weinig voorkennis voor technisch tekenen. Mogelijk kennen ze enkele begrippen zoals schaal, loodlijn, geodriehoek, ... en hebben ze aspecten van het materiaal geëxploreerd.

Algemene doelstellingen

Kleurtechnieken

In dit vakonderdeel worden de overkoepelde technologische kennis en de begrippen bijgebracht in verband met het beeldend middel kleur. Het theoretisch gedeelte wordt ondersteund door praktische toepassingen. De mogelijkheden van kleur worden geëxploreerd.

Met het vakonderdeel 'kleurtechnieken' worden de volgende algemene doelstellingen beoogd:

- de voornaamste begrippen kennen en kunnen gebruiken;
- de kleurentheorie kennen en kunnen toepassen;
- het materieel kennen en kunnen gebruiken;
- het belangrijkste materiaal kennen en correct kunnen gebruiken en onderhouden;
- inzicht hebben in verschillende toepassingsgebieden, vb. de reclame, etalage en decor.

Lettertelingen

Met het vakonderdeel 'lettertelingen' worden de volgende algemene doelstellingen beoogd:

- de belangrijkste lettersoorten herkennen;
- de opgelegde lettertypes kennen en ze kunnen tekenen;
- constructies manueel kunnen uitvoeren;
- opgelegde lettertypes digitaal kunnen verwerken;
- tussenruimtes kunnen toepassen;
- ordelijk en nauwkeurig kunnen werken in constructie en uitwerking;
- planmatig kunnen werken;
- de materialen op de tekentafel kunnen organiseren.

Technisch tekenen

Het technisch tekenen met inbegrip van de initiatie in het computertekenen dient als basis voor het 'lettertekenen' en het 'sierschilderen' in het tweede leerjaar van de tweede graad.

Met het vakonderdeel 'technisch tekenen' worden volgende algemene doelstellingen beoogd:

- inzicht hebben in meetkundige constructies als basis voor creatieve opdrachten;
- manuele en motorische vaardigheden ontwikkelen;
- eenvoudige constructies kunnen maken;
- ordelijk en nauwkeurig kunnen werken;
- het werkvlak kunnen organiseren;
- basiscomputervaardigheden verwerven.

Algemene didactische wenken

Kleurtechnieken

De leerlingen maken kennis met het beeldend middel 'kleur'. Verschillende begrippen uit het domein kleur worden toegelicht en er wordt proefondervindelijk inzicht verworven. Niet het artistieke, doch het theoretische en het technische primeert. We proberen de leerlingen een theoretische basis te bieden waarop ze kunnen steunen tijdens hun verdere opleiding. Dit vereist een nauwe samenwerking met de vakonderdelen:

- technologie: waar een theoretische basis van de begrippen wordt gelegd;
- sierschilderen: waar de aangebrachte theorieën, technieken en begrippen in artistieke, creatieve en eventueel ook publicitair gerichte toepassingen worden uitgewerkt.

Het project algemene vakken (PAV) biedt een mogelijkheid om rond 'licht' te werken.

Belangrijk is de transfer naar andere vakken waar kleur in de verdere opleiding een rol speelt en vooral waar kleur op een andere manier wordt toegepast (cf. Drukkerij, DTP, Etalage). Geadviseerd wordt zich te baseren op de kleurenleer zoals aangereikt door F. Gerritse. De toepassingen, volgens vastomlijnd model, verwijzen naar de theorie en dienen als documentatie- en naslagwerk.

Een voortdurende coördinatie met alle technische en praktische vakken (zeker met het vakonderdeel 'technologie' uit TV Publiciteitstekenen) is aangewezen.

De leerlingen krijgen een bondige neerslag (synthese) van de theorie in de vorm van een cursus.

De toepassingen dienen als illustratie bij de cursus (theorie).

Er wordt bij voorkeur op hetzelfde formaat, bv. A4, gewerkt.

Lettertekenen

Digitale tekenprogramma's worden in verschillende vakken/vakonderdelen gebruikt.

Het tijdstip waarop de leerlingen de introductie in het vectorieel programma krijgen, is afhankelijk van de organisatie van de lessen.

Technisch tekenen

Leer leerlingen bestaande technische tekeningen 'lezen' en zich een mentale voorstelling maken bij wat er wordt afgebeeld.

Differentieer daar waar nodig: laat de leerling:

- voldoende tijd om de basisvaardigheden in te oefenen en te verwerven;
- moedig sneller werkende leerlingen aan met gevarieerde opdrachten.

Geef duidelijke doelstellingen en criteria van beoordeling.

Evaluatie

Kleurtechnieken

Toetsen over theorie (begrippen).

Toepassingen met criteria: bv. een techniek toepassen binnen een bepaalde tijdslimiet, nauwkeurigheid van de kleurmengingen/toepassingen, nauwkeurigheid van afwerken: egaal schilderen en gebruik van de trekpen.

Letterteken

De evaluatie heeft aandacht voor het leerproces zelf, voor het eindproduct (resultaat van een opdracht) en voor een aantal attitudes.

De evaluatie van een eindproduct is gebaseerd op criteria waarvan de leerlingen op de hoogte zijn, die ze mee hebben besproken en waarvan ze het gewicht in de totaliteit van de beoordeling kennen.

De criteria zijn: het begrijpen van de opdracht, de technische kennis, de nauwkeurigheid van de uit te voeren constructies, de netheid en verzorging van de tekening, ...

Tijdens het verloop van een opgave kunnen beoordelings- en besprekingsmomenten voorkomen. Hier wordt de leerling aangezet tot zelfevaluatie (reflectie op het eigen werk): vanuit de remediërende aanbevelingen moet de leerling in staat zijn om voor zichzelf werken verbeterpunten aan te geven. De vorderingen die de leerling tijdens het leerproces maakt, kunnen ook geëvalueerd worden (gerichtheid op zelfcontrole).

Attitudes die worden geobserveerd zijn o.a.:

- respect voor het eigen materiaal en dat van anderen;
- naleven van afspraken;
- veiligheids- en milieubewustzijn (bij het omgaan met het materiaal);
- zelfstandig kunnen werken;
- ...

Technisch tekenen

De evaluatie heeft aandacht voor het leerproces zelf, voor het eindproduct (resultaat van een opdracht) en voor een aantal attitudes.

De evaluatie van een eindproduct is gebaseerd op criteria waarvan de leerlingen op de hoogte zijn, die ze mee hebben besproken en waarvan ze het gewicht in de totaliteit van de beoordeling kennen.

De criteria zijn: het begrijpen van de opdracht, de technische kennis, de nauwkeurigheid van de uit te voeren constructies, het respecteren van de conventies, de netheid en verzorging van de tekening, ...

Tijdens het verloop van een opgave kunnen beoordelings- en besprekingsmomenten voorkomen. Hier wordt de leerling aangezet tot zelfevaluatie (reflectie op het eigen werk): vanuit de remediërende aanbevelingen moet de leerling in staat zijn om voor zichzelf werken verbeterpunten aan te geven. De vorderingen die de leerling tijdens het leerproces maakt, kunnen ook geëvalueerd worden (gerichtheid op zelfcontrole).

Attitudes die worden geobserveerd zijn o.a.:

- respect voor het eigen materiaal en dat van anderen;
- naleven van afspraken;
- veiligheids- en milieubewustzijn (bij het omgaan met het materiaal);
- zelfstandig kunnen werken;
- ...

Leermiddelen

Minimale materiële vereisten

Kleurtechnieken

- diaprojectietoestel;
- video;
- televisietoestel;
- eventueel overheadprojector, cassetterecorder, CD-speler;
- internetaansluiting;
- computer;
- cd-roms ter illustratie;
- lokaal met stromend water;
- goede verlichting (daglicht);
- materialen, gereedschappen, verven enz. om te demonstreren;

Door de leerlingen aan te schaffen:

- plakkaatverf: magenta, cyaan, geel, wit, zwart;
- potlood;
- kleurpotloden;
- mengpalet;
- passer;
- trekpen;
- lat met inktrand;
- poetsdoekje;
- puntpenselen (imitatie marter);
- mengpotjes.

Letterteken

- een goed verlicht lokaal met stromend water;
- internetaansluiting;
- computer;
- cd-roms ter illustratie;
- tafels om manueel te werken;
- vectorprogramma;
- materiaal en gereedschap, bv.:
  - . plakkaatverf: magenta, cyaan, geel, wit, zwart;
  - . potlood;
  - . kleurpotloden;
  - . mengpalet;
  - . passer;
  - . trekpen;
  - . lat met inktrand;
  - . poetsdoekje;
  - . puntpenselen (imitatie marter);
  - . mengpotjes.

Technisch tekenen

- bij voorkeur een vast lokaal;
- voldoende visuele hulpmiddelen: uitvergroete tekeningen, voorbeelden, documentatie, ...;
- een goed uitgerust computerlokaal;
- de leerlingen beschikken over eigen materiaal zoals trekpen, passer, geodriehoek, meetlat.

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
6.2	TV Publiciteitstekenen/KV Beeldende vorming				
6.2.1	Kleurtechnieken			Herhaling is belangrijk voor de leerlingen. Steeds herhalen, als inleiding (zie ook: technologie, sierschilderen en lettertekenen).	
22	De belangrijkste begrippen in verband met kleur kennen en kunnen toepassen.	EDV LER 3	B		
	<p>Additieve/substractieve menging. Primaire kleuren, secundaire kleuren en tertiaire kleuren.</p> <p>Complementaire kleuren, verschillende contrasten. Verlichten/verdonkeren van kleuren, kleurverzadiging. Monochromie/polychromie. De gevoelswaarde van kleur, kleurdominantie.</p> <p>Kleurgamma's.</p>			<p>Aanbrengen via demonstratie van voorbeelden, manueel en digitaal (Internet). Door middel van een grafisch programma kan je contrasten, begrippen, heel eenvoudig aantonen. Toepassingen volgens vooropgestelde modellen (bv. van Gerritse, cd-rom van Agfa-Gevaert). Zin in functie van het thema, de toepassing. Toepassingen die de theorie illustreren (techniek), creatieve toepassingen in sierschilderen.</p> <p>Zin in functie van het thema, de toepassing.</p> <p>Drukkerij en DTP, pantone, CYMK en RGB. Vertrekken van: 'Hoe ontstaat kleur?'. Theorie → toepassing. Koppelen aan additieve/substractieve menging.</p>	ICT
23	Verskillende beeldende materialen en gereedschappen kennen en kunnen gebruiken en hun toepassingen binnen het vakgebied kennen.	EDV LER 3	B		
	<p>Verf:</p> <ul style="list-style-type: none"> - plakkaatverf; - aquarel; - kleurpotloden. <p>Papier:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Steinbach en aanverwanten; - aquarelpapier. 			Demonstratie en toepassingen.	

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
24	Het belangrijkste materieel kennen en kunnen gebruiken.	EDV LER 4	B		
	Gereedschappen: - penselen, mengpotjes, trekpen, passer, meetlat, ...			Demonstratie en toepassingen. Aandacht besteden aan het onderhoud van de gereedschappen.	
25	Vakoverschrijdende transfers kennen en inzien.	EDV LER 4	U		
	Kleurharmonie. Kleur onder invloed van licht. Kleur door licht (kleurperceptie). Kleurpsychologie (reclame). Kleurgamma's.			Bv.: verwijzen naar modetrends, toepassen in andere vakken zoals etalage, sierschilderen, decor- en letterschilderen. Internet en ICT.	ICT
26	Kleuren kunnen nabootsen.	EDV LER 5	B		
	Kleurnabootsing.			Toepassing aan de hand van bv.: foto's, gammaboek, ICT, ...	ICT

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
6.2.2 Lettertekenen					
27	Het nut van lettertekenen en het gebruik van letters kunnen aangeven.	EDV LER 3	B		
	Doel. Gebruik.				
28	De historiek van de letters uit voorbeelden kunnen afleiden.	EDV LER 3	B		
	Beknopte historiek: van symbool tot letter.			Eventueel een studie-uitstap organiseren. Bv. bezoeken aan tentoonstellingen, musea.	
29	Begrippen kunnen gebruiken eigen aan de letterconstructie.	EDV LER 3	B		
	Benamingen en begrippen met betrekking tot het construeren van letters.				
30	Verschillende lettertypes kunnen vergelijken.	EDV LER 3	B		
	Lettertypes.			Leerlingen verschillende lettertypes laten vergelijken: opzoekopdrachten in tijdschriften. Lettercatalogi gebruiken.	
31	Letterkeuzes kunnen maken en die motiveren.	EDV LER 3	B		
	Lettergevoel optimaliseren.			Lettertypes toepassen in een welbepaalde opdracht. Vergelijk bv. juwelier, doe-het-zelf.	

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
32	Het gepaste materiaal kunnen gebruiken.	EDV LER 4	B		
	Kennis van het materiaal. Gebruik van het materiaal.				
33	Verhoudingen van verschillende lettertypes kunnen vergelijken en onderscheiden.	EDV LER 3	B		
	Verhoudingen vergelijken.			Extreem verschillende lettertypes vergelijken aan de hand van door de leerlingen opgezocht materiaal, de leerlingen proberen na te schetsen.	
34	Een opgelegd lettertype proportioneel kunnen schalen.	EDV LER 4	B		
	Berekenen van verhoudingen.			Mogelijke methodes: rekenkundig, met de diagonaal, met de rekenschijf.	
35	Constructies manueel kunnen uitvoeren.	EDV LER 4	B		
	Manueel: - mager schreefloze kapitaal; - mager schreefloze minuskel; - staaflatter kapitaal.				
36	Geconstrueerde letter kunnen samenstellen tot een woord.	EDV LER 4	B		
	Letters manueel spatiëren.				

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
37	Basiscomputervaardigheden verwerven.	EDV LER 4	B		
	Basiscomputervaardigheden: besturingssysteem.				ICT
38	Kennismaken met een vectorieel, digitaal tekenprogramma.	EDV LER 4	B		
	Digitaal tekenprogramma.			Programmaspecificaties, inleiding in het programma, bv. Illustrator, Coreldraw. Eventueel gebeurde dit in Technisch tekenen of Sierschilderen: afspraken met de betreffende leerkrachten.	ICT TV/KV/ PV
39	Constructies digitaal kunnen uitvoeren.	EDV LER 4	B		
	Digitaal: zelfde alfabetten als manueel.			Digitaal: - vulling; - verplaatsen; - kopiëren; - schalen.	ICT
40	Lettertinken in eenvoudige opdrachten kunnen toepassen.	EDV LER 5	U		
				Eenvoudige digitale composities.	ICT

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
6.2.3 Technisch tekenen					
41	Het materiaal juist kunnen gebruiken en onderhouden.	EDV LER 4	B		
	Gebruik en onderhoud van passer, trekpen, fineliners, meetlat, geodriehoek.				
42	Inzicht hebben in de verschillende functies van lijnen, deze kunnen benoemen en kunnen tekenen en de conventies respecteren.	EDV LER 4	B		
	Middelloodlijn (even verdelingen). Loodlijnen. Bissectrices. Oneven verdelingen. Evenwijdige lijnen. Merkwaardige lijnen. Afrondingen. Raaklijnen. Conventies: lijndiktes, puntjes, stippellijnen.				
43	Constructies van verschillende veelhoeken kennen en kunnen tekenen.	EDV LER 4	B		
	Constructie van: - driehoeken; - verschillende soorten hoeken; - veelhoeken.				
44	Eenvoudige geometrische figuren kunnen construeren.	EDV LER 4	B		
				Bv.: vierkanten, driehoeken. Als basis voor: - lettertekenen; - sierschilderen; - waarnemingstekenen; - etalage; - publicitaire vormgeving.	KV/TV/ PV

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
45	Inzicht hebben in perspectief en projectie en dit kunnen toepassen.	EDV LER 4	B		
	Soorten perspectief. Projectie: boven-, voor- en zijaanzicht.			Evenwijdig perspectief, vluchtpunten (één, twee), ... Het gebruik van perspectief in waarnemingstekenen vergelijken met het gebruik van perspectief in technisch tekenen.	
46	Perspectief kunnen toepassen bij vakgerichte opdrachten.	EDV LER 4	B		
47	Een technische tekening kunnen lezen en interpreteren.	EDV LER 2 LER 3	B		
	'Verwoorden' van een technische tekening.			Nauwkeurig leren verwoorden. Bv.: - een plattegrond (gebouw, etalage, stand voor beurs); - een maquettekening (van een gebouw, ...); - schaal, lijndiktes, stippellijn.	TA.BE
48	Zeer eenvoudige ontvouwingen van geometrische figuren kunnen construeren.	EDV LER 4	B		
	Zeer eenvoudige opdrachten aansluitend bij andere vakken.			Zeer eenvoudige vakgerichte opdrachten. Bv. eenvoudige ontvouwingen van kubus, piramide, prisma.	
49	In staat zijn geometrische basistechnieken toe te passen in eigen creaties.	EDV LER 5	U		
				Bv.: - met één vluchtpunt; - evenwijdig perspectief.	

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
50	Basisvaardigheden met computer verwerven en kunnen toepassen in eenvoudige opdrachten.	EDV LER 4	B		
	Basisvaardigheden: <ul style="list-style-type: none"> - kennis van het programma: tools-, raster-, linealen, pen, spiegelen, vlakvulling, lijnvulling, hulplijnen, ...; - muisvaardigheden; - opslagen van gegevens; - bewaren. 			Tekeningen, afrondingen en raaklijnen in coördinatie met lettertekenen (bv. één letter constructief uittekenen). Illustrator.	ICT

6.3 TV Publiciteitstekenen

TV Publiciteitstekenen	<u>1ste lj.</u> 2	<u>2de lj.</u> 2
<i>Stijl</i>	1	1
<i>Technologie</i>	1	1

Beginsituatie

Stijl

Voor de leerlingen is het de eerste maal dat zij 'stijl' aangeboden krijgen. In de eerste graad A-stroom bouwden de leerlingen in het vak geschiedenis een historisch referentiekader op en ze behandelden historische periodes van de prehistorie tot ongeveer het jaar 1000 na Christus. In de B-stroom werd voor het vak geschiedenis met thema's gewerkt. Sommige leerlingen die het eerste leerjaar van de tweede graad hernemen, hebben mogelijk reeds kunstgeschiedenis gekregen in het KSO.

Het gaat dus meestal om een zeer heterogene groep wat betreft de voorkennis. Daarenboven worden de leerlingen via de media beïnvloed door de eigentijdse snelle beeld- en mediacultuur.

Technologie

In principe hebben de leerlingen geen voorkennis over de 'reclamesector'. Ze kennen echter wel het begrip 'communicatie' uit het vak Nederlands (in de eerste graad). In hun leefwereld komen ze, via allerlei media, geregeld in aanraking met reclame en publiciteit. Ze hebben echter geen kader om dit te analyseren en te benoemen.

Leerlingen die pas in het tweede leerjaar instromen, kunnen tijdens de herhaling en de uitdieping van begrippen uit het eerste leerjaar, extra aandacht krijgen.

Algemene doelstellingen

Stijl

Met het vakonderdeel 'stijl' worden volgende algemene doelstellingen beoogd:

- aandachtig en geconcentreerd leren kijken;
- het waarnemingsvermogen bij kunst- en stijlbenadering ontwikkelen;
- eigen creativiteit ontwikkelen via de leerinhouden en de opgedane ervaringen;
- stijlkenmerken en culturele aspecten correct kunnen benoemen (TA.BE);
- belangstelling en respect voor kunst en cultuur ontwikkelen (MCV 4).

Technologie

Het vakonderdeel 'technologie' brengt begrippen en basiskennis bij over het uitvoerend aspect van de reclamesector op niveau van leerlingen uit de tweede graad BSO. Dit dient als theoretische onderbouw voor de andere vakken(onderdelen).

Met het vakonderdeel 'technologie' worden volgende algemene doelstellingen beoogd:

- een correcte terminologie uit de reclamesector (publiciteit-etalage) verwerven;
- de belangrijkste materialen kunnen benoemen;
- de voornaamste technieken en hun toepassingen kunnen benoemen en de basisvaardigheden exploreren;

- het verband kunnen leggen tussen de verworven kennis en de toepassingen ervan (ook in andere vakken);
- materialen, technieken en hun toepassingen kunnen waarnemen tijdens studiebezoeken.

Algemene didactische wenken

Stijl leer

Naast vakkenkennis en pedagogische onderlegdheid zijn geestdrift en overtuiging van de leerkracht onmiskenbare kwaliteiten om het vooropgezette doel te bereiken. Het bezielende woord werkt, zeker in dit vak, stimulerend.

De leerlingen worden in geen geval overladen met namen, encyclopedische details, alle mogelijke stellingen enz.

Samenwerken met de leerkrachten van de praktische vakken is aan te raden, mogelijk bij de uitwerking van praktische toepassingen.

Aan de basis van elke les ligt de waarneming. Het leerproces gebeurt altijd aan de hand van representatief en kwalitatief beeld- en/of klankmateriaal.

Het vak moet de leerlingen in hun totaliteit aanspreken door niet alleen hun cognitieve, maar vooral ook hun sensitieve en affectieve vermogens verder te ontwikkelen. De verworven kennis gebruiken in praktische toepassingen, werkt motiverend voor de leerlingen.

Technologie

Begrippen, theoretische kennis en basisvaardigheden worden aangebracht via korte opdrachten. Elke opdracht wordt vooraf met de leerlingen besproken. In de nabespreking worden de nieuwe begrippen en technieken verfijnd. Visueel materiaal en kwalitatief hoogstaande voorbeelden dienen ter ondersteuning van het leerproces. De leerlingen kunnen zelf ook een documentatiemap aanleggen. Bij de jaarplanning wordt rekening gehouden met de opbouw van de andere technische, praktische en kunstvakken.

Besteed aandacht aan milieuvriendelijke materialen en producten en aan de correcte recuperatie van afvalproducten. Werk hiervoor samen met de preventieadviseur in de school.

Evaluatie

Stijl leer

Algemene principes: zie hoofdstuk 10 'Evaluatie'.

Voor het onderdeel 'stijl leer' zijn belangrijke criteria bij schriftelijke opdrachten en taken:

- het begrijpen van de opdracht;
- orde, stiptheid en nauwkeurigheid: in functie van de opgaven. Dit houdt respect in voor eigen materiaal en dat van anderen, naleven van afspraken, zorg voor het werk;
- gebruiken van nieuw geleerde begrippen;
- stijlen en kenmerken onderscheiden en op een tijdslijn plaatsen.

Ook zal de leerkracht attitudes observeren zoals:

- leergierig zijn en belangstelling tonen tijdens de les;
- samenwerken: spontaan, efficiënt meewerken bij groepswork, behulpzaam zijn, gemaakte afspraken naleven;
- een eigen mening durven formuleren;
- openstaan voor het standpunt van anderen;
- zelfstandig werken.

Technologie

De evaluatie besteedt aandacht aan het leerproces zelf, aan de kennis die de leerlingen verwerven, aan de verbanden die ze kunnen leggen, aan het eindproduct (resultaat van een opdracht) en aan een aantal attitudes.

Belangrijke criteria zijn:

- het correct kunnen gebruiken van vaktermen;
- kunnen observeren en het geobserveerde kunnen verwoorden;
- technische kennis.

De evaluatie van een toepassing (eindproduct) is gebaseerd op criteria waarvan de leerlingen op de hoogte zijn, die ze mee hebben besproken en waarvan ze het gewicht in de totaliteit van de beoordeling kennen.

De criteria zijn:

- het begrijpen van de opdracht;
- het verwerken van kennis;
- creatief zijn: probleemoplossend handelen, durven onderzoeken;
- zelfstandig werken: vertrouwen tonen in eigen kunnen, initiatief nemen en een beroep doen op hulp indien nodig;
- netheid en verzorging van het werk;
- het gereedschap onderhouden;

Tijdens het verloop van een opgave kunnen beoordelings- en besprekingsmomenten voorkomen. Hier wordt de leerling aangezet tot zelfevaluatie (reflectie op het eigen werk): vanuit remediërende aanbevelingen moet de leerling in staat zijn om voor zichzelf werk- en verbeterpunten aan te geven. De vorderingen die de leerling tijdens het leerproces maakt, kunnen ook worden geëvalueerd (gerichtheid op zelfcontrole).

Als criteria voor de documentatiemap komen in aanmerking:

- samenstelling: originaliteit, vormgeving, correctheid van de inhoud;
- orde, zorg, netheid;
- eventueel: reflectie op het eigen werk, zichtbare vorderingen, bijsturing van de uitvoering.

Bij het houden van een mondelinge presentatie komen ook de criteria van 'functionele taalvaardigheid' uit het vak Project algemene vakken (PAV) in aanmerking.

Attitudes die worden geobserveerd zijn:

- stiptheid (onder andere materiaal en gereedschappen bij hebben);
- respect voor het eigen materiaal en dat van anderen;
- naleven van afspraken;
- veiligheids- en milieubewust zijn (bij het omgaan met materiaal en gereedschap);
- kunnen samenwerken.

Leermiddelen

Minimale materiële vereisten

Stijlleer

Om de lessen op een pedagogische verantwoorde manier te kunnen geven moet de leerkracht beschikken over een eigen lokaal waarin - naast de normale inrichting - de volgende uitrusting absoluut noodzakelijk is: een aangepaste verduistering, een degelijke muziekinstallatie, illustratie- en klas materiaal.

Videoapparatuur, overheadprojector, een videotheek en bibliotheek zijn in de school aanwezig.

Een computerlokaal met internetaansluiting en kleurenprinter moet toegankelijk zijn voor de leerlingen.

De aanwezigheid van videoapparatuur en computer met internetaansluiting in het eigen lokaal dient een streefdoel te zijn.

Technologie

- stalen en voorbeelden van te bespreken materialen:
  - . papiersoorten;
  - . potloden;
  - . houtskool;
  - . viltstiften;
  - . pastels;
  - . plakkaatverf;
  - . aquarelverf;
  - . penselen;
  - . plaatmaterialen (triplex, platen in kunststof);
  - . drukvoorbeelden;
  - . airbrush;
  - . ...

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
6.3	TV PUBLICITEITSTEKENEN				
6.3.1	Stijl leer				
51	Aspecten van verschillende stijlen kunnen ontdekken, verwoorden en beleven.	EDV LER 3 MCV 1	B		
	<p>Bespreking van en/of confrontatie met eenvoudige stijlenmerken en enkele culturele aspecten binnen het volgende chronologisch referentiekader:</p> <ul style="list-style-type: none"> - van de prehistorie tot het classicisme, met aandacht voor onder andere beeldhouwkunst, architectuur, schilderkunst en enkele andere culturele aspecten. <p>Begrippen in verband met:</p> <ul style="list-style-type: none"> - technieken, materialen, stijlen, stromingen, kenmerken, binnen het bovenvermelde chronologisch referentiekader. 			<p>Met 'Enkele andere culturele aspecten' wordt bv. bedoeld: kleding, opsmuk, siervoorwerpen, gebruiksvoorwerpen, muziek, vrijetijdsbesteding, enz. ... Interesse opwekken door ruim visuele ondersteuning aan te bieden (foto's, video, film, excursies, ook het internet). Mogelijkheid tot werken met goed omschreven zoekopdrachtjes in de bibliotheek en/of op het internet.</p> <p>Uit de behandelde periode aandacht besteden aan de tijdsgeschiedenis ('sfeer') die de stijl beïnvloedt.</p> <p>Technieken zoals mozaïek, fresco, ...</p> <p>Materialen zoals hout, marmer, olieverf.</p> <p>Chronologisch referentiekader: prehistorie, Egypte, Mesopotamië, Kreta, Mykene, Griekenland, Rome, vroeg-christelijke kunst, Byzantium, Romaanse kunst, gotiek, renaissance, barok, rococo, classicisme.</p>	<p>TA.BE ICT</p> <p>ICO</p>
52	Eenvoudige stijlenmerken in een historische periode (op de tijdlijn) kunnen situeren.	EDV LER 3	B		

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
53	Verworven kennis kunnen verwerken in een praktische toepassing.	EDV LER 4	B		
				<p>De praktische toepassing heeft als doel de kennis over een stijlperiode plastisch uit te werken in een tekening, een schets, een aquarel, ...</p> <p>De leerkracht brengt het onderwerp aan en de visuele ondersteuning.</p> <p>Deze toepassing kan ook, naar aanleiding van een museumbezoek (Tongeren, Brussel, ...) uitmonden in het creëren van voorwerpen uit een bepaalde periode met eenvoudige (recyclage)materialen.</p> <p>Samenwerken met PV Praktijk Schilderen en decoratie (etalage) en PV Praktijk Publiciteitstekenen (decorschilderen, sierschilderen).</p>	PV

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
6.3.2 Technologie					
54	Enkele eenvoudige basisbegrippen in verband met communicatie, de media en reclame kunnen gebruiken.	EDV LER 3	B		
	Begrippen: communicatie, communicatiemiddelen, media. Reclame als bijzondere vorm van communicatie: functies, doelgroepen, de etalage als voorbeeld van reclame.			Er wordt uitgegaan van de leefwereld van de leerlingen. De leerlingen worden aan de hand van gerichte zoekopdrachten geïntroduceerd in het doel, de werkwijze en de mogelijkheden van de gekozen opleiding (bv. in de derde graad de optie publiciteitsgrafiek). Aantonen met voorbeelden uit tijdschriften, kranten, affiches, enz. Wat is een logo, een affiche, een cd-rom, enz.? Welke communicatiemiddelen lenen zich het best voor welke opdracht? Via welk medium bereikt men optimaal zijn doel? Deze leerstof wordt als korte inleiding gegeven bij aanvang van het eerste leerjaar en wordt verder uitgediept in het tweede leerjaar (zie verder).	LER 2 TA.BE
55	Basismaterialen kunnen benoemen, inzicht verwerven in de specifieke mogelijkheden ervan en de juiste materialen kunnen kiezen met het oog op een opdracht.	EDV LER 3 LER 4 LER 5	B		
	Materialen: - plakkaatverf, aquarel, latex, ...; - papier, karton; - potlood, houtskool, pastel, bister, ...; - lijm, vernis; - kunststoffen, plaatmateriaal, textiel, ... Korte toepassingen om de specifieke mogelijkheden van het materiaal te exploreren. Keuze van het juiste materiaal, eenvoudig weergegeven verantwoording van de keuze.			De theorie steeds concretiseren, of laten ontdekken, via korte toepassingen (bv. experimenten). Deze verschillende toepassingen kunnen deel uitmaken van de documentatiemap van de leerlingen. De documentatiemap wordt verder aangevuld met theoretisch (cursus)materiaal of korte syntheses. Er wordt samengewerkt met de andere vakken om de leerinhouden op elkaar af te stemmen en waar mogelijk vakoverschrijdend samen te werken. De leerlingen aanzetten tot spaarzaam omgaan met de materialen.	TA.BE TV/KV/ PV MIL 2

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
56	Basisbegrippen kunnen benoemen, inzicht verwerven in de specifieke mogelijkheden ervan, de juiste gereedschappen kunnen kiezen met het oog op een opdracht en de gereedschappen correct kunnen onderhouden.	EDV LER 3 LER 4 GEZ 3	B		
	<p>Gereedschappen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - penselen, kwasten; - airbrush; - passer; - antiscoop; - pennen; - ... <p>Technieken en specifieke mogelijkheden: begrippen.</p> <p>Korte toepassingen om de technieken en specifieke mogelijkheden van de gereedschappen te exploreren.</p> <p>Keuze van het juiste gereedschap, eenvoudig weergegeven verantwoording van de keuze.</p> <p>Onderhoud van de gereedschappen met correcte verwijdering van de afvalproducten.</p>			<p>Overleg met de preventieadviseur: bv. recuperatie van verdunners. De leerlingen kunnen het belang hiervan inschatten en werken mee aan het milieuzorgsysteem op school.</p> <p>Besteed aandacht aan milieuvriendelijke producten.</p>	MIL 3
57	De communicatiemogelijkheden van verschillende media in de reclame exploreren en kunnen benoemen.	EDV LER 3	B		
	<p>Media zoals: radio, tv, drukwerk, fotografie, het internet, ... en hun mogelijkheden bij reclame.</p> <p>Multimedia zoals: video, (animatie)film, cd-rom, ... en hun mogelijkheden bij reclame.</p> <p>Driedimensionale media zoals: etalages, displays, stands, ... en hun mogelijkheden bij reclame.</p> <p>Verschillende grafische (reproductie)technieken: druktechnieken, zeefdruk, plotter, computer (desktop publishing, opmaakprogramma's) en hun toepassing in de reclame.</p>				

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
58	Verschillende druktechnieken exploreren en kunnen benoemen.	EDV LER 3	B		
	Druktechnieken en hun mogelijkheden: vlak-, hoog-, diep-, en doordruk. Lay-out bij drukwerk: eenvoudige begrippen.			Aantonen met kwalitatief hoogstaande voorbeelden uit tijdschriften, kranten, folders, enz. ... De leerlingen kunnen interessante voorbeelden toevoegen aan hun documentatiemap.	LER 4
59	De opbouw van etalages, standen, displays exploreren en kunnen verwoorden.	EDV LER 3	B		
	Soorten etalages, standen, displays. Beeldende middelen bij driedimensionale reclame: licht, kleur, compositie in de ruimte, ...				
60	De beroepswereld van de reclame exploreren.	EDV LER 3	B		
				Geef de leerlingen gerichte zoekopdrachten, confronteer hen met professioneel werk tijdens een bezoek aan een drukkerij, ontwerp bureaus, expositiestands, winkelcentra, beurzen. Een studiebezoek wordt voorbereid, de leerlingen hebben een observatieopdracht. Resultaten kunnen meegedeeld worden tijdens een spreekbeurt. Eventueel wordt iemand uit de beroepssector uitgenodigd in de klas. Het interview kan voorbereid en verwerkt worden in samenwerking met PAV (functionele taalvaardigheid).	LER 2 TA.BE PAV

6.4 PV Praktijk Publiciteitstekenen/Beeldende vorming

PV Praktijk Publiciteitstekenen/Beeldende vorming	<u>1ste lj.</u> 8	<u>2de lj.</u> 8
<i>Decor- en letterschilderen</i>	4	4
<i>Sierschilderen</i>	4	4

Beginsituatie

In de eerste graad hebben alle leerlingen het vak Plastische opvoeding in de basisvorming gekregen.

Een aantal leerlingen volgde in het beroepsvoorbereidend leerjaar het beroepenveld 'Decoratie' waarin plastische en decoratieve technieken worden geoefend.

Algemene doelstellingen

Decor- en letterschilderen

Er wordt gesteund op 'lettertekenen' voor belettering, op 'sierschilderen' voor de compositie en op 'kleurtechnieken' om de kleuren exact te kunnen reproduceren.

Met het vakonderdeel 'decor- en letterschilderen' worden volgende algemene doelstellingen beoogd:

- de juiste materialen kennen en kunnen gebruiken (varkensharen borstels, spalters, letterpenselen, verfrollen, acrylaat verven, ...);
- de juiste technieken kennen en kunnen gebruiken op diverse ondergronden (op steen, op hout, op glas, op karton) en in diverse omstandigheden (vlak, horizontaal, buiten-binnen, groot, heel groot);
- zorgvuldig en milieubewust kunnen omgaan met het materiaal (GEZ 3, MIL 2, MIL 3);
- het kunnen toepassen van het reclamemedium dat in een oogopslag en vanop een afstand moet kunnen geobserveerd en bevat worden (optisch realisme);
- optische effecten kunnen bekomen: voldoende contrasten kunnen leggen, monumentaal kunnen werken (grote lijnen, niet te gedetailleerd een vormsynthese kunnen maken);
- economisch kunnen werken: qua materiaal, tijd, aangepaste techniek (bv. pointilleren of sponsen) met het oog op een maximaal effect in een minimum tijd;
- het ict-medium kunnen benutten (bv. snijplotter: letters snijden; letters printen: vergroten, ontwerpen ict).

Sierschilderen

Sierschilderen wordt beschouwd als creatief toepassingsgebied van lettertekenen, kleurtechnieken, technologie, stijlleer, technisch tekenen.

Met andere woorden: 'sierschilderen' staat in functie van het publicitaire: het artistieke is hier een middel, niet de doelstelling.

Met het vakonderdeel 'sierschilderen' worden volgende algemene doelstellingen beoogd:

- inzicht hebben in de opbouw van een compositie;
- inzicht verwerven in de (creatieve) toepassingsmogelijkheden van digitale tekenprogramma's;
- het belang van voorstudies inzien en deze kunnen maken;

- het belang van het creatieve proces inzien en dit kunnen toepassen;
- een compositie manueel en digitaal kunnen verwerken;
- verschillende oplossingen en/of variaties voor opdrachten kunnen bedenken en realiseren;
- creatieve en illustratieve evolutie in de persoonlijke tekenvaardigheden nastreven;
- kunnen stileren;
- ordelijk en nauwkeurig kunnen werken (LER 7);
- kritisch kunnen denken, onder tijdsdruk kunnen werken;
- planmatig kunnen werken (LER 6), kritiek kunnen aanvaarden, zelfkritiek ontwikkelen, in staat zijn tot zelfevaluatie (LER 7);
- een brede belangstelling ontwikkelen voor vormgeving.

Algemene didactische wenken

Decor- en letterschilderen

Er moet op groot formaat gewerkt worden; het accent ligt op het uitvoerende vlak eerder dan op het artistieke. Vaak wordt van gegeven afbeeldingen vertrokken, die gereproduceerd worden. Ontwerpen wordt beperkt tot een minimum (samenwerking met 'sierschilderen' voor het ontwerpen, en met 'kleurtechnieken').

Teksten nemen een belangrijk deel van de opdrachten in. Zij worden louter gereproduceerd of kalligrafisch getekend en geschilderd.

Naast manuele kunnen ook digitale technieken worden aangewend (snijplotter, ...).

De achtergrondbehandeling is belangrijk naar gelang van de functie die het werkstuk zal hebben. Experimentjes kunnen ingevoerd worden om de blik van de leerlingen te verruimen. Decoratieve verftechnieken zoals marmeren, sponsen, tamponneren, ... kunnen aan bod komen.

Er kan samengewerkt worden met het vak PV Praktijk Schilderen en decoratie (etalage): tweedimensionaal, bas-reliëf en driedimensionaal.

Sierschilderen

- een schetsboek aanleggen.

Evaluatie

Sierschilderen

De evaluatie heeft aandacht voor het leerproces zelf, voor het eindproduct (resultaat van een opdracht) en voor een aantal attitudes.

De evaluatie van een eindproduct is gebaseerd op criteria waarvan de leerlingen op de hoogte zijn, die ze mee hebben besproken en waarvan ze het gewicht in de totaliteit van de beoordeling kennen.

De criteria zijn: het begrijpen van de opdracht, het toepassen van de techniek (manueel en/of digitaal: beheersing van het computerprogramma), het kunnen werken binnen een tijdslimiet, nauwkeurigheid, creativiteit, originaliteit, ...

Tijdens het verloop van een opgave kunnen beoordelings- en besprekingsmomenten voorkomen. Hier wordt de leerling aangezet tot zelfevaluatie (reflectie op het eigen werk): vanuit de remediërende aanbevelingen moet de leerling in staat zijn om voor zichzelf werken verbeterpunten aan te geven. De vorderingen die de leerling tijdens het leerproces maakt, kunnen ook geëvalueerd worden (gerichtheid op zelfcontrole).

Attitudes die vooral worden geobserveerd zijn:

- respect voor het eigen materiaal en dat van anderen;
- naleven van afspraken;
- veiligheids- en milieubewustzijn (bij het omgaan met het materiaal);
- zelfstandig kunnen werken.

Leermiddelen

Minimale materiële vereisten

Decor- en letterschilderen

- vast lokaal met stromend water en goede verlichting (daglicht);
- overheadprojector of antiscoop;
- internetaansluiting;
- computer;
- cd-roms ter illustratie;
- plat langharig letterpenseel 1/4";
- twee spalters (brede platte kwasten);
- platte varkensharen kwasten (verschillende diktes);
- houten latje;
- eventueel: decoupeerzaag;
- verschillende materialen ter illustratie.

Sierschilderen

- vast lokaal met stromend water en goede verlichting (daglicht);
- audiovisuele middelen (computer en cd-roms, overhead-projector, ...);
- voldoende materiaal zoals:
  - . verven om te demonstreren;
  - . materialen, gereedschappen;
  - . plakkaatverf: magenta, cyaan, geel, wit, zwart;
  - . potlood;
  - . kleurpotloden;
  - . mengpalet;
  - . passer;
  - . trekpen;
  - . lat met inktrand;
  - . poetsdoekje;
  - . puntpenselen (imitatie marter);
  - . mengpotjes.

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
6.4	PV PRAKTIJK PUBLICITEITSTEKENEN/BEELDENDE VORMING				
6.4.1	Decor- en letterschilderen				
61	De toepassingen en het gebruik van decor- en letterschilderen kennen.	EDV LER 3	B		
	Toepassingen en gebruik zoals: vaandels, toneeldecors, etalage, calicot, reclames, ...				
62	Het gepaste materiaal en materieel kunnen kiezen afhankelijk van de situaties en gebruiken bij verschillende toepassingen.	EDV LER 3 LER 4	B		
	Materiaal. Dragers en ondergronden.			Demonstratie. Papier, karton, hout, steen, calicot (opgespannen doek).	
63	Verschillende schildertechnieken kunnen toepassen en leren beheersen in geïntegreerde opdrachten.	EDV LER 4 LER 5	B		
	Rechte lijnen uit de vrije hand. Rechte lijnen langs een lat. Gespannen en gebogen lijnen uit de vrije hand. Egale en dekkende vlakken schilderen. Kleurovergangen schilderen. Volume geven aan een vlak: schilderkundig toevoegen van rondingen en dieptewerking.			Bij aanvang: driloefeningen, schilderen van evenwijdige lijnen in verschillende diktes, met verschillende borstels (varkensharen). Bv.: strandlaken, vaandels, art deco-motief. Lijnen en kleurbanden, bv. Mondriaan. Dambord. Een vereenvoudigd metroplan. Bv. een stripfiguur: de omlijnningen. Cf. 'natuurtekenen': bol, cilinder in het groot: schilderen in dégradé, kleurverloop in een landschap. Kleurverloop als achtergrond voor een van de vorige toepassingen. Bv. wit naar kleur en kleur naar kleur. Decortoepassingen: stripfiguur.	WAA

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
64	Manueel kunnen vergroten.	EDV LER 4	B		
	Vergroten met raster. Vergroten met antiscop of overhead-projector.			Geïntegreerd toepassen.	
65	Een vorm kunnen reproduceren en herhalen.	EDV LER 4	B		
	Herhalen van een vorm door middel van kalkpapier en sjablonen of mal.			Bv.: een motief als achtergrond, spiegelen, draaien, ...	
66	Bestaande logo's kunnen uitvoeren volgens de aangeleerde technieken.	EDV LER 4	B		
	Logo's: toepassing van geziene leerstof (rechte lijnen, gebogen lijnen, egale kleurvlakken, dégradé, rechte lijnen langs een vlak.			Een logo of merkteken verwerken in een opdracht. Dit wordt aangebracht als voorbereiding op het aanbrengen van letters.	
67	Bestaande letters kunnen uitvoeren volgens de bovenstaande technieken.	EDV LER 4	B		
	Letters aanbrengen.			Bv.: een woord of merknaam uitwerken op een publicitair paneel.	
68	De techniek van het letterschilderen beheersen.	EDV LER 4	U		
	Letterschilderen met letterpenseel.			Bv.: Engels schrift.	
69	Een eenvoudig grafisch programma kunnen gebruiken als middel om een opdracht voor te bereiden.	EDV LER 4	U		
	Digitaal ontwerp: lay-out met opgelegde gegevens op klein formaat.			Dit wordt vergroot en nadien uitgevoerd. Publicitair paneel. Cf. 'sierschilderen' en 'lettertekenen'.	ICT

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
70	Een uitsnit kunnen maken.	EDV LER 4	U		
	Maken van uitsnitten.			Bv.: decoupeerzaag gebruiken.	
71	Een aangeleverde plottertekst of -tekening kunnen verwerken in een toepassing.	EDV LER 5	U		
	Peelen en aanbrengen van teksten of tekeningen.			Publicitair paneel: tekst invoegen. Het gaat om initiatie: dit wordt verder uitgewerkt in de derde graad. De leerkracht demonstreert.	

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
6.4.2 Sierschilderen					
6.4.2.1 Manueel					
72	Het gepaste materiaal en de gepaste gereedschappen kunnen gebruiken.	EDV LER 4	B		
				De basiskennis hiervan komt uit andere vakonderdelen.	
73	Inzicht verwerven in verschillende soorten composities.	EDV LER 3	B		
	De gulden snede. Symmetrisch, asymmetrisch, centrale, driehoek, orde ↔ wanorde, ritme, herhaling, spiegelen, draaien, ...			Afspreken met etalage, technologie, technisch tekenen, figuurtekenen en met PAV, ... Aan de hand van documentatie, voorbeelden.	PAV TV/KV/ PV
74	Verschiede soorten composities kunnen realiseren.	EDV LER 4	B		
	Compositieoefeningen: - met eenvoudige (dezelfde) meetkundige vormen in een vierkant en rechthoek; - met eenvoudige (verschillende) meetkundige vormen in een vierkant en rechthoek; - met allerlei eenvoudige tweedimensionale vormen. - in combinatie met tekst(en) en/of beeld.			Eenvoudige oefeningen als voorbereiding op publicitaire vormgeving. Herhalen, spiegelen, draaien, ritme, ... : - in zwart/wit; - in zwart en een effen kleur; - meerdere effen kleuren; - met effen vlakken en een foto; - ...	
75	De mogelijkheid van stileren kunnen toepassen.	EDV LER 4	B		
	Begrip: stileren. Toepassingen op stileren.			Voorwerpen, dieren, ... aan de hand van een foto of afbeelding: - in één kleur; - in twee kleuren.	

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
76	Een logo kunnen ontwerpen.	EDV LER 4	B		
	Begrip logo. Verschil tussen logo en stiling. Verwerken van de stiling tot een logo.				
77	Een logo kunnen verwerken.	EDV LER 4	U		
	Verwerken van het logo met een gegeven tekst.			Tekst bij het logo: bij voorkeur digitaal.	ICT
78	Een eenvoudige advertentie kunnen ontwerpen.	EDV LER 5	B		
	Verwerking van logo en tekstblokken tot een eenvoudige advertentie.			Manueel en/of digitaal.	ICT
79	Een eenvoudige illustratie kunnen maken.	EDV LER 5	B		
	Begrip: een illustratieve tekening. Toepassingen: allerlei illustraties.			Bij een sprookje, een tekst, een onderwerp, ...	
80	Creatieve tekenvaardigheid verwerven.	EDV LER 4 MCV 4	B		
	Creatief tekenen.			Aan de hand van een tekst, op muziek, in een driehoek, ...	
81	Diverse informatiebronnen kunnen raadplegen, ook op het internet.	EDV LER 2	B		
				Documentatiemap laten aanleggen.	TA,BE ICT

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
6.4.2.2 Digitaal					
82	Basistechnieken van een vectorieel digitaal tekenprogramma kunnen toepassen.	EDV LER 4	B		
	<p>Verschil tussen bitmap en vectorafbeeldingen. Het werkvlak. Documentinstelling. Voorkeuren instellen. Nulpunt instellen. Basissneltoetsen. Weergave. Het gereedschapspalet.</p> <p>Basisobjecten tekenen met gereedschap. Selectiegereedschappen.</p> <p>Werken met paletten in Illustrator:</p> <ul style="list-style-type: none"> - palet kleur; - palet lijn; - palet uitlijnen. <p>Pengereedschap. Tekstgereedschap. Transformatiegereedschappen.</p>			<p>Maateenheden, hulplijnen en raster.</p> <p>Voorvertoningsmodus, illustratiemodus. Selectiegereedschappen, creatiegereedschappen, transformatiegereedschappen, lijn en vulling. Rechthoeken en vierkanten, ovalen en cirkels, veelhoeken. Gereedschap selecteren, gereedschap direct selecteren, objecten groeperen en degroeperen.</p> <p>Lijn en vulling, kleuren selecteren, kleurmodellen. Lijndikte.</p> <p>Ankerpunten, recht hoekpunt, verbinden en middelen, Bezier-curve. Punttekst, tekst bewerken (vergroten en verkleinen). Roteren, schalen, spiegelen, schuintrekken.</p>	ICT
83	Paletlagen kunnen toepassen.	EDV LER 4	B		
				Een nieuwe laag maken, een laag verwijderen, lagen rangschikken, lagen vergrendelen en verbergen, lagen samenvoegen.	
84	Palet pathfinder kunnen toepassen.	EDV LER 4	U		
				Verenigen, doorsnede, uitsluiten, min voor/min achter.	

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
85	Verschillende soorten composities digitaal kunnen realiseren.	EDV LER 4	B		
	Compositieoefeningen: <ul style="list-style-type: none"> - met eenvoudige (dezelfde) meetkundige vormen in een vierkant en rechthoek; - met eenvoudige verschillende vormen in een vierkant en rechthoek; - met allerlei eenvoudige tweedimensionale vormen. - in combinatie met eenvoudige tekst(en). 			Eenvoudige oefeningen als voorbereiding op publicitaire vormgeving. Herhalen, spiegelen, draaien, ritme, ... : <ul style="list-style-type: none"> - in zwart/wit; - in zwart en een effen kleur; - meerdere effen kleuren; - met effen vlakken; - ... 	ICT

6.5 PV Praktijk Schilderen en decoratie/Beeldende vorming

PV Praktijk Schilderen en decoratie/Beeldende vorming	$\frac{1^{\text{ste}} \text{ lj.}}{4}$	$\frac{2^{\text{de}} \text{ lj.}}{4}$
<i>Etalage</i>		

Beginsituatie

In de eerste graad hebben alle leerlingen het vak Plastische opvoeding in de basisvorming gekregen.

Algemene doelstellingen

Het vak PV Praktijk Schilderen en decoratie/Beeldende vorming heeft een dubbele doelstelling:

- in de lessen 'etalage' ligt het accent op het etaleren en het verwerken van een passend decor. Het uitgangspunt bij etaleren is werken met een compositie in driehoeksopbouw in tegenstelling tot sierschilderen waar meerdere soorten composities aan bod komen;
- in de lessen 'decoratie' ligt het accent op het decoreren en de realisatie van een decor(stuk).

Er worden volgende algemene doelstellingen beoogd:

Algemeen:

- met vakgerichte gereedschappen en materialen kunnen werken;
- kunnen samenwerken (SOC 13);
- verzorgd kunnen afwerken;
- kunnen werken binnen een tijdslimiet;
- kunnen ordenen, schikken en selecteren;
- met contrast en in harmonie kunnen werken.

Etalage:

- hechtingstechnieken kunnen toepassen: kunnen werken met nylondraad en spelden;
- inzicht krijgen in wat een compositie is;
- eenvoudige twee- en driedimensionale composities kunnen samenstellen met allerlei materialen;
- een decoratie kunnen plaatsen bij een compositie rekening houdend met de opdracht;
- afstanden, maten en verhoudingen visueel kunnen inschatten;
- kunnen werken met één bundelingspunt/kern.

Decoratie:

- een passend en smaakvol decorstuk kunnen maken, aangepast aan het artikel dat gepresenteerd moet worden en aangepast aan de compositie en het decor als blikvanger;
- eenheid kunnen maken door vormen, kleuren, richtingen en materialen te herhalen;
- decorstukken kunnen maken met alle (gerecycleerde) materialen;
- bevestigingstechnieken kunnen toepassen aangepast aan het gebruikte materiaal;
- een tweedimensionaal en een driedimensionaal decorstuk kunnen maken.

Algemene didactische wenken

Het is aangewezen de volgende punten in acht te nemen om dit leerplan optimaal te laten functioneren:

- beschikken over een vast lokaal dat over de nodige ruimte en opbergruimte beschikt en beschikken over voldoende gereedschap en verwerkingsmaterialen om doeltreffend te kunnen werken;
- vanwege de sterk individuele begeleiding zijn kleine groepen aangewezen;
- bij de oefeningen staan centraal: creativiteit, compositie, ordelijk werken en voldoen aan de opdracht;
- deze basisopleiding moet voorbereiden op de praktijk van de derde graad.

Tweedimensionale compositie in driehoeksopbouw met:

- schoolbenodigdheden;
- verpakkingen;
- modeaccessoires;
- vaatartikelen;
- keukenartikelen en linnen;
- voeding zoals brood, pasta, frisdrank.

Geleidelijke overgang van een tweedimensionale naar een driedimensionale driehoeksopbouw.

Driedimensionale compositie in driehoeksopbouw.

Er wordt zowel in etalagekasten gewerkt, als in open ruimten geëtaleerd/gedecoreerd.

Materialen:

- karton;
- hout;
- piepschuim;
- papier-maché;
- klei.

Seizoensgebonden werken, afgestemd op de realiteit.

De leerlingen aanzetten om zich te documenteren over het onderwerp (via bibliotheek, het internet).

Evaluatie

De evaluatie heeft aandacht voor het leerproces zelf, voor het eindproduct (resultaat van een opdracht) en voor een aantal attitudes.

De evaluatie van een eindproduct is gebaseerd op criteria waarvan de leerlingen op de hoogte zijn, die ze mee hebben besproken en waarvan ze het gewicht in de totaliteit van de beoordeling kennen.

De criteria zijn: de compositie, de vormgeving, de techniek, de beweging, de kleur, de verhoudingen.

Tijdens het verloop van een opgave kunnen beoordelings- en besprekingsmomenten voorkomen. Hier wordt de leerling aangezet tot zelfevaluatie (reflectie op het eigen werk): vanuit de remediërende aanbevelingen moet de leerling in staat zijn om voor zichzelf werken verbeterpunten aan te geven. De vorderingen die de leerling tijdens het leerproces maakt, kunnen ook geëvalueerd worden (gerichtheid op zelfcontrole).

Attitudes die worden geobserveerd zijn:

- initiatief nemen;
- resultaatgericht werken;
- inzet en doorzettingsvermogen;
- zich houden aan regels en afspraken;
- veilig en milieubewust werken;
- respect hebben voor de leerkracht en haar/zijn taak;
- respect hebben voor de medeleerlingen;
- zich kunnen houden aan een opgelegde tijd;
- het nodige werkmateriaal bij hebben;
- respect tonen voor het atelier en de etalageruimtes.

Leermiddelen

Minimale materiële vereisten

- vaktijdschriften (Inspiration, Style Guide);
- overheadprojector of antiscoop;
- internetaansluiting;
- computer;
- schaar;
- snijmes;
- snijlat;
- meetlat;
- rol- of vouwmeter;
- snijmat;
- geo-driehoek;
- hamertje;
- kniptang;
- penselen;
- kwasten;
- lijmpistool;
- nietpistool;
- nylondraad;
- etalagespelden;
- decoupeerzaag;
- styroporsnijder;
- hout;
- karton;
- papier;
- bruin papier, gekleurd papier;
- piepschuim;
- crêpetape;
- klei;
- houtpasta;
- lijmen;
- decorverf;
- bekledingsmaterialen (vilt, folie, ...);
- ijzerdraad;
- kippengaas;
- spijkers;
- schroeven;
- etalagekasten met spotverlichting;
- opbouwmateriaal (algemeen en specifiek).

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
6.5 PV PRAKTIJK SCHILDEREN EN DECORATIE/BEELDENDE VORMING					
Etalage					
86	Basistechnieken kunnen toepassen aangepast aan het te verwerken materiaal.	EDV LER 4	B		
	<p>Omgaan met schaar en snijmes:</p> <ul style="list-style-type: none"> - recht knippen en snijden op lijn; - gebogen knippen en snijden; - gaaf snijwerk met schaar en snijmes; - vlakken met een rechte hoek snijden. <p>Verschillende soorten lijm:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lijmsoorten; - aanbrengen en verdelen van lijm, rekening houdend met materiaal en ondergrond. <p>Montage- en demontagetechnieken met etalagespelden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - soorten spelden en hun gebruik; - technieken: <ul style="list-style-type: none"> . kloppen van etalagespelden; . verwijderen zonder beschadiging. <p>Opspanteknik op kleine panelen en etalagewanden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - bekleding opspannen. <p>Panelen verticaal en horizontaal ophangen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ophanging: bevestigen van nylondraad en spelden met doorlopende hangdraad. 			<p>Het juist hanteren van mes en snijlat. Ronde lijnen perfect behouden.</p> <p>Afgewerkt paneel tonen. Opspanteknik met verschillende materialen demonstreren (bv. vilt, stoffen, lakfolie, papier, ...):</p> <ul style="list-style-type: none"> - juiste plaats van de nieten; - spankracht t.o.v. materiaal; - spanrichting; - inplooiën van de hoeken; - afwerken van de hoeken. <p>Demonstratie. Nadien voeren de leerlingen de opdrachten zelf uit.</p>	

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
87	Inzicht hebben in de opbouw van een tweedimensionale driehoekscompositie en dit kunnen toepassen op een plat vlak.	EDV LER 4	B		
	<p>Het begrip 'compositie' in de etalage: het ordenen van verschillende elementen door groepsvorming, contact, het samenbrengen van dezelfde artikels.</p> <p>Verschillende toepassingen op driehoekscompositie met rechte basis:</p> <ul style="list-style-type: none"> - met doorlopende hoogtelijn; - met schuine breedtelijnen; - met meerdere breedtelijnen; - het begrip 'kern' of 'bundelingspunt'. <p>(telkens op plat vlak).</p>			<p>Met 'tweedimensionaal' wordt hier bedoeld: werken op een paneel (plat vlak met eventueel reliëf).</p> <p>Uitgaan van het begrip ordenen: hoog, laag, groot, achteraan, vooraan. Vergelijk dit met een groepsfoto.</p> <p>Start met legoefeningen: vlakken schikken en verschuiven tot er contact ontstaat (op en met papier).</p> <p>Laat nadien een collage samenstellen met uitgesneden vlakken en etalagegerichte artikelen (fotomateriaal, vormvaste artikelen, vervormbare artikelen).</p> <p>Laat schikken, de schikkingen vergelijken en kom zo tot de begrippen ongeordend/geordend.</p> <p>Denk aan schikking met raakpunten in bv. 1 kleurgamma, schikking met uitgeknipte foto's van flesjes, doosjes, voedingsproducten, enz., schikking met allerlei materialen, zoals metaal, kurk, plastic in reliëf op een plat vlak.</p> <p>Laat werken met een bundelingspunt: kern.</p> <p>Laat vlakken en vormen ordenen, laat ordenen op basis van kleur, laat ordenen door gebruik van dezelfde en verschillende vormen, door het gebruik van een bepaald materiaal of thema.</p> <p>Bij het leren ordenen: zich leren concentreren.</p> <p>Laat oefeningen maken met:</p> <ul style="list-style-type: none"> - compositie met doorlopende lijnen; - herhalen van richtingen. <p>Leer het verschil tussen symmetrie en asymmetrie onderscheiden en toepassen. Hierbij alle aspecten en verschillen toelichten.</p> <p>Verzamelen of snijden van tweemaal dezelfde elementen.</p> <p>Eigen inbreng qua schikking bij asymmetrie.</p> <p>Een combinatieoefening uitvoeren geeft een duidelijk vergelijkend beeld.</p> <p>Leer de leerlingen streven naar een duidelijke en overzichtelijke schikking. Versterk geleidelijk het bundelingspunt door lijnen (breedtelijnen) en richtingen. Leer ordenen van groot naar klein.</p>	LER 10

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
				Leer trapsgewijs werken: <ul style="list-style-type: none"> - de diepste liggende elementen zijn de grootste; - de kleinere staan aan de zijkant; - de kleinste staan vooraan. Het bundelingspunt creëren door de vlakken over elkaar te laten schuiven. Bespreek de verschillende driehoeksvormen. Toon voorbeelden. Leer de vervormbare artikelen aanpassen door: plooiën, versmallen, oprollen, opspannen, krullen (demonstratie). Legoefening naar snelschets. Montage, de bevestiging aanpassen aan de fijnheid van het artikel. Een bundelingspunt creëren.	
88	Met meerdere groepen een compositie kunnen samenstellen.	EDV LER 5	U		
	Werken met een grote en een kleine groep.			Rekening houden met een totaal andere ruimtelijke verdeling. Demonstratie, legoefening, snelschets, bevestiging.	
89	Een driedimensionale opbouw met kern kunnen uitvoeren met verschillende artikelen.	EDV LER 5	B		
	Driehoekscomposities: <ul style="list-style-type: none"> - met rechte dieptelijijn; - met schuine dieptelijijn; - met meerdere dieptelijijnen; - het begrip 'kern' of 'bundelingspunt'. Ruimtelijke verdeling van de etalage. Gebruik van opbouwmaterialen.			Nadat de leerlingen hebben leren ordenen op een plat vlak, gaan we nu over naar een driedimensionale opbouw. Bij een verticaal paneel wordt een tweede groep bijgebracht. De principes van driehoekscompositie (pyramide) en bundelingspunt blijven gelden. Rekening houden met hoogte en diepte. Ruimtelijke verdeling tussen het paneel en de driedimensionale groep. Demonstratie tot kernvorming. Toepassen van de gulden snede.	
90	Van een etalagerealitatie een schets kunnen maken.	EDV LER 4	U		
				De schets dient om meer inzicht in ruimtegebruik te verkrijgen. Boven- en vooraanzicht, aandacht vestigen op verhoudingen.	

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
91	Tweedimensionale en driedimensionale blikvangers rond een opgegeven thema kunnen maken en verwerken als onderdeel van een compositie (tweedimensionaal en driedimensionaal), in harmonie met de artikelen.	EDV LER 5	B		
	Blikvanger maken: verschillende materialen assembleren. Verschillende toepassingen.			Het thema wordt afgestemd op de realiteit, is bv. seizoensgebonden. Bespreking: grootte, kleur, plaats, bevestiging, reliëf en montage. Het decor de gepaste plaats geven binnen de groepsopbouw. Materialen zoals: papier, karton, piepschuim, papier-maché, klei, houtpasta, kippengaas, ijzerdraad.	
92	Bij de realisatie van blikvangers verschillende basistechnieken kunnen toepassen.	EDV LER 4	B		
	Basistechnieken: - snijden en ritsen; - boetseren; - werken met draad; - schilderen; - fuguurzagen; - enz. ...				
93	Bestaande vormen kunnen verwerken, vervormen en assembleren.	EDV LER 5	U		
				Met recyclagemateriaal. Per soort, per kleur.	
94	Een blikvanger naar eigen ontwerp kunnen uitvoeren.	EDV LER 5	B		
	Schetsen van een ontwerp. Uitvoering en (zelf)evaluatie.			Tweedimensionaal, in reliëf of driedimensionaal. Abstract en realistisch.	

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
95	Een ontwerp kunnen maken.	EDV LER 5	B		
	Ontwerp.			Schets, tekening en nettekening.	
96	Montage- en demontagetechnieken kunnen aanpassen aan het gekozen materiaal van de blikvanger.	EDV LER 5	B		
97	De verschillende basismaterialen kennen, kunnen gebruiken en kunnen verwerken in een decorstuk.	EDV LER 4	B		
	Materialen.			Papier-karton, piepschuim. Papier-maché, klei, houtpasta. Kippengaas, ijzerdraad.	
98	Bij het maken van een decorstuk verschillende basistechnieken kunnen toepassen.	EDV LER 4	B		
	Basistechnieken: - snijden en ritsen; - boetseren; - werken met draad.				
99	Met gerecycleerde materialen een decorstuk naar eigen ontwerp kunnen maken (assembleren).	EDV LER 5	B		
				Gerecycleerde materialen kunnen ook vervormd worden.	

Nr.	Leerplandoelstelling en leerinhoud	Code	B/U	Didactische wenken en hulpmiddelen	Link
100	Een aangepast decorstuk rond een bepaald thema als onderdeel van een compositie, in harmonie met de gegeven artikelen kunnen maken.	EDV LER 5	B		
	Montage- en demontagetechnieken.				
101	Opdrachten op schaal kunnen uitvoeren.	EDV LER 5	B		
	Schaal: - tekenen; - vergroten; - verkleinen.				
102	Een maquette kunnen maken.	EDV LER 5	U		
	Maquette.				
103	Materialen kunnen aanpassen aan een idee (ontwerp) of met een gegeven materiaal een decorstuk kunnen maken.	EDV LER 5	B		
				Bv. logo herhalen, kleuren herhalen.	

7 Het gebruik van informatie- en communicatietechnologie (ICT)

7.1 Instructie, differentiatie en remediëring met behulp van ICT

ICT kan het lesgeven ondersteunen. ICT biedt immers de mogelijkheid om bepaalde leerinhouden op verschillende manieren voor te stellen en aan te brengen via tekst, geluid, stilstaand en bewegend beeld.

Bepaalde programma's verhogen het inzicht d.m.v. visualisatie, simulatie, door schema's op te bouwen, iets wat zonder computer maar in beperkte mate mogelijk is.

Sommige softwareprogramma's zijn interactief zodat een meer geïndividualiseerd leerproces kan worden doorlopen. De leerling kan dan op eigen tempo werken en eventueel een eigen parcours kiezen. Een aantal programma's oefenen vaardigheden en oplossingsstrategieën of zijn geschikt om individueel of in groep te differentiëren en te remediëren.

Via tests kan worden nagegaan in hoeverre kennis en vaardigheden verworven zijn. Dit heeft zeker voordelen als het programma een goede feedback aan de leerling geeft en kansen biedt om op verschillende niveaus te werken.

7.2 Informatie verwerven en verwerken met ICT

Bij dit belangrijke deelaspect van 'leren leren' kan ICT een uitgelezen rol spelen. Er bestaan heel wat cd-roms die allerlei informatie interactief aanbieden. De informatie wordt hier op een andere manier aangeboden dan met een 'lineaire' informatiebron. Via de talrijke 'links' bouwt de leerling een individueel parcours op en komt zo tot zijn eigen 'hypertekst'. Er zijn dus andere 'leesstrategieën' nodig dan bij een lineaire tekst. Om leerlingen hierbij te ondersteunen zijn gerichte zoekopdrachten en verwerkingstaken noodzakelijk (informatie ordenen, schema's aanvullen, informatie vergelijken, verbanden leggen, woordbetekenissen afleiden, ...).

Ook het internet is een onuitputtelijke bron van informatie. Om zich een weg te banen door het grote aanbod is een kritische ingesteldheid noodzakelijk. Deze houding moet worden aangeleerd. Als leerlingen binnen of buiten de klas informatie op het web zoeken, moeten ze over een aantal beoordelingscriteria voor 'tekstmateriaal' beschikken. Hiervoor kunnen ze met de instructiefiche in bijlage werken.

Sommige opdrachten kunnen de leerlingen van 'huiswerksites' plukken. Opgaven zullen met deze nieuwe realiteit rekening moeten houden, willen ze zinvol blijven: bronvermelding eisen, meer vergelijkende opdrachten, meer persoonlijke en kritische verwerking.

Aan groepsopdrachten en -eindproducten kunnen kwalitatief hogere eisen worden gesteld qua vormgeving en presentatie. Aan bepaalde opdrachten kan een mondelinge presentatie gekoppeld worden, een presentatiepakket kan hier ondersteunend werken. Samenwerken met de leerkracht (toegepaste) informatica behoort tot de mogelijkheden.

7.3 Communiceren met ICT

Een belangrijke meerwaarde voor 'leren leren' is dat ICT de mogelijkheid geeft aan jongeren om met elkaar te communiceren over de leerstof via e-mail of elektronische briefwisseling. E-mail ondersteunt het samenwerken van leerlingen. Deze samenwerking kan gebeuren binnen een klas of school, maar ook met leerlingen van andere scholen in binnen- en buitenland. Een gezamenlijk interscolair project opzetten behoort tot de mogelijkheden.

Communicatie tussen leerkracht en leerling(en) is ook mogelijk: de leerkracht kan cursusmateriaal elektronisch beschikbaar stellen, voorbeelden van toets- en examenvragen, jaarplanning, ... Leerlingen kunnen verslagen, huistaken e.d. elektronisch naar de leerkracht sturen.

8 Het Gelijke Onderwijskansenbeleid

"Het Gelijke Onderwijskansenbeleid (GOK) voor het gewoon secundair onderwijs wil de leer- en ontwikkelingskansen van kansarme leerlingen bevorderen, uitsluiting, segregatie en discriminatie vermijden en bijdragen tot meer sociale cohesie." (SO/2003/01 van 31 januari 2003)

Om aan de doelstellingen van dit decreet te werken krijgen scholen met voldoende doelgroep leerlingen extra-uren leraar om een onderwijspraktijk uit te bouwen die rekening houdt met de taalachtergrond en de diversiteit van iedere leerling.

Het decreet bepaalt dat de uitbouw van een gelijkheidskansenbeleid in de tweede en derde graad betrekking heeft op minstens één van de volgende vijf thema's: preventie en remediëring van studie- en gedragsproblemen, taalvaardigheidsonderwijs, intercultureel onderwijs, oriëntering bij instroom en uitstroom, leerlingen- en ouderparticipatie, of minstens één van volgende clusters: studie- en gedragsproblemen remediëren, de taalvaardigheid bij leerlingen bevorderen, een optimale studiekeuze waarborgen en het realiseren van een efficiënte studiekeuze-, stage- en schoolloopbaanbegeleiding.

Om deze thema's en/of clusters te realiseren onderneemt de school acties vanuit een analyse van haar beginsituatie. Voor elk van de thema's en/of clusters volgt hierna de visie die deze acties ondersteunt. Het biedt de mogelijkheid om samen met het team een doordacht beleid uit te werken dat alle leerlingen ten goede komt.

8.1 Preventie en remediëring van studie- en gedragsproblemen

Werken aan preventie en remediëring begint met het zich vormen van een zo scherp mogelijk beeld van elke leerling. Wil men studie- of gedragssproblemen voorkomen of wegwerken, dan is het van belang dat men een gedifferentieerd beeld heeft van de klasgroep zodat men tijdig zicht heeft op leerlingen die het niet goed maken in de klas. Dat veronderstelt een 'systeem' om elk van de leerlingen van nabij te volgen en aan die informatie ook acties te verbinden (*hanteren van een evaluatie- en volgsysteem*).

Een goede basisaanpak laat al veel verscheidenheid toe in activiteiten van leerlingen. Maar voor sommige leerlingen zijn nog meer specifieke ingrepen nodig om hun ontwikkeling te ondersteunen of studie- en gedragsproblemen aan te pakken.

De vastgestelde tekorten zijn aanleiding tot *remediërende* maatregelen waardoor de aanpak beter aansluit bij de individuele noden van leerlingen. Het is van belang om problemen te voorkomen en ze tijdig op te sporen en aan te pakken. *Preventie is cruciaal*. Remediëring werkt aanvullend.

8.2 Taalvaardigheidsonderwijs

Met taalvaardigheid bedoelt men het kunnen luisteren, spreken, lezen en schrijven in een natuurlijke situatie. Het gaat dus niet om kennis van de taal maar om de vaardigheid ervan. Hoe beter de taalvaardigheden, hoe beter de vaardigheden in omgang en zelfredzaamheid.

De school wordt door leerlingen echter niet altijd ervaren als een natuurlijke omgeving om taal te verwerven. Dikwijls is er een *kloof* tussen de *schoolse* en *dagelijkse taalvaardigheid*. De informatie die in de verschillende vakken op school wordt aangeboden om kennis, vaardigheden en attitudes te ontwikkelen, wordt uitgedrukt in een soort taal die complexer en abstracter is dan de dagelijkse omgangstaal van de leerlingen en kan voor veel leerlingen een hindernis zijn.

8.3 Intercultureel onderwijs (ICO)

ICO wil leerlingen en leerkrachten actief en effectief leren omgaan met de aanwezige *diversiteit* zowel in als buiten de school. Intercultureel onderwijs is geen vak apart, geen

speciale onderwijsvorm, maar een rode draad doorheen de hele lespraktijk. In principe is elke klas, elke school en elke maatschappij *multicultureel*. De leerlingen, leerkrachten, ouders en alle andere betrokkenen komen naar school met een rugzakje waarin ervaringen, waarden, kennis, vaardigheden, attitudes en levensstijl geladen zijn. Intercultureel onderwijs bouwt hierop verder. Het wil *een krachtige en veilige leeromgeving* creëren die aansluit bij al die verschillende ervaringen. Leren van elkaar, spontane, nieuwe leermomenten en betekenissen opdoen zullen dan ook in een interculturele leeromgeving te vinden zijn. Hierdoor zullen leerlingen meer aan leren toekomen en wordt hun zelfbeeld positiever benaderd. Vandaar dat intercultureel onderwijs ook ten goede komt aan leerprestaties van leerlingen.

8.4 Oriëntering bij instroom en uitstroom

Een belangrijk aandachtspunt in modern, hedendaags onderwijs is de zorg voor een *verticale samenhang*. Dit wil zeggen dat leerlingen, jongeren en hun ouders begeleid moeten worden in de schoolloopbaan. Vanuit deze optiek wordt meer en meer geopteerd voor een ontwikkelings-gerichte benadering waarbij de overgangen tussen basis en secundair onderwijs eerste graad, tussen de verschillende graden in het secundair onderwijs en tussen secundair en hoger onderwijs meer aandacht krijgen. De school kan daarbij doelstellingen en concrete acties uitwerken die flexibele overgangen op deze sleutelmomenten, begeleiding van leerlingen op het vlak van *leren leren* en *zelfsturend leren* en ondersteuning van ouders en jongeren in het *keuzeprocess*, voor ogen hebben.

8.5 Leerlingen- en ouderparticipatie

Leerlingenparticipatie biedt de school de mogelijkheid communicatie tussen leerlingen en volwassenen te realiseren. Hierbij is het belangrijk dat leerkrachten de leerlingen als volwaardige partners respecteren. Dit is bovendien een oefening in verantwoord burgerschap.

Als jongeren echt participeren op school wordt het leerproces intenser. Leerlingen die het gevoel hebben dat ze zelf school maken en iets kunnen realiseren tonen meer respect. In die zin betekent participatie ook preventie van probleemgedrag.

Door ouderparticipatie wordt gestreefd naar een participatieve schoolcultuur, waarin ouders samen met alle betrokkenen in de school invulling geven aan hun rol binnen ontwikkeling en vorming. Samenwerken en zo gezamenlijk kansen creëren voor alle leerlingen is in deze optiek niet weg te denken. Door deze samenwerking verzekeren alle betrokkenen gezamenlijk de sociale ondersteuning van de leerlingen, zodat deze beter en zelfstandiger kunnen functioneren binnen de school en daarbuiten.

ALGEMEEN BESLUIT

GOK is geen geïsoleerd gegeven. Het leerplan biedt de mogelijkheid om de meeste doelstellingen te realiseren. Zowel met leerplandoelstellingen als met de didactische wenken kunnen linken gelegd worden naar de meeste thema's van de GOK-werking. Deze linken kunnen opgespoord worden via verwijzingen naar de vakoverschrijdende eindtermen en andere werkpunten. De verwijzingen gebeuren als volgt in hoofdstuk 6:

LER: preventie en remediëring, oriëntering bij instroom en uitstroom;

SOC: intercultureel onderwijs, taalvaardigheid, socio-emotionele ontwikkeling;

BUR: leerlingen- en ouderparticipatie;

ICO: intercultureel onderwijs, taalvaardigheid, socio-emotionele ontwikkeling;

TA.BE: taalbeleid, taalvaardigheid.

9 Taalbeleid

Naast de aandacht voor de vakinhoud is er *tijdens alle lessen* (AV, KV, TV, PV) ook aandacht voor de taal waarmee de vakinhoud wordt overgebracht en verwerkt: van taalgericht vakonderwijs worden alle leerlingen beter.

Bij taalgericht vakonderwijs luisteren leerlingen niet alleen, ze krijgen ook uiteenlopende tekstsoorten aangeboden: opdrachten, gebruiksaanwijzingen, teksten uit boeken, maar ook uit tijdschriften, van internetsites, mondeling of schriftelijk, geïllustreerd, audiovisueel, ... Bovendien voeren de leerlingen taken uit die hen helpen om verbanden te leggen tussen woorden en begrippen. Ze lezen en luisteren niet alleen, maar ze *doen* ook zoveel mogelijk. Ze komen zelf uitgebreid aan het woord.

9.1 Lessen en lesmateriaal taalgericht maken

In het algemeen kan men stellen dat een didactiek die de leerlingen activeert, aanzet tot taalproductie: gebruik werkvormen die de leerlingen aanzetten tot onderlinge interactie. Allerlei vormen van groepswork kan je terugvinden in de kolom didactische wenken bij het leerplan. Werk samen met de leerkracht Nederlands i.v.m. de aangeleerde lees- en luisterstrategieën: als leerlingen herkennen dat de aanpak in Nederlands ook vereist wordt bij opdrachten in de andere vakken, zullen deze leerstrategieën voor hen beter renderen (zie instructiekaarten 'lezen' en 'luisteren' als bijlage).

9.2 Enkele tips

- Leg moeilijke woorden en vaktermen uit: geef heldere definities, gebruik non-verbale middelen, geef synoniemen of tegengestelden (of laat ze) geven, laat de betekenis van woorden raden (uit de context afleiden), laat informatie in een schema zetten, herhaal samen schooltaal (woorden zoals 'veronderstel', ...).
- Naast vaktaal moet je er ook op letten welke schooltaal de leerlingen moeten verwerven en oefenen: beschrijven, identificeren, classificeren, ordenen, definiëren, oorzaak en gevolg bepalen, een proces volgen en uitvoeren
Bijvoorbeeld om een rangorde te bepalen moeten de leerlingen in begrippen 'groter, meer omvattend ...' kunnen denken en spreken. Voor het bepalen van oorzaak en gevolg moet een leerling 'als ...dan'-redeneringen kunnen uitvoeren.
- Bedenk een activiteit die uit een schema is af te leiden (tekstdelen bij het schema brengen, sleutelwoorden aanbrengen, schema verwoorden).
- Bedenk een activiteit waardoor leerlingen schema's leren onthouden en reproduceren. Laat leerlingen hierbij samenwerken en maak de opdracht toepasbaar in andere reële contexten.
- Laat leerlingen elkaar beoordelen, laat ze na de toets bespreken wat ze geleerd hebben, hoe ze dit aanpakten en hoe ze hun aanpak kunnen bijsturen.
- Bij groepswork moeten de leerlingen elk afzonderlijk een bijdrage leveren. Bij zo'n opdracht moeten ze gestimuleerd worden om de taal actief te gebruiken. Dit kan door elk groepslid een rol te geven met een eigen opdracht: gespreksleider, tijdbewaker, verslaggever, procesbewaker, materiaalmeester, ... tijdens het groepswork, bij de besluitvorming en bij de presentatie van de opdracht.
- Leer de leerlingen de leerstof in eigen woorden omzetten.

- Geef bij aanvang van de les de structuur van de les op het bord weer, laat dit lesoverzicht de hele les laten staan.
- Bekijk de structuur van het leerboek (of de cursus) met de leerlingen bij aanvang van het schooljaar; duid aan hoe deze structuur hen kan helpen bij het leren.
- Bekijk de 'buitenkant' van teksten (lay-out, illustraties, ...), laat de betekenis ervan verwoorden.
- Laat de leerlingen actief met de schriftelijke leerstof bezig zijn: laat samenvatten, in een schema zetten.
- Maak leerlingen duidelijk wat bij een vraag (bv. op een toets) van hen verwacht wordt: beschrijven, ordenen, verbanden leggen, oordeel weergeven, ...

10 Evaluatie

Een belangrijk maar moeilijk element in het onderwijsproces is het evalueren. Waarom evalueren we? Wat evalueren we? Hoe evalueren we? Wanneer evalueren we? Weten de leerlingen dat?

Evalueren heeft zowel een productgericht als een procesmatig karakter. Niet alleen het resultaat dat door de leerling wordt bereikt, maar ook de weg daarheen is belangrijk.

Procesevaluatie wil bijdragen tot de evaluatie van het zelfstandig denken en handelen van leerlingen. Ze geeft aan leerkrachten de mogelijkheid om het leerproces van de leerlingen van dichtbij te volgen en indien nodig bij te sturen of te differentiëren.

Ze geeft aan ouders de kans om een reëel beeld te verkrijgen van de schoolse vorderingen van hun kinderen en hen eventueel te ondersteunen in hun leerproces.

Evaluatie bepaalt in grote mate hoe de leerlingen naar het vak zullen kijken, toetsing stuurt a.h.w. het 'leren leren'. Het is dus uitermate belangrijk dat leerlingen steeds de bedoeling van de les weten, er zelf een duidelijke structuur in zien en dat ze vooral weten wat en hoe getoetst zal worden.

10.1 Eigenschappen van goede evaluatie

Planmatigheid

De leerlingen en hun ouders weten op welk moment er wordt geëvalueerd.

Dit betekent niet dat elk evaluatiemoment moet worden aangekondigd: men kan onverwachts bepaalde zaken toetsen, mits iedereen weet dat zo iets tot de mogelijkheden behoort.

Voorspelbaarheid

Het zgn. 'test as you teach'-principe, de leerlingen hebben een zicht op de manier waarop wordt geëvalueerd en dit zowel voor dagelijks werk als voor de proefwerken. De opdrachten komen overeen met de doelstellingen en de onderwijsmethode. Verrassingen zijn slechts zinvol, indien ze als stimulans overkomen.

Efficiëntie

Evalueren is een noodzakelijk deel van het didactisch proces, maar geen doel op zich.

Evaluatie moet gezien worden als een middel om de leerlingen beter te begeleiden bij hun studies en geeft de mogelijkheid tot een meer geïndividualiseerde begeleiding. Het evaluatiebeleid van de school richt zich op de responsabilisering van de leerlingen.

Snelle verwerking

Om te kunnen remediëren hebben leraar en leerlingen binnen de kortste tijd de resultaten in handen.

Validiteit

Evaluatie levert zo objectief en volledig mogelijke gegevens over de vorderingen van elke leerling. De diversiteit van het aangeleerde komt aan bod, de verschillende onderdelen van elk vak worden geëvalueerd.

Relevantie

Enkel persoonlijk werk wordt beoordeeld.

Het belang van de quotering van taken dient afgewogen te worden t.o.v. de totale evaluatie.

Groepswerk dient regelmatig te worden opgevolgd door de leraar om te controleren of ieder lid van de groep een bijdrage levert.

Diversificatie

Niet enkel het cognitieve wordt geëvalueerd, ook vaardigheden en vakattitudes komen in aanmerking. Dit moet niet noodzakelijk via een cijfer, het kan ook in woorden vermeld worden; belangrijk is het feit dat er degelijke afspraken gelden.

Voor het rapportcijfer wordt gesteund op verscheidene resultaten van evaluatie. Een rapportcijfer is niet uitsluitend het rekenkundig gemiddelde van presentatiecijfers.

Procesmatig

Evaluatie wordt bij voorkeur procesmatig opgevat, er is een systematische progressie in de opbouw van kennis, inzicht, vaardigheden en vakattitudes.

Objectiviteit

Als evaluatie planmatig, voorspelbaar, efficiënt, valide, relevant en gediversifieerd is, kan men stellen dat de leerkrachten en de school de objectiviteit bij het evalueren maximaal benaderen en dat ze streven naar een optimale professionaliteit.

10.2 Coherente evaluatie

Een rendabel leerproces hangt af van de gerichtheid op het einddoel en de concrete evaluatieopdrachten die daaraan verbonden zijn, m.a.w. het einddoel gebruiken om het didactisch proces tot een goed einde te brengen.

Een doordachte evaluatie van het proces:

- is een weergave van de mate waarin doelstellingen bereikt zijn;
- toont aan iedere betrokken leerkracht hoe elke leerling evolueert;
- schept ruimte voor bijsturing, remediëring en differentiatie;
- betreft de leerlingen bij de evaluatie van het eigen leerproces;
- motiveert leerlingen voor de bijsturing van het eigen leerproces;
- evalueert niet enkel op opgedane kennis, maar ook het proces dat nodig was om inzichten, vaardigheden en attitudes te bereiken.

Beoordelen vanuit doelstellingen

Wanneer men beoordeelt vanuit doelstellingen, is de beoordelvingsvraag niet: 'Welk cijfer of welk percentage behaalt de leerling op de toets?', maar wel: 'Wat kent of kan de leerling? Beheerst de leerling op voldoende wijze de leerdoelen?'

Hierbij wordt nagegaan in welke mate de leerling de vooropgestelde leerdoelen heeft bereikt. Dit is maar mogelijk als de leerdoelen vooraf duidelijk, concreet en specifiek omschreven zijn.

Het geeft de leerkracht ook de mogelijkheid voor zichzelf na te gaan in welke mate hij/zij de leerdoelen heeft helpen bereiken. Hij/zij kan zo informatie bekomen over de kwaliteit van het didactisch proces in de klas.

Vorderingsgerichte evaluatie

Een vorderingsgerichte evaluatie onderzoekt in welke mate de leerling vorderingen heeft gemaakt t.o.v. zijn prestaties op een vroeger tijdstip.

De leerling krijgt een beeld van de eigen progressie.

De leerkracht krijgt informatie over de vorderingen van de leerlingen en aanwijzingen waar eventueel bijgestuurd of geremedieerd moet worden.

Een goed uitgebalanceerd vorderingsplan is een bruikbaar instrument op de begeleidende klassenraad en is een duidelijke weergave van het kennen en kunnen van leerlingen.

10.3 Permanente evaluatie

Evalueren van vaardigheden en attitudes

Vaardigheden kan men beschouwen als welbepaalde methodes, strategieën, werkwijzen, procédés die men gebruikt om probleemstellingen (taken of opdrachten) op te lossen.

- Algemene vaardigheden zoals experimenteren, observeren, beoordelen, controleren, plannen, ... zijn vaardigheden die ook in andere vakken voorkomen en dus vakoverschrijdend zijn.
- Vakvaardigheden zoals basisprincipes uitvoeren, planning uitvoeren, techniek toepassen, ... zijn vaardigheden die meer specifiek zijn voor het vak en dus meer vakgebonden.

Attitudes zijn algemene sociale houdingen, het kunnen ook beroepshoudingen of houdingen eigen aan een vak zijn. Het evalueren van attitudes is gevoelige materie. Nochtans moet het voor de leerlingen duidelijk zijn dat zij op vakgebonden attitudes kunnen/zullen worden geëvalueerd. Deze attitudes staan in het leerplan vermeld en kunnen te maken hebben met bv. stiptheid, zorg, luisterbereidheid, inzet, kunnen samenwerken, tegen een deadline kunnen werken.

Ook hier geldt het principe van de voorspelbaarheid voor de leerlingen. Zij moeten vooraf weten welke vaardigheden en attitudes voor evaluatie in aanmerking zullen komen.

Permanent evalueren betekent ook:

- observeren;
- feedback geven;
- een goede relatie tussen de leerkracht en de leerling bewerken;
- differentiëren;
- remediëren;
- doelgerichte vragen stellen;
- meten, beoordelen, beslissen;
- rapporteren;
- teamoverleg inbouwen;
- efficiënt klassenraad houden.

Permanent evalueren kan verwerkt worden in een document dat tegelijkertijd bruikbaar is

- voor de begeleidende klassenraad;
- voor de delibererende klassenraad;
- om de beginsituatie van de leerling te bepalen;
- om de leerlingen te betrekken bij de evaluatie (zelfevaluatie);
- om remediërend te werken met leerlingen;
- voor de rapportering naar de ouders;
- om de evolutie en resultaten van de leerlingbegeleiding weer te geven;
- als puntenboek.

10.4 Evaluatie in de optie Publiciteit en etalage

Wordt per vak (of vakonderdeel) vermeld. Zie hoofdstukken 6.1, 6.2, 6.3, 6.4 en 6.5.

10.5 Beschrijving van verschillende soorten toetsen

Formatieve toetsen

Als tussentijdse informatie over het verloop van het leerproces. Ook diagnostische toetsen genoemd.

Summatieve toetsen

Toetsen aan het eind van een studieonderdeel of eindtoetsen. Hieronder vallen o.a. criteriumtoetsen of normtoetsen. Kenmerkend voor criteriumtoetsen zijn de vooraf duidelijk geformuleerde prestatiecriteria. Een normtoets is een 'relatieve' toets: de criteria waaraan de leerlingen moeten voldoen, worden achteraf bepaald, nadat de toetsresultaten van alle leerlingen bekend zijn.

Gesloten schriftelijke toetsen

Onder een gesloten schriftelijke toets verstaan we een opgave waarbij de leerling uit een beperkt aantal mogelijke antwoorden het goede of relatief beste antwoord kan kiezen. De betrouwbaarheid van gesloten toetsen stijgt wanneer het aantal vragen toeneemt. Leerlingen moeten goed kunnen lezen.

Open schriftelijke toetsen

Open schriftelijke toetsen vragen van de leerling zelf het antwoord te formuleren. Leerlingen moeten goed kunnen schrijven.

Meerkeuzetoetsen

Een meerkeuzevraag bestaat uit een 'stam' en twee of meer 'alternatieven', waarbij er één of meer goede antwoorden mogelijk zijn.

Fout-juist-toetsen

Bij fout-juist- vragen geeft de leerling antwoord op een gestelde vraag door te kiezen uit de antwoordmogelijkheden 'ja' of 'nee'.

Deze vraagvorm kan alleen in zeer grote aantallen worden gebruikt.

Bij de beoordeling is het over het algemeen zo, dat goede antwoorden punten opleveren, vraagtekens niets en foute antwoorden negatieve punten.

Matchingtoetsen

Dit type keuzetoets is bruikbaar in die gevallen waarbij zaken in 'paren' voorkomen, en waarbij van de leerling het nodige onderscheidingsvermogen met betrekking tot juiste en onjuiste combinaties mag worden verwacht.

Invul- en aanvulttoetsen

Bij invul- en aanvulttoetsen valt meestal niet veel meer te raden. Bijvoorbeeld: "In ... (jaartal) werd de Vrede van Münster ondertekend".

Vraag je naar argumentaties, dan worden de vragen snel meerduidelig of onbegrijpelijk.

De open plaatsen bij deze vragen worden door puntjes aangegeven. Gebruik bij iedere vorm evenveel punten om geen onbedoelde aanwijzingen te geven.

Rangschikkingstoetsen

De leerlingen moeten een rangschikking geven op grond van een bepaald criterium, bijvoorbeeld de chronologische volgorde. Bijvoorbeeld: “De volgende gebeurtenissen uit de Nieuwste Tijd staan in een verkeerde tijdsvolgorde. Geef de juiste volgorde met een cijfer (1-5) aan.

Eéndimensionale sorteertoetsen

De leerlingen moeten de juiste combinaties uit twee rijen bij elkaar plaatsen.

Tweedimensionale sorteertoetsen

De leerlingen krijgen een matrix aangeboden waarbij ze op een derde kenmerk moeten sorteren. Bijvoorbeeld een matrix met een tijdsas en een as waarop de verschillende maatschappelijke verhoudingen voorkomen. De leerling moet gegeven voorbeelden uit verschillende samenlevingen in de juiste cel op de matrix kunnen plaatsen. Hier kan nadien een antwoordsleutel worden gebruikt.

Toetsen met verklarende vragen

Waarom?
Herken je ...?
Leg ... uit?
Hoe gaat ...?

Toetsen met vergelijkingsvragen

Welke relatie kun je ontdekken met de visie van X?
Hoe zie je ... (nieuw voorbeeld) in het licht van de theorie van Y?

Standpuntuitlokkende toetsen

Ben je het daarmee eens?
Kan je de interpretatie van de andere nuanceren en hoe dan wel?
Kan je je inleven in het gedrag van de ander? Hoe zie je dat?

Kort-antwoordtoetsen

De antwoorden bij deze toetsvragen zijn kort. Men kan deze vragen in formulierform presenteren. Kort-antwoordvragen hebben het voordeel (in tegenstelling tot essayvragen) dat een lang antwoord waarin vast en zeker wel iets goeds schuilt, onmogelijk is. Bijvoorbeeld: “Geef drie redenen waarom Spanjaarden in de 16de eeuw naar Amerika trokken (maximaal tien woorden per reden)”.

Toetsen door middel van een pijlendiagram

Leerlingen kunnen begrippen invullen in een vooraf getekend pijlendiagram of kunnen gevraagd worden om pijlen te trekken tussen bepaalde begrippen. Hier wordt getoetst of de leerlingen bepaalde relaties correct kunnen leggen.

Toetsen door middel van schema's

De leerlingen moeten een opgelegde tekst schematiseren. Met deze toetsopdracht kan gekeken worden of de leerlingen een schema of een boomstructuur van een tekst kunnen maken. Hierbij kan worden nagegaan of ze hoofd- en bijzaken kunnen onderscheiden, of ze relaties kunnen leggen, en of ze inzicht hebben in bijvoorbeeld processen en structuren.

Toetsen met niet-begrenzende essay- of opstelvragen

Het aantal essayvragen dat in één toets kan worden gesteld is heel beperkt. Essayvragen nodigen meestal uit tot uitvoerige antwoorden. Ook als men vraagt naar een beknopt antwoord blijft dit vaag: wat is beknopt?

Essayvragen belonen leerlingen die stilistische vaardigheden beheersen.

Voor irrelevante toevoegingen kan men punten aftrekken.

Toetsen met begrenzende essay- of opstelvragen

In de essayvraag wordt duidelijk gemaakt wat van de leerling wordt verwacht.

Niet 'bespreek ...', maar geef een puntsgewijze argumentatie (vijf argumenten), geef vier voor- en vier nadelen, geef drie praktische toepassingen.

Geef als het kan ook aan uit hoeveel regels, woorden of zinnen elk antwoord maximaal mag bestaan.

Toetsen door middel van voorbeelden

Leerlingen krijgen bepaalde begrippen waarbij ze telkens een toepasbaar voorbeeld moeten formuleren. Het gaat hier om het toetsen van inzicht en het kunnen toepassen van bepaalde begrippen.

Toetsen door middel van probleemverkenning

Leerlingen bevragen een tekst of een beeld. Het is de bedoeling dat ze vragen formuleren m.b.t. de tekst. Vooraf formuleert de beoordelaar in een modelantwoord het soort vragen dat aan de tekst moet worden gesteld. Op die manier kan men bijvoorbeeld zien of de leerlingen een tekst kunnen analyseren.

Toetsen door middel van (probleem)stellingen

Leerlingen zoeken een titel voor een tekst onder de vorm van een stelling (spanning) of een probleemstelling.

Toetsen door middel van een verslag

Bijvoorbeeld een verslag maken van een bekeken programma, of van een video, of film, of van een afgenomen interview.

Hier kan men richting geven door duidelijke instructies te formuleren.

Schriftelijke werkstukken

De bedoeling van een werkstuk is dat de leerling met de productie ervan een zekere mate van zelfstandigheid aan de dag legt. Werkstukken zijn toetsen waar bij het maken nog veel geleerd wordt. In dat opzicht onderscheiden ze zich van veel andere toetsvormen.

Beoordeling van deze toetsvorm is niet eenvoudig, het best werkt men met een meerhoofdige beoordeling.

Niet-schriftelijke werkstukken

Gezien het zware accent dat schrijven en spreken op school al krijgen, valt er ook bij toetsing heel wat te zeggen voor 'doe-werkstukken'. Het kan bijvoorbeeld gaan om een collage van krantenknipsels of een uitbeelding van een samenleving of een fotosessie.

Portfolio

Een portfolio is een verzamelmap die zichtbare informatie geeft over de persoonlijke prestaties en ervaringen van de leerlingen. Er zijn exemplarische portfolio's die alleen voorbeelden van representatief werk inhouden, er zijn productportfolio's die alleen producten

van het leerproces inhouden en er zijn procesportfolio's die zowel voorbeelden van representatief werk als een procesverslag (reflectieverslag geschreven door de leerling) inhouden.

Deze vorm van toetsing vraagt veel individuele begeleiding door de leerkracht gegeven, bijvoorbeeld bij het opstellen van de rubrieken in de portfolio. Die rubrieken moeten aangepast zijn aan het individuele leerlingenprofiel.

Mondelinge toetsen

Mondelinge overhoringen bestaan vaak uit allerlei soorten vragen die door de leraar door elkaar worden gesteld (inzicht, evaluatie, verbanden, ...). Alleen als een mondelinge overhoring heel secuur is voorbereid kan een goede representativiteit worden verkregen. Men moet zich als beoordelaar wel aan de vragen houden en zich niet laten verleiden om op afleidingsstrategieën van leerlingen in te gaan. De mondelinge toets is onmisbaar daar waar men de spreekvaardigheid wil toetsen.

Presentatie of spreekbeurt

Een mondelinge voorstelling van een werkstuk. Belangrijk is aan te geven wat in de presentatie wordt verwacht, hoeveel tijd ter beschikking staat, en op welke criteria wordt beoordeeld (zowel inhoudelijk als communicatief).

Handelingstoetsen

Men gaat een bepaalde handeling beschrijven. Bijvoorbeeld: "Op welke manier kan ik de informatiebronnen voor mijn werkstuk vinden? Hoe kan ik te werk gaan? Er kan ook worden geëvalueerd hoe de leerling bijvoorbeeld in de bibliotheek is te werk gegaan.

Checklist of vragenlijst

Aan de hand van een vragenlijst kan men nagaan welke houding een leerling aanneemt t.o.v. bijvoorbeeld vreemdelingen. Het opstellen van deze vragen moet echter zeer zorgvuldig gebeuren. Men kan hiervoor het best bestaande gevalideerde exemplaren gebruiken.

Groepstoetsen

Groepstoetsen moeten zo worden georganiseerd dat iedere groepsdeelnemer er een controleerbaar werkzaam aandeel in levert. Vaak zijn dat vaardigheden waarin attitudes een belangrijke rol spelen en die bij groepswork worden getoetst, bijvoorbeeld de vaardigheid 'samenwerken'.

Toetsen door middel van discussie

Leerlingen discussiëren in een kleine groep, bijvoorbeeld door middel van een luciferspel, over een bepaalde stelling. De leerkracht observeert de leerlingen m.b.t. vooraf vastgelegde criteria (plotten van gedrag), en geeft daarop punten.

Toetsen door observaties

Observeren van gedragingen op een systematische manier met vooraf bepaalde observatietopics kan leiden tot het evalueren van bepaalde attitudes. Het gaat in dit geval om het bepalen van 'de mate van' of het 'beheersingsniveau' van die bepaalde vaardigheid door die bepaalde leerling. Deze observaties kunnen eveneens in cijfers worden uitgedrukt. Het is belangrijk dat de leerlingen weten welke gedragingen geobserveerd worden als men nadien de observaties in een cijfer wil omzetten.

10.6 Voorbeeld van gemengde evaluatie bij groepswerk

Productevaluatie

Drie leerlingen krijgen van de leerkracht voor de taak die ze in groep hebben uitgevoerd 60%.

Procesevaluatie (voor het groepswerk)

Leerlingen kunnen dan bepalen wie meer of minder heeft meegewerkt aan het resultaat van het groepswerk.

Leerlingen verdelen 180 eenheden (60% x 3 leerlingen) na discussie over de criteria.

	Leerling 1	Leerling 2	Leerling 3
Leerling 1 geeft	80	40	60
Leerling 2 geeft	60	60	60
Leerling 3 geeft	70	50	60

Product- en procesevaluatie

Leerling 1 krijgt $\{(80 + 60 + 70) / 3 =\}$ 70%

Leerling 2 krijgt $\{(40 + 60 + 50) / 3 =\}$ 50%

Leerling 3 krijgt $\{(60 + 60 + 60) / 3 =\}$ 60%

10.7 Evaluatiecriteria voor groepswork

Naam .....

Klas .....

Vak .....

Taken									
Attitudes									
<p>Inzet</p> <p>1 Doet meer dan gevraagd wordt (werkt geconcentreerd, probeert elke taak tot een goed einde te brengen, heeft een zeer goed werktempo).</p> <p>2 Doet wat gevraagd wordt (werkt aan een rustig tempo, neemt bij problemen een afwachtende houding aan, als de leraar niet in de buurt is, vermindert zijn initiatief)</p> <p>3 Moet regelmatig aangepord worden (is eerder passief, werkt traag, is vlug afgeleid)</p> <p>4 Doet zijn deel van de opdracht niet (is totaal niet geïnteresseerd, heeft een afkeer van werken, wijst hulp van de hand)</p>									
<p>Samenwerking</p> <p>1 Is zeer behulpzaam en betrouwbaar (is vriendelijk en beleefd, heeft een zeer verzorgd taalgebruik, houdt steeds rekening met anderen)</p> <p>2 Luistert naar anderen (aanvaardt kritiek, blijft beleefd bij opmerkingen, kan ongelijk toegeven)</p> <p>3 Luistert niet naar anderen (aanvaardt geen kritiek, verliest gemakkelijk zijn zelfbeheersing, is niet altijd eerlijk)</p> <p>4 Is vaak agressief en onhandelbaar (heeft gebrek aan zelfbeheersing en gedraagt zich onbeschoft, vernielt materiaal en stoort andere leerlingen)</p>									

11 Leermiddelen

Minimale materiële vereisten

Worden per vak (vakonderdeel) vermeld. Zie hoofdstukken 6.1, 6.2, 6.3, 6.4 en 6.5.

12 Bibliografie

12.1 Algemeen

GEERLIGS, T., VAN DER VEEN, T.,
Lesgeven en zelfstandig leren
Van Gorcum, Assen, 1996
ISBN 90 232 3129 5

Zelfstandig leren (dat zowel individueel als samenwerkend leren omsluit) biedt vele mogelijkheden om tegemoet te komen aan verschillen tussen leerlingen in leertempo en belangstelling. Dit handboek combineert tekst en opdrachten.

HOOGEVEEN, P., WINKELS, J.,
Het didactisch werkvormenboek
Dekker & van de Vegt, Assen, 1992

Het didactische werkvormenboek bespreekt werkvormen gericht op zelfwerkzaamheid. Er wordt een aantal werkvormen beschreven, gericht op waarden en waardehantering. De literatuurlijst werd geactualiseerd. Dit boek is in ons taalgebied zeker hét referentiewerk op dit gebied van de didactiek. Na een eerste deel met achtergrondinformatie geeft het een encyclopedisch overzicht van ruim 150 werkvormen. Telkens wordt een bepaalde werkvorm omschreven, wordt het onderwijsleerproces geanalyseerd, worden richtlijnen gegeven wat de gebruiksvoorwaarden zoals tijdsduur en benodigde hulpmiddelen betreft, en worden sterke en zwakke kanten vermeld. De relatie tussen didactische werkvormen en de verhoopte leerprocessen zou in het licht van recente stromingen in de onderwijskunde grondiger kunnen uitgewerkt worden.

Rik Belmans

bron: www.bib.vlaanderen.be

STANDAERT, R., TROCH, F.,
Leren en onderwijzen, Inleiding tot de algemene didactiek
Acco, Leuven, 1999
ISBN 90 334 4122 5

STANDAERT, R., TROCH, F.,
Leren en onderwijzen, Beheersingsboek
Acco, Leuven, 1998
ISBN 90 334 4121 7

VAN DEN BROECK, H.,
Opvoeden in de klas: wegwijzer voor leerkrachten
Lannoo, Tielt, 1997
ISBN 90 209 2986 0

Vlaamse Onderwijsraad (VLOR), raad secundair onderwijs
Inspiratiehandboek zelfgestuurd leren
Garant, Antwerpen-Apeldoorn, 2003

12.2 Voor de optie Publiciteit en etalage

12.2.1 Waarnemingstekenen

BARCSAY, J.,
Anatomie voor de kunstenaar
Atrium, Alphen aan de Rijn, 1992
ISBN 90 611 3587 7 NUGI 931

BARTHES, R.,
Het rijk van de tekens
Uitgeverij Duizend en één, Amsterdam, 1987

BELJON, J.J.,
Zo doe je dat - Grondbeginselen van vormgeving
Wetenschappelijke uitgeverij, Amsterdam, 1987

BERGER, J.,
Anders zien
Sociale uitgeverij, Nijmegen, 1974
ISBN 90 616 8074 3

BEVERLY HALE, R.,
Drawing Lessons from the Great Masters
Watson-Guption Publications, New York, 1989
ISBN 08 230 1400 2

BODO, W. & JAXET-HEIMER,
Compleet Tekenboek
Gaade, Amerongen
ISBN 90 6017 3570

Boeken Diogenes
Moeiteloos modeltekenen
Paulus Beyestraat 135 - 2100 Deurne
ISBN 90 722 6714 1

Bridgman's Life drawing
Dover publications INC, New York, 1971
ISBN 04 862 2710 3

BRUGEL, E.,
Tekenen met kennis van materiaal. ISBN 90 213 0087 7
Tekenen perspectivisch. ISBN 90 213 0088 5
Tekenen plastisch en ruimtelijk. ISBN 90 213 0089 3
Cantecler BV., De Bilt, 1985

CATALOGUS MUSEE D'ORSAY,
Le corps en morceaux
Edition de la réunion des musées nationaux, 1990
ISBN 27 118 2278 8

DE VRIES, T.,
Het tekenen van perspectief
Prismareeks 1159 (1ste druk 1966 - 2de druk 1979)

DODSON, B.,
Basiscursus Tekenen
Uitgeverij Bigot & Van Rossum BV., Baarn, 1989

EDWARDS, B.,
Leer tekenen
Baarn, Bigot en Van Rossum
Standaard Uitgev., Antwerpen, 1983
ISBN 90 613 4288 0

EDWARDS, B.,
Leer creatief zijn
Baarn, Bigot en Van Rossum
Standaard Uitgev., Antwerpen, 1987
ISBN 90 613 4295 3

EISLER, C.,
Hoogtepunten van de tekenkunst
Uitg. Agon Elsevier, 1976.
ISBN 90 100 1622 6.

EISSEN, K., VAN KUIJK, E., DE WOLF, P.,
Produkt Presentatietekenen
Delfse Universitaire Pers, 1988

GERRITSEN, A., ENZINGA, R., ENGBERSEN, H.,
Het tekenonderwijs in de praktijk
Cantecleer, De Bilt, 1976
ISBN 90 2130 1237

HARRISON, H.,
Aquarelleren. Technieken en materialen
Librero
ISBN 90 72267 89 3

HART, Chr.,
Japans mechatekenen, robots, machines en ruimteschepen
ISBN 90 5764 283 2

HOGARTH, B.,
Dynamic anatomy
Watson-Guptill publications, New York, 1990
ISBN 08 230 0123 7

ITTEN, J.,
Kunst en Kleur
Cantecleer BV., De Bilt, 1982
ISBN 90 213 0056 7

JUDRIN, C.,
Tekeningen en Aquarellen Rodin
Uitgeverij. Atrium, Alphen a/d Rijn, 1982
ISBN 90 611 3456 0 / NUGI 921

KAUPELIS, R.,
Experimenteel tekenen
Cantecleer BV., De Bilt, 1982
ISBN 90 213 0881 9

KOPPERS, P., DE WINTER, W.,
Kinderen leren tekenen
Bekadidart - Canteleer, De Bilt, 1982
ISBN 90 2133 00016

LA CROIX GRETHE,
Decoratief tekenen
Canteleer, De Bilt

MEYER, S., MARTIM AVILLENZ, E.,
Tekenen met pen en inkt
Canteleer, De Bilt
ISBN 90 2130 3701

MOSS, A.,
Het tekenen van stillevenen. Een handboek voor beginners
Atrium, Alphen aan de Rijn, 1994
ISBN 90 611 2712 8

PARRENS,
Tekenperspectief
Gaade, Amerongen
ISBN 90 6017

PIETERS, A.,
Beeldende expressie
Wolters, Groningen

POWELL, D.,
Ontwerppresentatie Technieken. Een gids voor het visualiseren van industriële ontwerpen
Gaade & co uitgevers C.V., Veenendaal, 1986
ISBN 90 6017 613 8/UGI 580

RAMAEKERS, J.,
Het schetsen van ruimtelijke vormen
Canteleer BV., De Bilt
ISBN 90 611 2712 8

RAYNES, J.,
Figuurtekenen. Een praktische handleiding
Canteleer BV., De Bilt
ISBN 90 213 0892 4

REID, C.,
Portret in aquarel. Schilderen naar levend model
Uitg. Canteleer BV., De Bilt, 1986
ISBN 90 213 0277 2

REID, C.,
Model in aquarel
Canteleer BV., De Bilt, 1986
ISBN 90 213 0248 9

ROBERTSON, B.,
Drawing Workbooks. Objects ISBN 03 514 8084 x
Places. ISBN 03 561 4807 6
Uitgeverij Mac Donald Orbis

RÖTTGER, KLANTE, D.,
Punt en lijn - Tekenen als creatief spel
Cantecleer, De Bilt, 1964
ISBN 90 2130 5976

RÖTTGER, KLANTE, SALZMANN,
Het vlak
Cantecleer, De Bilt, 1982
ISBN 90 2130 5984

SCHOBER, H., RENTSCHLER, J.,
Waarneming en werkelijkheid - Optische misleidingen in wetenschap en kunst
Hollandia, Baarn, 1984
ISBN 90 60 5190 2

SCHOONBAERT, L.,
Figuratief tekenen in Vlaanderen
Uitg. Lannoo, Tielt
ISBN 90 209 1245 3

SHEPPARD, J.,
Anatomy. A complete guide for artists
Pitman Publishing, London, 1975
ISBN 02 730 0902 8

SMEETS, A.,
Van Ensor tot Permeke
Uitg. Lannoo, Tielt/Utrecht
ISBN 90 209 0393 4

SMTH, S.,
Anatomie, perspectief en compositie voor de kunstenaar
Cantecleer BV., De Bilt, 1986
ISBN 90 213 0245 4

STALMANS, J.,
Joris Minne. Pleidooi voor de tekenkunst
Uitg. Lannoo, Tielt/Amsterdam, 1977
ISBN 90 209 0679 8

SWILLENS, P.T.A.,
Woordenboek Teken- en Schilderkunst
Prisma - 1ste druk 1960 - 7de volledig herziene druk, 1987

TAINMONT, E.,
Tekenen als hobby
Ruimtelijk tekenen (werkboek)
Cantecleer BV., De Bilt, 1983
ISBN 90 213 1755 9

VAN DER BLOM, A.,
Tekenen dat het gedrukt staat
Uitgeverij Septuaginta, Alphen aan de Rijn, 1978
ISBN 90 611 3060 3

VERNON, M.D.,
De psychologie van het zien
Aula

VERSTOCKT, M.,
De genesis van de vorm - Van chaos tot geometrie
Standaard Antwerpen, 1982
ISBN 90 021 4531 4

WARD, T.W.,
De beginselen van perspectief en compositie
Houten, Gaade, 1989
ISBN 90 601 7981 1

ZIMMERMANN, M.,
Seurat Schilderijen-Tekeningen
Mercatorfonds Antwerpen, 1991
ISBN 90 615 3245 0

Figuurtekenen

CONSTANCE, D.,
Tekenen - Het menselijk lichaam
Librero
ISBN 90 6248 818 8

CONSTANCE, D.,
Modeltekenen
Librero
ISBN 90 72267 14 1

DUMAS, M.,
Wet dreams watercolors

SMITH, S.,
Tekenen en schilderen
Modellen

SMITH, S.,
Tekenen en schilderen
Portretten

12.2.2 TV Publiciteitstekenen/KV Beeldende vorming

Kleurtechnieken

GERRITSEN, F.,
Evolutie van de kleurenleer
Cantecleer, De Bilt, 1982
ISBN 90 213 0059 1

GERRITSEN, F.,
Het fenomeen kleur
Cantecleer, De Bilt, 1978
ISBN 90 213 0055 9

GREENBERG, P.,
Creatieve mogelijkheden voor jongeren
Cantecleer, De Bilt, 1975

HELLER, E.,
Kleurensymboliek, psychologie, toepassing
Uitgeverij Spectrum
ISBN 90 274 256

HICKETHIER, A.,
Kleuren ABC
Cantecleer, De Bilt, 1975
ISBN 90 2130 0516

ITTEN, J.,
Kunst en kleur
Cantecleer, De Bilt, 1982

JONCKHEERE, M.,
Zien, denken, doen
Van In, Lier, 1988
ISBN 90 3060 1599 0

MARX, E.,
De kleurencontrasten
Cantecleer, De Bilt

RIJGERSBERG, E.,
Beknopte kleurenleer
Agon Elsevier, Amsterdam/Brussel, 1971

RÖTTEGER, KLANTE, D.,
Papier
Cantecleer, De Bilt

The Secrets of Color Management, Vol. 5 + cd-rom
Agfa-Gevaert NV, Septesstraat 27, 2640 Mortsel

TRITTEN, G.,
Education par la forme et par la couleur
Plantyn, Antwerpen

VAN DER BLOM, A.,
Grafiek nu
Uitg. Elsevier, Amsterdam/Brussel, 1984
ISBN 90 100 5270 2

VAN DER LINDEN, F.,
De grafische technieken
Uitg. Westland N.V., Schoten, 1979
ISBN 90 213 0740 5

VRIENS, A.,
Lettervormen
Agon/Elsevier, Amsterdam/Brussel, 1971

ZELANSKI-FISCHER,
Kleur, principe, theorie en toepassing
Gaade, B.V. Amerongen, 1989
ISBN 90 601 7880 7

Letterteken

ADOBE ILLUSTRATOR CS,
Classroom in a book
ADOBE PRESS, 2004
ISBN 90 430 0874 5
NUR 991

HOOGHUIS, H.,
De Adobe Illustrator 5, Ontwerpgids

KLEIN, M., YVONNEN, SCHEDDLIN, E.,
Type en Typographers

KRAUSE, J.,
Grafic effects and typografic treatment
IDEA INDEX
ISBN 1 58180 046 0

MEGGS, B.; MCKELVEY, R.,
Revival of the Fittest digital versions of the classic typefaces

MOMBAERTS, M., VOSSEN, M.,
Goed voor Druk

MÜLLER, L.,
Hommage to a typeface
Helvetica
ISBN 3 907044 87 8

PEDERSEN, M.,
Digital Fonts 1

RAND, P., HELLER, S.,
Phaidon Press
ISBN 071 48 3994 9

RUDER, E.,
Typographie

SETOLA, G., POHLEN, J.,
Letterfontein

WILLIAMS, R.,
Het Kleine Mac-boek

12.2.3 TV Publiciteitstekenen

Stijllee

De kunst van de 20ste eeuw
Toth, Bussum, 1996

Dictionary of Art and Artists
Thames and Hudson, 1986

Dictionary of Art Terms
Thames and Hudson, 1986

*Gardners Art through the Ages, II, seventh edition,
Renaissance and Modern Art*
Harcourt Brace Jovanovich, Inc, NY, 1980
0 15 503758 7.

Kunst in Europa na '68
D/1980/0341/21

Kunst van nu
Rijksuniversiteit Gent, 700.1

Kunst van nu
Encyclopedisch overzicht vanaf 1970
Primavera Pers, Leiden, 1995

ADRIAENS, F., BAUDOIN, P., CLAERHOUT, A., MERTENS, PH.,
Kunst van Altamira tot heden
DNB/uitgeverij Pelckmans-uitgeverij Kok Educatief
Antwerpen/Kampen, 1988
ISBN 90 289 0533 2

ARTS, Th., VAN DEN BOOGAERD, R., e.a.,
Zienderogen kunst. Deel 3
Malmberg, Den Bosch, 1984

BÄR, N.,
Nieuw handboek voor de kunstgeschiedenis. Kunst van 1900 tot 1945
Cantecleer, De Bilt, 1984
ISBN 90 21309 165

BÄR, N.,
Nieuw handboek voor de kunstgeschiedenis. Kunst na 1945
Cantecleer, De Bilt, 1982

BÄR, N.,
Beeldende kunsten in de 19de eeuw
Het Spectrum, Utrecht, 1991

BEURDEN, van, L.,
Mode in de 20ste eeuw
SUN uitgeverij, s' Gravenhage, 1988

BERGER, J., e.a.,
Anders zien
Sun, Nijmegen, 1974

BERGER, J.,
Anders zien
Sociale uitgeverij, Nijmegen, 1974
ISBN 27 118 2278 8

BONGARD, W.,
Is de moderne kunst corrupt?
Gaade, Den Haag

BOOM, M.,
150 jaar fotografie
SUN uitgeverij, s' Gravenhage, 1989

BRAND, J., e.a.,
Architectuur en verbeelding
Waarnes, Zwolle, 1989

CLARK, K.,
Civilisatie
FibulaVan Dishoek, Bussem, 1989(2)

COLLINS, J., WELCHMAN, J., e.a.,
De schildertechnieken van deze eeuw. Dertig beroemde kunstenaar in close-up
Cantecleer, De Bilt, 1983

CUMMING, R.,
Kijken en zien
Meulenhoff, Amstrdam, 1982

DEJONCKHEERE, M.,
Zien, denken, doen
Uitgeverij Van In, Lier, 1988
ISBN 90 306 1599 0

DE JONG, C.,
Schilderijen zien
Het spectrum, Utrecht, 1966

DE SUTTER, H.,
Kunst in de 19^e en 20^e eeuw
Vanden Broele, Brugge, 1979

DE VISSER, A.,
Harop kijken
Sun, Nijmegen, 1990 (4de druk)

DE VISSER, A.,
Kunst met voetnoten
Sun, Nijmegen, 1989

DUNLOPP, J.,
Kunst die de wereld schokte. Zeven opzienbarende kunsttentoonstellingen, 1868-1937
De Haan, Bussum, 1972

EGMOND, J., DE POEL, K.,
Kunstbeschouwing
Wolters-Noordhoff, Groningen (1985(3))

GETTINGS, F.,
De kunst van het kijken
Gaade, Amerongen, 1985

HAFTMANN, W.,
Schilderenkunst in de twintigste eeuw
Lemniscaat, Rotterdam, 1977(5)

HEUGHEBAERT, H., DEFOORT, A., e.a.,
Artistieke opvoeding
Den Gulden Engel, Antwerpen, 1988

HIBBARD, H.,
Hoogtepunten van de beeldhouwkunst
Elsevier, Amsterdam/Brussel, 1978

HILDERSON, H.E.,
Kunstschildermateriaal
Wetenschappelijke uitgeverij E. Story-Scientia P.V.B.A., Gent, 1978
D/1978/0009/23

HOMMES, E.,
Prisma van de kunst. Circa 2000 begrippen van a tot z verklaard
Het Spectrum, Utrecht, 1990

HONNEF, K.,
Hedendaagse Kunst
Benedikt Taschen Verlag GmbH, Keulen, 1992
ISBN 38 228 0606 4

- HUGHES, R.,
Kritisch, in vredesnaam kritisch over kunst en kunstenaars
Kritak, Leuven, 1990
- HUGHES, R.,
De schok van het nieuwe. Kunst in het tijdperk van verandering
Veen, Utrecht/Davidsfonds, Leuven, 1981
ISBN 90 204 3305 9
- ITTEN, J.,
Beeldende Vormleer
Cantecleer BV., De Bilt, 1980
ISBN 90 213 0057 5
- ITTEN, J.,
Beeldende Kunst in Beeld
Cantecleer BV., De Bilt
ISBN 90 213 055x
- JAEGER, S.,
Stijlengids
Cantecleer, De Bilt, 1985
- JAFFE, H.,
Schilderkunst door de eeuwen heen
Kon. Smeets, Weert, 1985
- KOCH, W.,
De Europese bouwstijlen
Elsevier, Amsterdam/Brussel, 1986
- KOPPERS, P., DE WINTER, W.,
Goed gekeken een weg door kunst en museum
Cantecleer, De Bilt, 1984
- LEINZ, G.,
Moderne kunst zien en begrijpen
Kon. Smeets, Weert, 1987
- LUCIE-SCHMIDT, E.,
Moderne kunst
Elsevier, Amsterdam, 1978
- LUCIE-SMITH, E.,
Moderne kunst van abstract expressionisme tot postmodernisme
Agon, Amsterdam, 1990
- LÜTZELER, H.,
De kunst
Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 1976(2)
- LÜTZELER, H.,
Verklarend kunstwoordenboek
Gaade, Amerongen, 1982

MEASHAM, T., KENNETT, F.,
Kijken naar schilderijen
Cantecleer, De Bilt, 1978

MÜLLER, W., e.a.,
Sedam atlas van de bouwkunst - 2 delen
Bosch en Keuning, Baarn, 1976-1983

NORWICH, J.J.,
Geschiedenis van de bouwkunst
Atrium, Alphen aan de Rijn, 1986

PAWLIK, J., STRASSNER, E.,
Beeldende kunst. Begrippen en lexicon
Orion/Brugge-Gottmer/Nijmegen, 1978

PEVSNER, N.,
Europese architectuur - 2 delen
A. Donker, Rotterdam, 1979-1984 (3-4)

PIPER, D., e.a.,
Encyclopedie van de schilder- en de beeldhouwkunst - 2 delen
Veen-Reflex, Utrecht/Antwerpen, 1986

READ, H.,
Kunst zien en begrijpen
Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 1962

READ, H.,
De kunst in haar educatieve functie
Het Spectrum, Antwerpen, 1967

READ, H.,
Moderne schilderkunst
Gaade, Den Haag, 1959

READ, H.,
Moderne beeldhouwkunst
Gaade, Den Haag, 1964

RISEBERO, B.,
Achitectuur. Vijftien eeuwen bouwkunst van de Westerse beschaving
Ploegsma, Amsterdam, 1990

SCHOOLMEESTERS, A.,
Inleiding tot de moderne kunst
Acco, Leuven, 1983

STANGOS, N., e.a.,
De kernbegrippen van de moderne kunst
Meulenhoff, Amsterdam, 1985

STIJNMAN, A.,
Ets-Vademecum. Een beschrijving van techniek, kenmerkende verschijnselen, oorzaken en oplossingen bij het afdrukken van etsen.

VAN DEN AKKER, L.J.,
Kunsthistorisch overzicht - 2 delen
Wolters-Noordhof, Groningen, 1985

VAN DEN BROECK, L., DEBERSAQUES, S., e.a.,
'n Kijk op de kunst
Standaard Educatieve Uitgeverij, Antwerpen, 1992
ISBN 90 021 6722 9

VAN DER BLOM, A.,
Grafiek nu
Uitgeverij Elsevier, Amsterdam/Brussel, 1984
ISBN 90 100 5270 2

VAN PRAAG, H.,
Alles mag - Beeldschorm van normen en vormen
Teleboek, Amsterdam, 1974

VAN RHEEDEN, H., e.a.,
Kunstgeschiedenis in het onderwijs
Wolters-Noordhoff, Groningen, 1985

VENTURA, P.,
Beroemde schilders. Ontdek de wereld achter het schilderij
Lannoo, Tielt, 1983

Technologie

BEAUMONT, M., EGER, A.O.,
Tekst in beeld: toepassing met vorm en kleur
Cantecleer, De Bilt, cop., 1988
ISBN 90 213 0415 5

DALLEY, T.,
Illustrators en Ontwerpershandboek
Gaade, 1980
ISBN 90 601 7017 2

DIAGRAM GROEP,
Encyclopedie van gereedschappen
Uitgeverij Helmond - Standaard, Antwerpen

DIERICK, Ch.,
Het Belgisch Centrum van het beeldverhaal
Dexia Bank, Brussel, 2000
ISBN 90 5066 188 2
ISBN 2 8046 0449 7

KENT, C., COOMAN, M.,
Druktechniek; lino, collage en zeef
Cantecleer, De Bilt
ISBN 65777 017 8

KLATSEN, R., KRUIJFF, J.,
Ets-technieken. De kunst van het doen
V. Dobbenburgh
ISBN 90 6577 017 8

KRUININGEN H.V.,
Techniek van de grafische kunst
Lemniscaat Rotterdam
ISBN 90 6069 029

JURY, D.,
Over typografie: wie de regels van de typografie wil overtreden, moet ze eerst kennen
BIS, Amsterdam, 2003
ISBN 90 6369 032 0

SMITH, D.,
Handboek voor de kunstenaar - Gereedschap, materialen, technieken
Gaade, Amerongen, 1981

TREEBUS, K.F.,
Vormwijzer: een gids bij het vormgeven en produceren van drukwerk
Sdu, 's-Gravenhage, 1991
ISBN 90 12 06635 2

VAN DER LINDEN, F.,
De grafische technieken
Uitgeverij Westland N.V., Schoten, 1979
ISBN 90 213 0740 5

VAN DUPPEN, J.,
De zeefdruktechniek
Cantecleer, De Bilt

VAN GOMPEL, P., HENDRICKX, A.,
Strips, aha!: de wereld van het beeldverhaal
Standaard, Antwerpen, 1995
ISBN 90 02 19608 3

VAN KRIMPEN, H.,
Grafische zakboek. Hedendaagse grafische begrippen
ISBN 90 2130 411 2

VAN LIENEN, H.J., SPRONKERS, J.V.,
Potlood, pen en penseel
Muusses, 1983
ISBN 90 231 8040 2

12.2.4 PV Praktijk Publiciteitstekenen/Beeldende vorming

BEKS, M.,
Moderne kunst zien en begrijpen
Uitgeverij Trendboek BV., Nederland, 1987
ISBN 09 513 5022 8

BELJON, J.J.,
Open ogen - Grondbeginselen van Vormgeving
Wetenschappelijke uitgeverij, Amsterdam, 1987
ISBN 90 628 7923 3

COLLINS, J.,
De schildertechnieken van deze eeuw
Cantecleer, DE Bilt

DE LANGLAIS, X.,
Technisch handboek voor de kunstschilder
Gaade, Amerongen, 1985
ISBN 90 601 7532 8/UGI 580

DOERNER, M.,
Schilderkunst, materiaal en techniek
Uitgeverij Gaade, BV., Amerongen, 1981
ISBN 90 601 7130 6

HUNTER, S.,
Moderne Amerikaanse Schilderkunst
Uitgeverij Atrium, Alphen aan de Rijn, 1986
ISBN 90 611 3235 5

JANUSZCZAK, W.,
In de ateliers van de grote meesters. Schildertechnieken.
Time-Life Books BV., 1988
ISBN 90 704 8539 7

LE PICHON, Y.,
schilders van het geluk
Uitg. Elsevier, Brussel/Amsterdam, 1984
ISBN 90 100 5221 4

LOCHER, J.L.,
Leven en werk van M.C. Escher
Uitg. Meulenhoff & Co BV., Amsterdam, 1981
ISBN 90 290 1146 7

LOGGHE, K.,
Tussen hamer en staf
Uitg. Gooi & Sticht, 1992
ISBN 90 304 0666 6

MAY, R.,
De moed om creatief te zijn
Ambo, Baarn, 1975

MILLS, V.,
Affiches maken in uw vrije tijd
Cantecleer, De Bilt

PIVA, G.,
Schildersvademecum
Prisma Boeken, Utrecht/Antwerpen, 1967

RODWELL, J.,
Akrylverf
Gaade & Co, Uitgeverij C.V. Veenendaal
ISBN 90601 76413/NUGI 440

RÖTTGER, E.,
Handenarbeid als creatief spel
Cantecleer, De Bilt

ROSSI, A.,
Posters
Paul Hamlyn, London

SMEETS, R.,
Ornament, symbool en teken
Cantecleer, De Bilt

WILLIS, L.,
Schilderen met licht
Cantecleer BV., De Bilt, 1989
ISBN 90 213 0478 7

12.2.5 Tijdschriften, Reeksen, Film en video

Tijdschriften

Art School
uitgave van Art School (verschijnt tweemaandelijks)
Bolthoven B.V.

Beeldende vorming
maandblad van de Algemene Vereniging voor Tekenonderwijs - Mediasell,
Postbus 65026-3002
AD Rotterdam - 010-145671

Dada
kunstschrift voor kinderen van 6 tot 16 jaar
Nederlandse editie PLINT, Postbus 164, 5900 AD Eindhoven
tel. 040 245 40 01

Kunst en cultuur
maandblad van het Paleis voor Schone Kunsten
Koningsstraat 1a - 1000 Brussel

Museumjournaal
publicatie voor moderne kunst van 30 Nederlandse en culturele centra;
Rijksmuseum Vincent van Gogh
Paulus Paterstraat 7
Amsterdam

Palet en tekenschrift
(verschijnt 6 keer per jaar)
Uitgeverij ARTI, 1800 WB Alkmaar
tel. 02 511 95 06

Graphis
Uitgeverij: Graphis press coporation - Zürich

Arte Factum
Tijdschrift voor hedendaagse kunst in Europa (Antwerpen)

Arte Grafika
Driemaandelijks tijdschrift voor de grafische en aanverwante kunstvormen (Antwerpen-Hoboken)

Kunstbeeld
Tijdschrift voor beeldende kunst (Houten, Bohn Stafleu Van Loghum)

Kunst en cultuur
Maandblad van het Paleis voor Schone Kunsten (Brussel)

Kunst nu
Maandblad van het museum van hedendaagse kunst van Gent (Gent)

Kunstwerk Journaal
Tweemaandelijks uitgave over kunst en antiek (Bussum)

Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, (Gent)

Reflector, (Antwerpen-Deurne, Keesing)

Tableau
Tijdschrift voor beeldende kunst en antiek (Amsterdam)

Vereniging Vlaamse Leerkrachten
Thema-nummers over kunst (Antwerpen)

Reeksen

Taschen (Deurne, Boeken Diogenes: Kunstenaarsmonografieën, kunstmonografieën, designn architectuur, fotografie)

Librero

Uitgeverij Cantecler, De Bilt

Dover Collection, (Dover Pulications, Inc., New York)

Drempelreeks (Zeist, Het Vrij Geestesleven)

Geschiedenis van de schilderkunst, 27 delen, (Utrecht, Het Spectrum)

Grote ontmoetingen. Kunsthistorische monografieën, (Brugge, Orion)

Privé-domein, (Amsterdam, Arbeiderspers)

Film en video

BECKAERT, M.,
Capita Selecta uit de filmgeschiedenis, De stille film
Capita Selecta uit de filmgeschiedenis, De geluidsfilm
Camera Lucida centrum voor beeldcultuur, Antwerpen, 1993

BOSMA, P.,
Filmkunde, inleiding
Koninklijke Bibliotheek Den Haag, 1994

COOK, D.A.,
A history of narrative film
W.W. Naton & Company, New York
ISBN 0 393 96818 7

EVERAERTS, J.-P.,
Film in België
Mediadoc, Brussel, 2000
ISBN 90 76692 03 3

EVERAERTS, J.-P.,
Van bedrijfsfilm tot beeldbuisglitter: een kwarteeuw Vlaamse video- en televisieindustrie
Mediadoc, Brussel, 1999
ISBN 90 76692 01 7

FOCUS ELSEVIER,
Foto en Film Encyclopedie
Elsevier Nederland B.V., 1981
ISBN 90 100 2743 6

HOUBEN, H., HOLTHOF, M.,
Beeldvoorbeeld, een theoretische en praktische handleiding over beeld- en filmtaal
Provincie Limburg - Directie Cultuur, Gel Beeld en Media-educatie
Universiteitslaan 1, 3500 Hasselt, 1999
D/1999/5857/3

KATZ, E., e.a.,
The film encyclopedia
Harper Perennial, New York, 2001
ISBN 006 273089 4

KATZ, E.,
The Macmillan International Film Encyclopedia
Macmillan, New York
ISBN 0 333 61601 4

MASCELLI, J.V.,
The five C's of cinematography
Silman James Press
ISBN 187950541 X

MONACO, J.,
Film, taal, techniek, geschiedenis.
Het wereldvenster, 1984
ISBN 90 293 9590 7

NOWELL-SMITH, G.,
The Oxford History of World Cinema
Paperback / Oxford University Press, Oxford, 1999
ISBN 019 874242 8

PETERS, J.M.,
Het filmische denken
Acco, Leuven, 1989
ISBN 30 334 2052 X

12.3 Evaluatie

DECLERCQ, E.,
De rol van ouders in de studiebegeleiding van hun kind
HLBG - Ouders Methode, Afl. 23, juni 1998 - 183

DE BLOCK A. - HEENE J.,
Attitudes en eindtermen
Standaard Uitgeverij, Antwerpen, 1997

DE BLOCK, A.,
Evaluatie van attitudes via observatie en gedragingen
De Sikkel, Antwerpen, 1973

GOLS, P., AUSUM, P.,
Leerlingen bespreken op de klassenraad. Hoe wordt de leerling er wijzer van?
Handboek voor Leerlingenbegeleiding - Begeleiding en schoolorganisatie,
Afl. 13, november 1994 - 45

MEURISSE, E.,
Toetsvormen, vraagsoorten en beoordelingsschema's
Handboek voor Leerlingenbegeleiding,
Afl.25, februari 1999 - 183

STANDAERT, R., TROCH, F.,
Leren en onderwijzen, Beheersingsboek
Acco, Leuven/Amersfoort, 1998

TROCH, F.,
Impuls, Themanummer; Evaluatie: geen model, geen punten
Acco, Leuven, 1997

VAN PETEGEM, P., VANHOOF, J.,
Een alternatieve kijk op evaluatie
Wolters Plantyn, Mechelen, 2002

13 Bijkomende informatie

13.1 Algemeen

Pedagogische begeleidingsdienst OVSG
Ravensteingalerij 3 bus 7
1000 Brussel
tel.: 02 506 41 50
fax: 02 502 12 64
e-mail: info@ovsg.be
<http://www.ovsg.be>

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
Departement Onderwijs
www.ond.vlaanderen.be

VLOR
Vlaamse Onderwijsraad
Leuvenseplein 4
1000 Brussel
tel.: 02 219 42 99
fax: 02 219 81 18
e-mail: vlaamse.onderwijsraad@vlor.be
<http://www.vlor.be>

Vlaamse Openbare bibliotheken
www.bib.vlaanderen.be

De Vlaamse Centrale Catalogus (VLACC) is een project van de Vlaamse Gemeenschap, met als voornaamste doelstelling de uitbouw van een geautomatiseerde centrale catalogus. Het is een bestand waarin dagelijks door de Centrale Openbare Bibliotheken van Antwerpen, Brugge, Brussel, Gent, Hasselt en Leuven evenals door het Vlaams Bibliografisch Centrum (VLABIN) de titels van nieuwe boeken, tijdschriften, en artikels worden ingevoerd. Ook informatieve video's, speelfilms, cd-i's en cd-rom's worden opgenomen. De titelbeschrijvingen worden op uniforme wijze, volgens duidelijk omschreven regels ingebracht, voorzien van trefwoorden en classificatienummers. Dit maakt het mogelijk via de VLACC zeer snel boeken of tijdschriften, in gedrukte vorm, in braille of op cassette, terug te vinden, ook als bijvoorbeeld de auteur niet gekend is, of enkel een stuk van de titel of het onderwerp. Bovendien kan worden opgezocht in welke Centrale Openbare Bibliotheek een werk zich bevindt, hoeveel pagina's het telt, of het illustraties bevat en hoeveel het bij benadering kost.

13.2 Voor de optie Publiciteit en etalage

AMARANT
Centrum voor artistieke confrontatie
Hoogpoort 50
9000 Gent
tel.: 09 233 03 24
www.amarant.be

13.3 Vakoverschrijdende eindtermen

13.3.1 Milieueducatie

OVAM

De Openbare Afvalstoffenmaatschappij voor het Vlaamse Gewest
Stationsstraat 110
2800 Mechelen
Tel 015/284.284
Fax 015/203.275
e-mail: info@ovam.be
<http://www.ovam.be>

Deze website van de Openbare Afvalstoffenmaatschappij voor het Vlaamse Gewest (OVAM) wil samen met jou streven naar minder afval en een propere bodem in Vlaanderen.

Schoolkoopwijzer

<http://www.schoolkoopwijzer.be>

Op deze site vinden jongeren allerlei actie-ideeën met betrekking tot milieuvriendelijke producten: *drank, papierwaren, schoolmateriaal, maaltijden, schoonmaakmiddelen*. Inspiratie om allerlei creatiefs op school te organiseren. Je vindt ook informatie over de producten en overzichten van welke nu het meest milieusparend zijn en waarom, tot en met lijsten van merken en adressen van leveranciers.

Verbruikersunie vzw

Hollandstraat 13
1060 Brussel
tel.: 02 542.32.11
fax: 02 542.32.50
<http://www.test-aankoop.be>
Uitgever van Test-Aankoop.

Vlaams Instituut voor Bio-Ecologisch Bouwen en Wonen (VIBE) vzw

Statiestraat 115
2600 Berchem
tel. 03 239.74.23
fax 03 230.91.26
e-mail: info@vibe.be

VMM

Vlaamse Milieumaatschappij
Hoofdbestuur:
A. Van De Maelestraat 96
9320 Erembodegem
tel.: 053 72 62 10
fax: 053 77 71 68
e-mail: info@vmm.be
<http://www.vmm.be>

De Vlaamse Milieumaatschappij is één van de Vlaamse Openbare Instellingen die via onderzoek en metingen het leefmilieubeleid mee helpt bijsturen en voorbereiden. Zij rapporteert over de kwaliteit van het leefmilieu in het algemeen en lucht en water in het bijzonder. De VMM beheert de kwaliteit van het oppervlaktewater.

VMW

Vlaamse Maatschappij voor Watervoorziening
Belliardstraat 73
1040 Brussel

WVEM

Hoogstraat 37 – 41
8000 Brugge
tel.: 050 44 77 11
fax: 050 33 07 05

BBL

Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen vzw
Tweekerkenstraat 47
1000 Brussel
tel.: 02 282 17 20
fax: 02 230 53 89
e-mail: hostmaster@bblv.be
<http://www.bondbeterleefmilieu.be>

Als koepel van de Vlaamse milieu- en natuurorganisaties vormt Bond Beter Leefmilieu een ideale gids voor iedereen die op zoek is naar meer informatie omtrent het leefmilieu. De meer dan 120 bij BBL aangesloten verenigingen vormen een uniek geheel van expertise en een rijk amalgaam aan achtergronden bij allerlei vragen.

13.3.2 Muzisch-creatieve vorming

CANON

Cultuurcel van het departement Onderwijs
van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
H. Consciencegebouw - verdieping 5A
K. Albert II-laan 15
1210 Brussel
tel.: 02 553 96 63
e-mail: canon@ond.vlaanderen.be

Centrum voor Amateurkunsten vzw (CVA)

Veeweydestraat 24-26
1070 Brussel
tel.: 02 555 06 00
fax: 02 555 06 10
e-mail: info@vca.be
<http://digitaalbrussel.vgc.be/webpages/users/vca/>

Om haar opdrachten te realiseren ontwikkelt het CVA een verregaande projectwerking in samenwerking met de amateurkunstensector en vele maatschappelijke organisaties en beleidsinstanties. Via kort- en langlopende projecten worden nieuwe invalshoeken voor kunstbeoefening en kunstbeleving gestimuleerd en ondersteund. Daarbij wordt niet enkel samengewerkt met de sectoren amateurkunsten en volksontwikkeling, maar ook met o.m. onderwijs en welzijn.

CVA heeft ook twee documentatiecentra (Brussel en Gent) en een uitleendienst voor licht- en podiummateriaal en een informatiecentrum.

Elinjo – Gerard Aerts

Springstraat 20
3530 Houthalen
tel.: 011 52 25 63
fax: 011 52 25 63

Danskant vzw
Ed.Robeynslaan 29A
3290 Diest
tel.: 013 32 76 13
fax : 013 32 76 13
e-mail: info@danskant.be
<http://www.danskant.be>

Gynaika
Twaalfmaandenstraat 1
2000 Antwerpen
tel.: 03 232 22 29
fax: 03 232 57 80
e-mail: info@gynaika.be
<http://www.gynaika.be>

Gynaika is een vereniging die als netwerk fungeert en een belangrijke partner is voor alles wat te maken heeft met 'vrouw en kunst'. Zij willen dat iedereen kan deelnemen aan de fascinerende wereld van kunst en cultuur. Gynaika bezit een databank met gegevens van honderden kunstenaressen en deze schat aan informatie is voor iedereen beschikbaar.

Imagica vzw
Stalingradlaan 21
1000 Brussel
tel.: 02 503 16 19
fax: 02 503 16 19
e-mail: imagica@skynet.be
<http://www.imagica.be>

Imagica stelt zich als doel de vaardigheid in het gebruik en de kritische zin ten opzichte van mediaboodschappen en de media in het algemeen te vergroten. Zij richten zich daarbij voornamelijk tot kinderen, jongeren en hun begeleiders met activiteiten en projecten in het onderwijs en de sociaal-culturele sector. Men kan een bestaande activiteit aanvragen of er samen met imagica een nieuwe uitwerken. In beide gevallen houden zij van een praktijkgerichte aanpak.

Kalos vzw
Paul Van Ostaijenlaan 85
3001 Heverlee
tel.: 016 22 53 19
fax: 016 22 53 19
e-mail: kalos.vzw@planetinternet.be

Pesten, teambuilding, participatie, groepssport, schrijfvaardigheid, luisteren en spreken, schoolvakken combineren De Griekse tragedie was en is een forum voor vraagstelling en zelfreflectie. In klas- en schoolverband reikt het kapstokken aan voor sociale vaardigheden, leren leren, thematische projecten, internationale uitwisselingen, theaterprojecten Maar even goed voor kinderspelen, lichaamsbeheersing en onderzoek. Kalos vzw stelt programma's op maat op voor scholen, voor alle onderwijsvormen en -niveaus. De hefboom is de creativiteit van leerlingen en leerkrachten, het resultaat kan meer expressie en zelfontplooiing op school zijn.

Koninklijke Musea voor Schone Kunsten
Museumstraat 9
1000 Brussel
en
Regentschapsstraat 3
1000 Brussel.
educatieve dienst
tel.: 02 508 34 50
fax: 02 508 32 32
e-mail: educatieve.dienst@fine-arts-museum.be

<http://www.fine-arts-museum.be>

Voor het secundair onderwijs bestaat er naast de traditionele kunsthistorische rondleiding een aanbod van interactieve oefeningen met nadruk op de formulering van persoonlijke interpretatie, de uitvoering van schetsen of de analyse van pertinente begrippen.

Koninklijk Museum voor Schone Kunsten

Afdeling Communicatie

Plaatsnijdersstraat 2

2000 Antwerpen

tel.: 03 238 78 09

fax: 03 248 08 10

<http://www.dma.be/cultuur/kmska/index.htm>

e-mail: Publiekswerking@kmska.be

Voor scholieren uit alle richtingen van het middelbare onderwijs zijn er museumlessen. Het bekijken van originele kunstwerken staat hier centraal. Een museumles bestaat uit een korte inleiding in een museumzaal en een actief bezoek. In groepjes van vier à vijf bekijken en bespreken de leerlingen enkele kunstwerken. Hun bevindingen en opmerkingen worden samen met de gehele groep en de begeleider besproken en aangevuld.

Leerlingen van het technisch onderwijs en van het beroepsonderwijs kunnen een museumles volgen. Maar er is ook een speciaal programma voorzien. De onderwerpen ervan sluiten aan bij een welbepaalde beroepsopleiding. Onderwerpen: kleding en mode, gezin en familie, eten en drinken, wonen, museum en publiek.

De Kunstbank vzw

Centrum voor Hedendaagse Beeldcultuur

Afdeling Kunst- en Beeldeducatie

Vaartstraat 30

3000 Leuven

tel.: 06 23 31 23

fax: 06 23 31 23

Reizende educatieve tentoonstellingen rond hedendaagse beeldende kunst en beeldcultuur in ruimere zin. Zowel voor scholen als voor culturele centra over heel Vlaanderen, voor kinderen uit de basisschool en jongeren uit het secundair en hoger onderwijs, alle studierichtingen, niveaus en netten. Het vakoverschrijdend opzet wil de nawerking en integratie in verschillende leervakken stimuleren.

Mooss vzw

Diestsesteenweg 104

3010 Leuven

tel.: 016 25 60 22

fax: 016 25 89 94

e-mail: Mooss@skynet.be

<http://www.mooss.org>

Mooss vzw is een landelijke jeugddienst voor actieve kunsteducatie die kunstzinnige vorming aanbiedt in het jeugdwerk, in het onderwijs, in bibliotheken, in culturele centra, in musea, theaters en in eigen open cursussen. Mooss wil kinderen en jongeren de ruimte bieden om kunst te beleven op hun eigen manier. Hen de mogelijkheid bieden om hun andere kijk op een actieve en speelse manier te verwerken en hen de bagage aanreiken om zichzelf op één of andere 'kunstige' manier uit te drukken.

Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen - MUHKA

Leuvenstraat 32

2000 Antwerpen

tel.: 03 238 59 60

fax: 03 216 24 86

e-mail: muhka@skynet.be

Museum voor Schone Kunsten
Educatieve dienst
Citadelpark
9000 Gent

contactpersoon: Paula Dumont

tel.: 09 222 17 03 van maandag tot vrijdag van 9.30 uur tot 12.30 uur

e-mail: museum.msk@gent.be

<http://www.gent.be/gent/cultuur/musea/sk/educa>

De educatieve dienst heeft reeds jaren ervaring met het organiseren van diverse activiteiten voor museumbezoekers. Zij werkt hiervoor nauw samen met een team van freelance medewerkers (kunsthistorici, pedagogen, kunstenaars). De dienst staat ook open voor samenwerkingsprojecten met scholen, theaters en andere organisaties.

Klassieke rondleiding

Vijf eeuwen schilder- en beeldhouwkunst worden in een algemene kennismaking met de collectie tot leven geroepen. U kan echter ook kiezen voor een deelaspect: stijlperiode, thema, genre.

Actieve rondleiding

Kris kras doorheen de collectie om kunstwerken te bevragen: Wat zie ik? Hoe is het gemaakt? Waarom is het zo gemaakt? Zo komt u op een directe en actieve manier met de werken in contact.

Zelf rondleiden?

Een viertal vrijwilligers maken zelf een rondleiding voor hun klas. De voorbereiding gebeurt onder begeleiding van de educatieve dienst van het museum.

Duur voorbereiding: woensdagnamiddag

Museum voor Sierkunst en Vormgeving

educatieve dienst

Jan Breydelstraat 5

9000 Gent

tel.: 09 267 99 91

e-mail: museum.design@gent.be

Het Museum voor Sierkunst en Vormgeving probeert drie basisfuncties te vervullen: een verwervende en bewarende, een wetenschappelijke en een educatieve. We willen het publiek betrekken bij het museumgebeuren, het helpen bij het bevredigen van nieuwsgierigheid, prikkelen tot eigen activiteit en tot creativiteit. Hierbij wordt vooral thematisch gewerkt, een afdeling, een tijdperiode, een bepaalde discipline wordt toegelicht.

De educatieve dienst zal u graag helpen bij de organisatie van uw bezoek aan het museum: geleide bezoeken, werkbladen, creatieve ateliers, voordrachten,...

Het Paleis

Meistraat 2

2000 Antwerpen

tel.: 03 202 83 11

fax: 03 202 83 53

e-mail: info@hetpaleis.be

<http://www.hetpaleis.be>

Het Paleis is ontstaan uit het voormalige Antwerpse stadsgezelschap Koninklijk Jeugdtheater (KJT) en maakt voorstellingen voor kinderen en jongeren van 4 tot 18 jaar. Het Paleis haalt zijn kracht uit veelheid en verscheidenheid. Daarbinnen wordt echter consequent gekozen voor voorstellingen die jonge mensen prikkelen. Het huis wil staan voor 'stekelig' theater. Theater dat zijn tong uitsteekt. Het Paleis maakt jaarlijks een tiental producties, zowel voor de kleine als de grote zaal.

Deze producties worden gespeeld als schoolvoorstelling en als vrije voorstelling.

Piazza dell' Arte

Israëlietenstraat 7

2000 Antwerpen

tel.: 03 232 68 76

fax: 03 232 57 80

e-mail: info@piazadellarte.be

Piazza dell' Arte is een multidisciplinair educatief kunstproject. Zij werken met een reizende buskaravaan en brengen een smeltkroes van disciplines. De bedoeling is om (tot 150) jongeren tussen 12 en 18 jaar vanuit hun

eigen leefwereld in contact te brengen met kunst en cultuur in de ruimste zin van het woord. De jongeren experimenteren vier dagen lang en het resultaat van deze zoektocht in en rond de bussen is een unieke mix van muziek, beeld, woord en beweging dat gebundeld wordt in een totaalspektakel.

Poëziecentrum
Hoorstraat 11B
9000 Gent
tel.: 09 225 22 25
fax: 09 225 90 54
e-mail: info@poeziecentrum.be
<http://www.poeziecentrum.be>

Zoals nergens anders in Vlaanderen is poëzie te Gent aanwezig met een Poëziecentrum dat met een poëzewinkel, poëziekrant, een poëziefestival, literaire middagen en diverse manifestaties een voorpost inneemt op de literaire barrikaden. Het poëziecentrum organiseert ook geleide wandelingen langs de Poëzieroute: een aangename kennismaking met Poëzie in de stad Gent.

De Poëzieroute is individueel te bezoeken of in groep. Voor deze laatste werkte het Gentse Poëziecentrum drie verschillende projecten uit: voor jongeren vanaf 12 jaar, voor jongeren vanaf 14 jaar en voor volwassenen.

Provinciaal Museum voor Fotografie
Educatieve dienst
Waalse Kaai 47
2000 Antwerpen
tel.: 03 242.93.00
fax: 03 242.93.10
e-mail: info@fotografie.provant.be
<http://www.provant.be/fotomuseum/index.html>

De educatieve dienst organiseert verschillende formules van creatieve rondleidingen en museumateliers. De bedoeling van deze activiteiten is steeds de bezoekers te helpen de tentoonstelling (zowel camera als beeld) beter te begrijpen.

Naast creatieve rondleidingen waarbij de deelnemers een actieve ontdekkingsstocht ondernemen in de wonderlijke geschiedenis van de fotografie heeft de educatieve dienst ook een uitgebreid programma aan workshops, zowel voor kinderen en jongeren als voor volwassenen. In dit fotoatelier komen zowel het creatieve als het technische aspect van de fotografie aan bod.

Provinciaal museum voor Moderne Kunsten - PMMK
Romestraat 11
8400 Oostende
tel.: 059 50 81 18
e-mail: pmmk.educatieve-dienst@west-vlaanderen.be
<http://www.pmmk.be/educatieve.htm#SECUNDAIR>

Rondleidingen voor het Secundair Onderwijs:

Voor scholen is er de mogelijkheid tot geleid bezoek met een gids in zowel de vaste collectie als in de gelegenheidstentoonstellingen. Educatieve boekjes, met teksten over de lopende tentoonstellingen, zijn steeds ter beschikking, om een bezoek voor te bereiden of als naverwerking.

Afspraken dienen best minimum 14 dagen op voorhand vastgelegd te worden.

Stedelijk Museum voor Actuele Kunst (S.M.A.K.)
Publiekswerking
Citadelpark
9000 Gent
tel.: 09 240 76 64
fax: 09 221 71 09
e-mail: educatievedienst.smak@gent.be
<http://www.smak.be>

Rondleiding met atelier

De beeldtaal die de bezoekers zich tijdens de rondleiding eigen maken, inspireert hen om zichzelf creatief uit te drukken. Naast de klassiekere media zoals verf en klei, krijgen ze ook de kans om met ready-mades,

'waardeloos' of organisch materiaal te experimenteren. De ateliers staan open voor kinderen, jongeren én volwassenen.

Spelewei vzw en MU-6, onderwijsteam van Spelewei

Kapellekensweg 2

3010 Kessel-Lo

tel.: 016 35 05 50

fax: 016 25 43 34

e-mail: info@spelewei.be en mu-6@spelewei.be

<http://www.spelewei.be>

Spelewei is een jeugdendienst gespecialiseerd in het vormen en begeleiden van spelen. Zij worden vooral gevraagd door andere jeugdorganisaties op (kader)vormingscursussen en activiteiten. Ze organiseren ook zelf creatieve spelvakanties voor kinderen. Zij werken creatieve programma's uit «op maat» van elke situatie en leeftijdsgroep. Mu-6, onderwijsteam van Spelewei wil (toekomstige) leerkrachten uit het basisonderwijs ondersteunen en (na)vormen in het leergebied 'muzische vorming'!

Theater Prometheus

Sint-Pietersnieuwstraat 128

9000 Gent

tel.: 09 225 28 08

fax: 09 233 36 92

e-mail: teaterprometheus@skynet.be

<http://www.teaterprometheus.be>

Jongeren maken kennis met theater in de ruimste zin van het woord.

In één dag worden de gasten doorheen de keuken van het theater geloodst. Zelf kan men kiezen welk aspect van theater men wil leren kennen. Workshops, dans, muziek of werken naar een theaterproductie, het kan allemaal. De werking richt zich niet alleen tot scholen, maar ook tot iedereen die zin heeft om iets rond theater te doen. Er worden ook schooluitstappen of projectdagen georganiseerd: eerst kunnen de jongeren een bezoek brengen aan de historische stad Gent. Een boeiende tocht van luisteren, kijken en zoeken. Daarna gaan de jongeren zelf aan de slag. Zij maken een frisse duik in hun fantasie. Een ontdekkingsstocht doorheen de verschillende eeuwen. Er zijn zowel workshops voor het kleuteronderwijs als voor het basis- of secundair onderwijs (Spring uit je Vel, De stad van Aksens, Kleur bekennen, Jong geweld in ridderstijl en Handen uit de mouwen).

De Verbeelding en Spirit

Kammerstraat 19

9000 Gent

tel.: 09 329 93 99

fax: 09 329 93 89

Ten Hove 18

8200 Brugge

tel.: 050 38 54 63

fax: 050 38 54 63

e-mail: de.verbeelding@pandora.be

<http://www.deverbeeldingenspirit.be>

Vertrekkend vanuit de leefwereld van jongeren wil 'de Verbeelding' activiteiten aanbieden naar een breder publiek toe. Op die manier willen zij in confrontatie (of samenspraak) met de kunstsector, een aantal interessante aspecten van jeugd(sub)cultuur in beeld brengen. Juist de openheid die er in jeugdcultuur bestaat, namelijk dat los staat van ras, klasse, sekse, ... maakt ze voor 'De Verbeelding' net zo interessant. Zij gaan het debat met de maatschappij aan vanuit een positieve evaluatie van jeugdcultuur. Je hoeft cultuur niet altijd ver gaan zoeken.

Vlaams Centrum voor Kinder- en Jeugdfilm

Paleizenstraat 112

1030 Brussel

tel.: 02 242 54 09

fax: 02 242 74 27

<http://www.iekino.be>

Het Vlaams Centrum voor Kinder- en Jeugdfilm en de Jekino-Films zijn zusterorganisaties. Zij bieden kant-en-klare dossiers aan bij zo'n 70-tal videofilms. Deze geven leerkrachten de kans om goed gedocumenteerd aan de bespreking van de geziene film te beginnen. Deze dossiers bestrijken alle graden van het middelbaar onderwijs.

De Warande
Educatieve dienst tentoonstellingen
Warandestraat 42
2300 Turnhout
tel.: 014 41 94 94
fax: 014 42 08 21
e-mail: tentoonstelling@warande.be

Binnen de Warande, dienst tentoonstellingen is de educatieve dienst gevestigd. Deze dienst maakt lesmateriaal bij tentoonstellingen, richt ateliers in voor kinderen en jongeren, ontwerpt speelse educatieve koffers en creëert rondreizende tentoonstellingen. Het aanbod is beschikbaar voor scholen, culturele centra en andere instellingen voor kunsteducatie.

14 Bijlagen

14.1 Vakoverschrijdende eindtermen tweede graad

LEREN LEREN

De genummerde zinnen zijn de decretale eindtermen. De kleiner gedrukte tekst werd ter verklaring toegevoegd.

Opvattingen over leren

- 1 De leerlingen kunnen hun leeropvattingen, leermotieven en leerstijl in vraag stellen en zonodig veranderen.

Dit houdt in:

- zich bewust zijn van de eigen opvattingen over intelligentie, leren en leersituaties
- zich bewust zijn van de eigen voorkeur van leerstrategieën
- andere leerstrategieën kennen
- inzien dat men de eigen leerstijl kan veranderen
- zich bewust zijn van de eigen leermotieven
- bereid zijn om na te denken over de samenhang tussen eigen leeropvattingen, leermotieven en leerstrategieën
- bereid zijn de eigen leeropvattingen en leermotieven bij te sturen
- de leerstrategie kunnen aanpassen aan een leerdoel en een context

Informatie verwerven en verwerken

Informatieverwerving

- 2 De leerlingen kunnen diverse informatiebronnen en -kanalen kritisch kiezen en raadplegen met het oog op te bereiken doelen.

Dit houdt in:

- voorkennis kunnen activeren
- strategieën kunnen aanwenden om info te zoeken, te selecteren en te ordenen
- diverse informatiebronnen en informatiekkanalen kunnen kiezen/raadplegen i.f.v. het te bereiken doel
- de zoekstrategie kunnen aanpassen aan de informatiebron of het informatiekanaal

Informatieverwerking

- 3 De leerlingen kunnen informatie kritisch analyseren en samenvatten.

Dit houdt in:

- informatie kunnen analyseren
- hoofd- en bijzaken kunnen selecteren
- structuur kunnen aanbrengen

- 4 De leerlingen kunnen zinvol inoefenen, memoriseren, herhalen en toepassen.

Dit houdt in:

- voorbeelden en toepassingen kunnen zoeken
- kritische vragen stellen bij verkregen informatie
- verbanden leggen
- informatie kunnen toepassen in identieke en andere contexten
- kunnen inoefenen, memoriseren en herhalen

Problemen oplossen

5 De leerlingen kunnen probleemoplossingsstrategieën toepassen en de resultaten evalueren.

Dit houdt in:

- een probleem kunnen analyseren, herformuleren, opsplitsen in deelproblemen
- hypothesen kunnen maken en inschatten
- oplossingswijzen kunnen bedenken
- zelf regels kunnen vinden
- de eigen oplossingswijze kunnen evalueren
- de oplossing kunnen evalueren

Regulering van het leerproces

Cognitieve reguleringsvaardigheden

6 De leerlingen kunnen een realistische werk- en tijdsplanning op korter termijn maken.

7 De leerlingen kunnen hun leerproces beoordelen op doelgerichtheid en zonodig aanpassen.

Dit houdt in:

- een aantal reguleringsstrategieën kennen: plannen, bewaken, sturen, evalueren en bijsturen
- kunnen reflecteren over de eigen manier van redeneren, problemen aanpakken, onthouden, de aandacht richten
- het leerproces zelf kunnen sturen
- leerdoelen kunnen verwoorden
- zichzelf kunnen toetsen tijdens het leerproces

8 De leerlingen kunnen uit leerervaringen conclusies trekken voor een nieuwe leertaak.

Dit houdt in:

- voorkennis kunnen oproepen
- kunnen nagaan waarom iets fout ging
- bereid zijn het eigen leren te reguleren

Affectieve reguleringsvaardigheden

9 De leerlingen beseffen dat ze de oorzaak van slagen en mislukken vaak subjectief toeschrijven.

10 De leerlingen beseffen dat het affectieve het leerproces beïnvloedt.

Dit houdt in:

- zichzelf kunnen motiveren, concentreren, stress en faalangst onder controle kunnen houden
- positieve verwachtingen kunnen opbouwen over het leerproces

Keuzebekwaamheid

Zelfconceptverheldering

11 De leerlingen kunnen hun eigen interesses, capaciteiten en waarden verwoorden.

12 De leerlingen kunnen een positief zelfbeeld ontwikkelen op basis van betrouwbare gegevens.

Dit houdt in:

- de correlatie tussen zelfbeeld en leerresultaten inzien

Horizonverruiming

- 13 De leerlingen kunnen, rekening houdend met de eigen interesses, capaciteiten en waarden, een zinvol overzicht verwerven over studie- en beroepsmogelijkheden.
- 14 De leerlingen zijn bereid een onbevooroordeelde houding aan te nemen ten aanzien van studieloopbanen en beroepen.

Keuzestrategieën

- 15 De leerlingen kennen de verschillende fasen van een keuzeprocess en kunnen ze doorlopen.

Dit houdt in:

- keuzestrategieën kunnen hanteren
- de gevolgen van een keuze kunnen inschatten en verwerken
- externe invloeden op het keuzegedrag kunnen onderkennen en zich hierover kunnen positioneren

SOCIALE VAARDIGHEDEN

Interactief competenter worden

- 1 De leerlingen zoeken uit welke relatievormen ze vaak gebruiken en in welke contexten.
- 2 De leerlingen oefenen zich in relatievormen die ze minder goed beheersen, bijvoorbeeld:
  - zich als persoon present stellen en respect en waardering uitdrukken voor anderen;
  - zich dienstvaardig opstellen, om hulp vragen en dankbaarheid tonen;
  - leiding geven, verantwoordelijkheid nemen en meewerken;
  - kritiek uiten en zich verdedigen, neen zeggen;
  - discreet en terughoudend zijn;
  - ongelijk of onmacht toegeven.
- 3 De leerlingen uiten hun zelfwaardegevoel en opvattingen.
- 4 De leerlingen worden zich bewust van en houden rekening met (on)gewenste effecten in een interactie.

Communicatieve vlotheid verwerven

- 5 De leerlingen herkennen functie en belang van een aantal elementen van goede communicatie en geven aan welke van deze elementen zij al beheersen.
- 6 De leerlingen oefenen zich in elementen van het communicatieve proces die ze minder goed beheersen, bijvoorbeeld:
  - actief luisteren;
  - beslissen over een mogelijke eigen reactie;
  - zich helder uitdrukken in ik-termen.
- 7 De leerlingen zijn bereid om de inbreng van de gesprekspartner ernstig te nemen.

Zorg dragen voor relaties

- 8 De leerlingen kunnen het belang aangeven van volgende kenmerken van relaties afspraken, regels, rolpatronen, machtsverhoudingen en gelijkwaardigheid.
- 9 De leerlingen kunnen aangeven dat men binnen een relatie keuzes maakt en dat men een relatie vorm geeft op basis van inzicht in haar kenmerken.
- 10 De leerlingen oefenen zich in het opbouwen en onderhouden van een relatie door:
  - in overleg afspraken te maken en taken te verdelen;
  - bewust / bedachtzaam om te gaan met gevoelens;
  - verschillen en conflicten binnen een relatie te herkennen en er mee om te gaan;
  - zich weerbaar op te stellen en persoonlijke autonomie te behouden;
  - het afwegen van het belang van een relatie t.o.v. hun andere relaties;
  - om te gaan met vormen van afscheid nemen.
- 11 De leerlingen accepteren verschillen en hechten belang aan respect en zorgzaamheid binnen een relatie.

In groep probleemoplossend samenwerken

- 12 De leerlingen passen belangrijke elementen van overleg en gezamenlijke probleemoplossing toe
bijvoorbeeld:
- zoeken en aanbrengen van argumenten voor en tegen;
  - voortbouwen op andermans inbreng;
  - gezamenlijk zoeken naar een probleemoplossingwijze en ze toepassen;
  - meewerken aan het proces van besluitvorming;
  - de wijze van samenwerking evalueren.
- 13 De leerlingen zijn bereid om samen te denken, te argumenteren en te discussiëren om met anderen een situatie te verbeteren of een probleem op te lossen.

OPVOEDEN TOT BURGERZIN

Mensenrechten

- 1 De leerlingen kunnen de inhoud van de mensenrechten toelichten aan de hand van voorbeelden uit de mensenrechtencharters, inzonderheid aan de hand van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind.
- 2 De leerlingen kunnen in eigen woorden uitleggen dat mensenrechten onderling afhankelijk zijn.
- 3 De leerlingen kunnen het universele karakter van mensenrechten aantonen.
- 4 De leerlingen kunnen voorbeelden geven dat mensenrechten van iedereen voortdurend aandacht en inspanningen vergen en een dynamisch gegeven zijn.
- 5 De leerlingen herkennen schendingen van mensenrechten.
- 6 De leerlingen herkennen vooroordelen en discriminerend optreden bij zichzelf, bij anderen en in de media.
- 7 De leerlingen hebben belangstelling en respect voor mensenrechten en zijn bereid zich actief en opbouwend in te zetten voor hun eigen rechten en die van anderen.
- 8 De leerlingen hebben kritische belangstelling voor de behandeling van de mensenrechten-thematiek in de media.

Actief burgerschap en besluitvorming

- 9 De leerlingen kunnen besluitvorming op reële schoolse situaties toepassen.
- 10 De leerlingen oefenen inspraak en participatie in de school en beargumenteren het belang ervan ook in andere organisatievormen.
- 11 De leerlingen kunnen meerderheids- en minderheidsstandpunten onderscheiden en benoemen.
- 12 De leerlingen kunnen rechten en plichten binnen een concrete situatie uitleggen.
- 13 De leerlingen kunnen verschillende belangen op korte en langere termijn afwegen.
- 14 De leerlingen spannen zich in om de belangstelling, de standpunten en de argumenten van anderen te respecteren.
- 15 De leerlingen spannen zich in om voorstellen of argumenten genuanceerd te benaderen.
- 16 De leerlingen voelen zich aangesproken om binnen en buiten de school verantwoordelijkheid op te nemen en deel te nemen aan allerlei initiatieven.

GEZONDHEIDSEUCATIE

Gezonde en actieve leefstijl

- 1 De leerlingen verzorgen en gedragen zich hygiënisch.
- 2 De leerlingen hanteren de richtlijnen voor een gezonde voeding, voor de aankoop en bewaring van voedingsmiddelen en de hygiënische bereiding van maaltijden.
- 3 De leerlingen passen veiligheidsvoorschriften toe en nemen veiligheidsvoorzorgen in werkplaatsen, labo's en in andere situaties.
- 4 De leerlingen herkennen een noodsituatie en treden daarbij efficiënt op.
- 5 De leerlingen schatten de risico's bij gebruik van genotsmiddelen en medicijnen in en reageren assertief in verschillende aanbodsituaties.
- 6 De leerlingen kunnen omgaan met taakbelasting, examenstress en teleurstellingen.
- 7 De leerlingen tonen het belang aan van ergonomie en nemen een gevarieerde zithouding aan in leef- en werkomgeving.

Relaties en seksualiteit

- 8 De leerlingen kunnen omgaan met vriendschap, verliefdheid, seksuele identiteit, seksuele gevoelens.
- 9 De leerlingen vormen een opinie over relaties en seksualiteit, en reflecteren over eigen gedrag.
- 10 De leerlingen bespreken de regelgeving over seksuele meerderjarigheid en ongewenst intiem gedrag.
- 11 De leerlingen bespreken vormen van machtsmisbruik binnen relaties en oefenen zich in fysieke en mentale weerbaarheid.
- 12 De leerlingen uiten hun wensen en gevoelens binnen een intieme relatie op een constructieve en onbevangen manier, stellen en aanvaarden grenzen.
- 13 De leerlingen staan kritisch tegenover seks en erotiek in de media.

MILIEUEDUCATIE

Milieuzorg

- 1 De leerlingen kunnen milieuaspecten op school identificeren en gericht zoeken naar informatie m.b.t. omgaan met middelen, grondstoffen en verbruiksgoederen.
- 2 De leerlingen zijn bereid tot een duurzaam gebruik van grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen.
- 3 De leerlingen kunnen aan een milieuzorgsysteem op school meewerken en zoeken hierbij naar acties die bijdragen tot een duurzame oplossing voor een bepaald milieuprobleem.
- 4 De leerlingen kunnen contacten leggen met buitenschoolse milieu-instanties bij het werken aan het milieuzorgsysteem en sensibiliseren de school voor milieubesparend gedrag.
- 5 De leerlingen kunnen omgaan met het gegeven dat een duurzame oplossing voor een milieuprobleem afhangt van rationele en niet-rationele factoren en niet altijd beantwoordt aan hun verwachtingen.

Natuurzorg

- 6 De leerlingen kunnen de specificiteit van en de verscheidenheid binnen een landschappelijk waardevol gebied met een hoge natuurwaarde beschrijven en bespreken.
- 7 De leerlingen kunnen elementen verzamelen die de kwetsbaarheid van een landschappelijk waardevol gebied met een hoge natuurwaarde aantonen en anderen sensibiliseren voor natuurbehoud of natuurwaardering.
- 8 De leerlingen voelen de waarde aan van persoonlijke natuurbeleving en het genieten van de natuur en de landschappen.
- 9 De leerlingen beseffen dat mensen met andere historische, socio-economische of culturele achtergrond de natuur en een landschap anders kunnen ervaren.
- 10 De leerlingen zijn bereid zich in te zetten om de biodiversiteit en de waarde van een natuurgebied en van een landschap te behouden.

Verkeer en mobiliteit

- 11 De leerlingen maken veilig gebruik van eigen en openbaar vervoer.
- 12 De leerlingen kunnen de voor- en nadelen van verschillende vervoerswijzen afwegen.

MUZISCH-CREATIEVE VORMING

- 1 De leerlingen exploreren muzisch-creatieve uitingen zoals muziek, toneel, literatuur, dans, schilder- en bouwkunst, design, interieurs, mode en kleding, gebruiksvoorwerpen enz., als elementen die het cultuurbeeld van een gemeenschap mee bepalen: als statussymbool, als uiting van een persoonlijke esthetische smaak of als functioneel element.
- 2 De leerlingen ervaren dat muzisch-creatieve uitingen een mondiaal verschijnsel zijn en voorkomen op veel verschillende plaatsen, zoals musea, galerijen, publieke plaatsen (metro, stations, ...), openbare gebouwen, fabrieken, kantoren, religieuze plaatsen, private huizen, tuinen en parken, ...
- 3 De leerlingen erkennen de mogelijkheden van het gebruik van nieuwe technologieën (zoals ICT) en nieuwe media in en de impact van nieuwe materialen op verschillende muzisch-creatieve uitingen.
- 4 De leerlingen maken kennis met muzisch-creatieve productieprocessen en de activiteiten die deze processen ondersteunen.

14.2 Instructiekaarten

14.2.1 Instructiekaart ICT

INSTRUCTIEKAART
<i>Criteria om een document van het internet kritisch te beoordelen</i>
<p><i>Wie is de auteur?</i></p> <ul style="list-style-type: none">
- een persoon
- een organisatie
- een commercieel bedrijf
- onbekend
- andere
<p><i>In welke mate is de auteur geloofwaardig t.a.v. het onderwerp?</i></p> <ul style="list-style-type: none">
- waarom wel?
- waarom niet?
<p><i>Wat is het doel van de auteur?</i></p> <ul style="list-style-type: none">
- informatie geven
- overtuigen
- verkopen
- ontspannen
- niet duidelijk
<p><i>Vind ik een andere bron waarin de gevonden informatie bevestigd wordt?</i></p> <ul style="list-style-type: none">
- indien ja: ook bij deze bronnen de eerste drie vragen beantwoorden
- indien neen: verder zoeken ! (denk ook aan andere bronnen: encyclopedieën, boeken, schoolhandboeken, internet, kranten, ...)

14.2.2 Instructiekaarten taalbeleid

INSTRUCTIEKAART LEZEN

deel 1: vóór het lezen

Oriënteren

Algemeen

- *Wat is het doel van de auteur van de tekst: informeren, overtuigen, gevoelens beïnvloeden, aansporen, ontspannen, beoordelen?*
- *Op welk publiek is de tekst gericht?*
- *Wie is de auteur?*

Terugkijken

- *Heb ik eerder zo'n tekst gelezen?*
- *Welke moeilijkheden heb ik ondervonden?*
- *Welke fouten heb ik toen gemaakt?*

Vooruitzien

- *Waarom moet ik deze tekst lezen?*

Vorbereiden: verkennend lezen (skimmen)

Om de inhoud van de tekst te verkennen

- *Lees de titels en tussenkopjes*
- *Bekijk de illustraties en onderschriften*
- *Bij langere teksten: lees de flaptekst en bekijk de inhoudstafel*

Beantwoord daarna de volgende vragen

- *Waarover gaat deze tekst?*
- *Wat weet en vind ik zelf al over dit onderwerp?*
Wat zou ik er meer over willen weten?
- *Wat verwacht ik van de tekst?*

INSTRUCTIEKAART LEZEN

deel 2: tijdens het lezen

Uitvoeren

Genietend lezen

*Je leest een tekst op eigen tempo en voor je eigen plezier.
Achteraf wordt je alleen gevraagd of je het boeiend of leuk vond, ...*

Zoekend lezen of selecterend lezen (scannen)

Je leest nauwkeurig dat tekstgedeelte dat een antwoord op de vraag bevat.

Intensief lezen

- *Op het niveau van de hele tekst: je zoekt de inleiding, het slot.*
- *Op het niveau van de alinea: in de alinea duid je de kernzin aan.*
- *Op het niveau van de zin: je zoekt 'verbindingswoorden' en 'verwijswoorden' om het geheel beter te begrijpen.*

INSTRUCTIEKAART LEZEN

deel 3: na het lezen

Reflecteren

Terugkijken

- *Heb ik de boodschap begrepen?*
- *Zijn de vragen die ik had, beantwoord?*
- *Heb ik nog vragen over de tekst, zijn er nog dingen die ik niet begrijp?*
- *Begrijp ik het doel van dit soort teksten?*
- *Begrijp ik de bedoeling van de schrijver?*

Vooruitzien

- *Op welke punten is mijn aanpak succesvol gebleken?*
- *Op welke punten moet ik mijn aanpak verbeteren?*

INSTRUCTIEKAART LUISTEREN

deel 1: vóór het luisteren

Oriënteren

Algemeen

- Wat is het doel van de spreker: informeren, overtuigen, gevoelens beïnvloeden, aansporen, ontspannen, beoordelen?
- Op welk publiek is de tekst gericht?
- Wie is de spreker? (Welk taalgebruik kun je verwachten: formeel, informeel, ...)

Terugkijken

- Heb ik eerder zo'n luisteroefening gehad?
- Welke moeilijkheden heb ik ondervonden?
- Welke fouten heb ik toen gemaakt?

Voorzien

- Wat moet ik met deze luistertekst doen?

Voorbereiden

- Wat weet ik al over het onderwerp?
- Wat zou ik willen weten over het onderwerp?

INSTRUCTIEKAART LUISTEREN

deel 2: tijdens het luisteren

Uitvoeren

Genietend luisteren

Je luistert naar een verhaal, een liedje, een gedicht, ...

Achteraf wordt je alleen gevraagd of je het boeiend of leuk vond, of je het mooi of lelijk vond, ...

Selecterend luisteren

Je noteert alle informatie waarnaar je op zoek bent

bv.: antwoorden op vooraf gestelde vragen

Op basis van die informatie noteer je de hoofdgedachte, onderscheid je hoofdpunten en details.

INSTRUCTIEKAART LUISTEREN

deel 3: na het luisteren

Reflecteren

Terugkijken

- *Heb ik de boodschap begrepen?*
- *Zijn de vragen die ik had, beantwoord?*
- *Heb ik nog vragen over de tekst, zijn er nog dingen die ik niet begrijp?*
- *Begrijp ik het doel van de uiteenzetting?*
- *Begrijp ik de bedoeling van de spreker?*
- *Heb ik problemen ervaren?*

Vooruitzien

- *Op welke punten is mijn aanpak succesvol gebleken?*
- *Op welke punten moet ik mijn aanpak verbeteren?*

Colofon

Dit leerplan werd ontwikkeld door de leerplancommissie van de optie Publiciteit en etalage tweede graad BSO van OVSG met medewerking van vertegenwoordigers van de inrichtende machten Antwerpen en Turnhout.

**Dit leerplan werd gedeponereerd als
D/2005/7634/023**